

Afrikan megatrendit

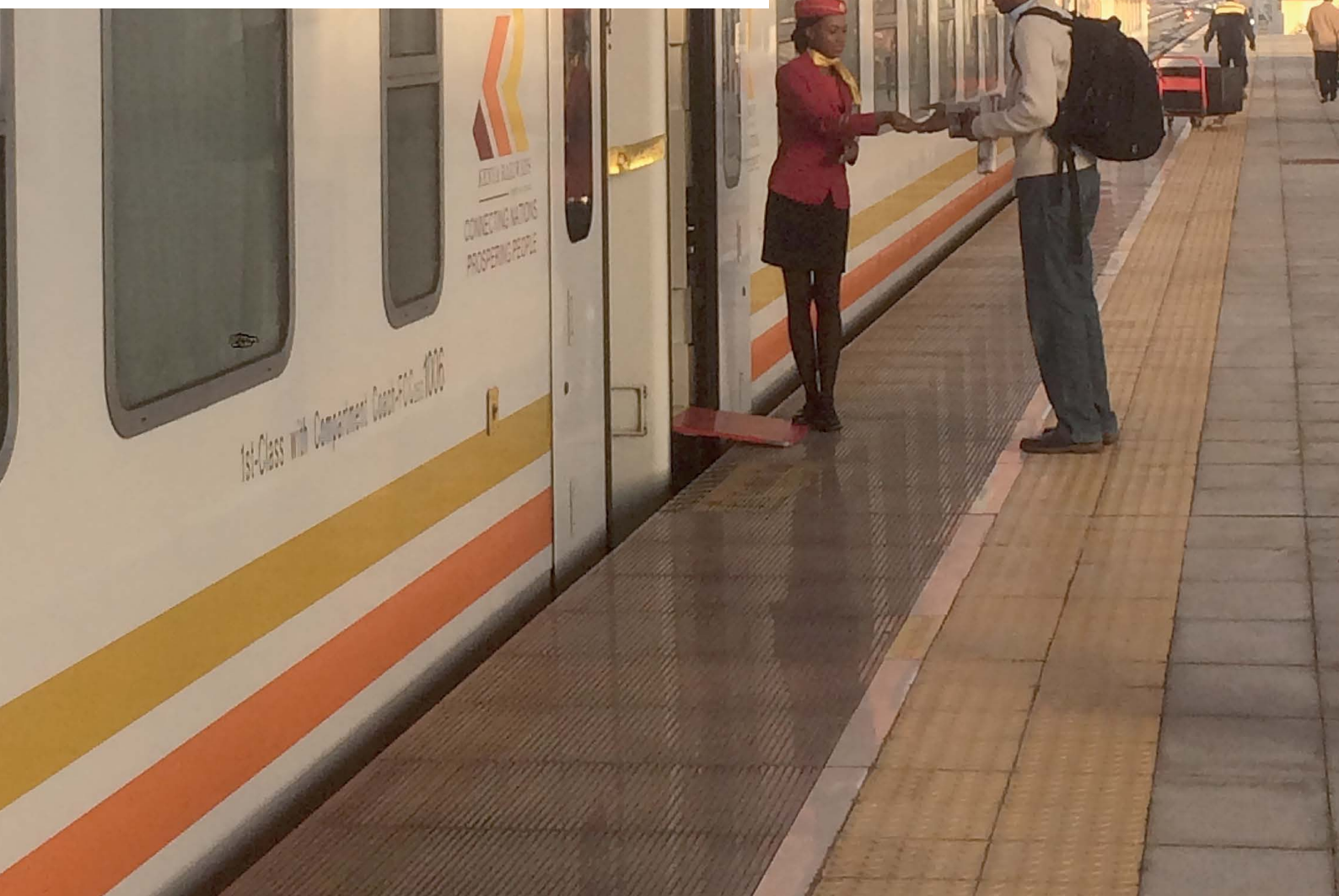
Leena Vastapuu

Mikael Mattlin

Emma Hakala

Petri Pellikka

Ulkoministeriö

Vastapuu, L, M. Mattlin, E. Hakala & P. Pellikka, 2019.
Afrikan megatrendit, 56 s. Ulkoministeriö.

@Ulkoministeriö 2019

Tämän raportin voi ladata Ulkoministeriön verkkosivustolta:
<https://um.fi>

Yhteystiedot: ALI-20@formin.fi

ISBN 978-952-281-638-2 (nid.)
ISBN 978-952-281-639-9 (pdf)

Editointi: Coel Thomas
Taitto: Innocorp Oy

Kannen kuva: Kiinalaisten rakentama uusi rautatie vie nopeasti ja turvallisesti Nairobista Mombasaan.
Kuva: Petri Pellikka, 2019.

Sisällys

Esipuhe	5
Ilmastonmuutos.....	7
Väestönkasvu	15
Kaupungistuminen	21
Muuttoliike.....	27
Teknologiakehitys.....	33
Demokratiakehitys	39
Yhteenvetoraportti	45
Kirjoittajat	54

4

Esipuhe

Ulkoministeriön Afrikan ja Lähi-idän osasto teetti vuonna 2019 kaksi Afrikkaa koskevaa niin sanottua kehityspoliittista tilaus selvitystä. Ensimmäinen käsitteli Afrikan poliittista ja taloudellista integraatiota. Toisen aiheena olivat Afrikan megatrendit. Tämä julkaisu koskee jälkimmäistä.

Tilausselvitykset eivät ole varsinaisesti tieteellisiä tutkimuksia, vaan nimensä mukaisesti selvityksiä. Niiden tekijät ovat kuitenkin akateemisesti päteviä tutkijoita ja ne perustuvat tutkimustietoon. Ulkoministeriö valitsee tekijät Jyväskylän yliopiston UniPID-organisaation järjestämän hakumenettelyn kautta.

Afrikan megatrendit -selvityksen tekijöiksi valittiin tutkijaryhmä, johon kuuluivat professorit Petri Pellikka ja Mikael Mattlin Helsingin yliopistosta, VTT Leena Vastapuu Tampereen Rauh- ja konfliktitutkimuskeskuksesta ja VTT Emma Hakala Ulkopoliittisesta instituutista.

On tietenkin määrittelykysymys, mitkä trendit katsotaan megatrendeiksi. Tässä tapauksessa Afrikan ja Lähi-idän osaston toimeksiannossa megatrendeiksi määriteltiin seuraavat kuusi keskeistä trendiä Afrikassa: väestönkasvu, ilmastonmuutos, kaupungistuminen, muuttoliike, teknologian kehitys ja demokratiakehitys.

Afrikan megatrendit ovat syvälle käyviä ja pitkäkestoisia kehityskulkuja ja muutosprosesseja, joita ei voida peruuttaa. Niitä voidaan ja tulee pyrkiä hillitsemään, mutta niihin on pakko sopeutua. Trendeille on ominaista myös ennakoitu, miten ne tulevat jatkumaan.

Kaikki megatrendit vaikuttavat toisiinsa. Väestönkasvu ja ilmastonmuutos voidaan nähdä myös mega-megatrendeinä, jotka erityisen vahvasti heijastuvat muihin trendeihin.

Afrikan ja Lähi-Idän osasto järjesti tilaus selvityksestä yleisen julkistamis- ja keskustelutilaisuuden ulkoministeriön pressiaulassa 14.8.2019. Aihe kiinnosti ja sali oli täynnä sekä ministeriön omaa väkeä että muun julkishallinnon, järjestöjen, elinkeinoelämän ja tutkijayhteisön edustajia.

Keskustelussa nousi esille, olisiko myös esimerkiksi Afrikan talouskehitys nähtävä megatrendinä. Pelkkä BKT-kasvukäyrä ei kuitenkaan siihen riitä. Sen sijaan esimerkiksi transformaatio suunnitelmataloudesta markkinatalouteen voisi olla kiinnostava ja lisätietoa kaipaava muutostrendi.

Tilausselvitykset tukevat ensi sijassa ulkoministeriön virkamiesten jokapäiväistä työtä esimerkiksi taustaselvitysten teossa. Ne vahvistavat tietopohjaista asioiden valmistelua ja päätöksentekoa. Kun osoittautui, että Afrikkaa koskevat selvitykset kiinnostavat myös laajempaa yleisöä, ulkoministeriö päätti julkaista ne verkkosivullaan.

Nyt käsillä oleva julkaisu sisältää raportit kustakin kuudesta megatrendistä sekä niiden yhteenvedon. Ne julkaistaan suomeksi ja englanniksi.

Ulkoministeriön puolesta kiitän tutkijaryhmää erinomaisesta selvityksestä ja yhteistyöstä. Toivon, että Afrikan megatrendejä koskeva julkaisu löytää tiensä asiasta kiinnostuneen lukijakunnan käyttöön.

Ulkoministeriössä 17.10.2019

Martti Eirola

Afrikka-politiikan johtava asiantuntija

*Pensaikko on raivattu pelloksi suurimittakaavaisen kaupallisen maatalouden tarpeisiin Kenian Taitavuorilla.
Kuva: Petri Pellikka, 2019.*

Ilmastonmuutos

Petri Pellikka, Emma Hakala

Tiivistelmä

Ilmastonmuutoksen vaikutukset Afrikassa ovat jo havaittavissa. Keskilämpötilan nousu on kahden asteen luokkaa verrattuna aikaan ennen teollista vallankumousta. Ilman lämpötilan odotetaan kohoavan jatkossa erityisesti pohjoisessa ja eteläisessä Afrikassa ja sademäärän Itä-Afrikan yläkö-alueilla. Merkittävin tekijä Afrikassa kasvihuonekaasupäästöjen kasvuun on metsien ja pensaikoiden raivaaminen maatalouskäyttöön maailman nopeimmin kasvavan väestön ruoantuotannon turvaamiseksi. Ilmastonmuutos on väistämätöntä ja se asettaa haasteita taloudelliselle kasvulle, terveydelle, ruokaturvalle ja kehitykselle. Ilmastonmuutosta tulee yhtäältä hillitä ja toisaalta sen vaikutuksiin on haettava sopeutumiskeinoja. Vähäpäästöiset tavat tuottaa energiaa tulevat pitkällä aikavälillä edullisemmiksi ja voivat tuottaa myös taloudellisia hyötyjä. Sää- ja ilmastopalvelujen määrää ja laatua tulee kehittää Afrikassa ilmastonmuutoksen havainnoimiseksi ja sen vaikutuksiin varautumiseksi. Kansainvälinen yhteistyö on tässä keskeisessä roolissa yhdessä ilmastonmuutosohjelmia kehittävien Afrikan

maiden hallitusten kanssa. Suosituksissa kaksi aihepiiriä nousee keskeiseksi. 1) Ilmastoviisaalla maataloudella, karjataloudella ja peltometsäviljelyyn ja monimuotoiseen puustoon perustuvalla maisemamallilla on keskeinen rooli ilmastonmuutoksen hillitsemisessä ja siihen sopeutumisessa. 2) Vähäpäästöisten energiamuotojen ja teknologioiden omaksuminen, sekä ilmastoviisaiden kaupunkien ja liikennetarkaisujen kehittäminen on ensisijaisen tärkeää tulevaisuuden päästöjen vähentämisen kannalta.

Ilmastonmuutoksen nykytilanne Afrikassa

Maankäytön ja maanpeitteen muutos on yksi merkittävimmistä ihmisen aiheuttamista ilmastonmuutokseen johtavista syistä. Hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneeli IPCC:n (Intergovernmental Panel on Climate Change) vuoden 2013 raportin mukaan se on toiseksi merkittävin syy hiilidioksidin määrän lisääntymiseen ilmakehässä fossiilisten polttoaineiden käytön jälkeen. Sen on arvioitu aiheuttaneen 12,5 % kaikista ih-

misen aiheuttamista hiilidioksidipäästöistä vuosien 1990 ja 2010 välillä. Maanpeitteen muutos vaikuttaa ilmastoon maanpinnan biofysikaalisten ominaisuuksien muutosten takia, millä on suorat vaikutukset veden, energian ja kaasun vaihtoon maan ja ilmakehän välillä. Saharan eteläpuolisessa Afrikassa maankäytön muutos johtuu maatalousmaan pinta-alan kasvusta metsien ja pensaikkojen kustannuksella. Paljon maapinta-alaa käyttävä karjatalous on merkittävä elinkeino Afrikassa. Se on myös yksi syy maan köyhtymiseen ja maanpäällisen biomassan vähenemiseen, sillä karja syö ja talloo puun taimia ja lehtiä heinän lisäksi samalla kovettaen maanpintaa. Muutos vähentää maanpäällisen biomassan ja hiilen nieluja, mutta vapauttaa myös kasvihuonekaasuja, kuten hiilidioksidia (CO₂) ja metaania (CH₄), maaperästä maanmuokauksen myötä. Karjatalous on myös merkittävä metaanin lähde.

Kaukokartoitustutkimusten mukaan **maatalousmaan pinta-ala kasvoi 57 % Saharan eteläpuolella vuosien 1975 ja 2000 välillä ja Afrikan sarvessa 28 % vuosien 1990 ja 2010 välillä.** Kasvu oli nopeata

myös Sahelin vyöhykkeellä läntisessä Afrikassa, esimerkiksi Burkina Fasossa peltomaa kasvoi 89 % vuosien 1984 ja 2013 välillä puustoisten alueiden kustannuksella. Lähes jokaista Afrikan maata uhkaa maan köyhtyminen, jolle on altistunut yli 40 % Niilin, Nigerin, Voltan, Senegalin ja Limpopon jokien valuma-alueiden pinta-alasta.

Kasvipeitteen väheneminen altistaa avoimen maanpinnan tuulieroosiolle aiheuttaen pölypilviä, jotka ilmakehässä heijastavat auringon säteilyä avaruuteen. Toisaalta maastopalojen aiheuttamat nokihiukkaset absorboivat itseensä lämpösäteilyä, mikä nostaa ilman lämpötilaa. Pienhiukkaset toimivat myös ilmakehässä tiivistymiskeskuksina vedelle, mutta niiden runsauden takia sateen ja pilvien ominaisuudet muuttuvat ja välttämättä lukuisampi määrä pienhiukkasia ei synnytä enemmän sadetta.

Maankäytön muutosten lisäksi **turvautuminen bioenergiaan, eli puuhun, puuhiileen, kasvitähteisiin ja lantaan vähentää hiilivarastoja ja tuottaa kasvihuonekaasupäästöjä.** Puuhiilen tuotanto on viisi kertaa suurempaa Afrikassa kuin

muilla mantereilla ja tulee todennäköisesti kasvamaan väestönkasvun ja kaupungistumisen myötä. Tämä aiheuttaa painetta puustoisten alueiden raivaamiseen. Puun polttamisesta syntyvä savu on haitallista erityisesti ruoan valmistamisesta vastuussa olevien naisten terveydelle, sillä afrikkalaisessa keittiöissä ei useinkaan ole savupiippua.

Maanpeitteen muutosten myötä yhä enemmän maanpintaa on vailla kasvipeitettä suurimman osan vuodesta maatalouden kasvukauden ulkopuolella, mikä muuttaa maanpinnan säteilytasapainoa. Tämä nostaa maanpinnan lämpötilaa, mikä kompensoi maanpinnan heijastuvuuden kasvun aiheuttaman viilentävän vaikutuksen. Kasvipeitteen väheneminen vähentää vesivaroja ja pienentää haihduntaa. Se myös vähentää polttopuun saatavuutta, maatalouskasvien pölyttäjien elinympäristöjä ja muita maanviljelijöille ja karjankasvatustajille tärkeitä ekosysteemipalveluita. Trooppisten yläkömetsien raivaaminen vaikuttaa ihmisten, karjan ja maatalouden tarvitseman pinta- ja pohjaveden saatavuuteen itse yläköalueilla, mutta myös kuivilla alatasangoilla. Vuoristometsiä kutsutaankin vesitorneiksi.

On huomattava, että uutta maatalousmaata eivät raivaa vain

yksittäiset maanviljelijät tai järjestöt, vaan myös sijoittajat, Afrikan maiden hallitukset ja ulkomaiset tahot. Metsien häviäminen ei todennäköisesti tule vähenemään Afrikassa 2000-luvulla, vaikka myönteisiä kehityskulkuja on havaittu mm. Keniassa. **Maatalous-tuotannon kasvu on Afrikassa vielä riippuvaista pelto-pinta-alan kasvusta,** kun taas muualla maailmassa tuotanto kasvaa tekniikoiden ja lannoitteiden kehityksen ja käyttöönnoton myötä.

Afrikan ilmastoon vaikuttavat enemmän muualla maailmassa fossiilisten polttoaineiden käyttöä johtuvat päästöt kuin mantereiden omat kasvihuonekaasupäästöt, joiden on arvioitu olevan vain 3 % koko maailman päästöistä. **Afrikan päästöistä 80 % tulee tieliikenteestä,** joka on kasvanut 8-kertaiseksi vuosien 1970–2010 välillä (Afrikassa ja Lähi-Idässä). Afrikan liikennemäärien kasvu onkin mantereista toiseksi suurinta. Energiantuotanto kasvaa myös Afrikassa väestönkasvun ja keskiluokan kasvun myötä sekä infrastruktuurin kehittyessä. Ilmansaasteen kasvulla Afrikan suurkaupungeissa liikenteen ja energiankulutuksen kasvun takia saattaa olla merkittäviä vaikutuksia pienhiukkasten syntyyn. Jo nyt ilmansaaste satelliittikuvien perusteella leviää Nairobiasta satojen

kilometrien päähän ja on verrattavissa maastopaloista syntyvään ilmansaasteeseen.

Maastopalot ovatkin toinen merkittävä syy mantereiden hiilidioksidipäästöihin. Niitä sytytetään tahallisesti esimerkiksi Sahelin vyöhykkeellä kuivan kauden päätteeksi maan lannoittamiseksi ja uuden kasvun nopeuttamiseksi. Toisaalta niitä sytytetään vanhojen uskomusten takia, sillä tulen ja savun uskotaan tuovan sateita, kuten esimerkiksi Kenian Taitavuorilla. Maastopalojen on havaittu vähentyneen Pohjois-Afrikassa vuoden 2000 jälkeen 1,4 % mutta Saharan eteläpuolella niiden määrä on kasvanut 1,8 %.

Ilmastomuutos voimistaa yhä useampia hirmumyrskyjä, jotka puolestaan aiheuttavat tulvia. Niillä on moninaisia vaikutuksia, sillä kaupunkien viemärijärjestelmät eivät kestä ääritapauksia, ja vauriot rakennuksille ja teille aiheuttavat lisätuhoja, kuten kävi Mosambikissa vuonna 2019. Liikenneväylien infrastruktuurissa on myös puutteita, sillä siltarumpujen tulisi olla suurempia, ja teiden pitäisi olla korotettuja ja niiden pintojen päällystettyjä. Merenpinnan nousu mannerjäätiköiden sulamisen myötä on riski, sillä neljännes Afrikan väestöstä asuu rannikoiden lähellä. Suurimmassa vaarassa

ovat suistoalueiden kaupungit, kuten Aleksandria Niilin deltalla.

Ilmastomuutoksen vaikutukset Afrikassa

IPCC:n Afrikan alueellinen raportti vuodelta 2104 kertoo, että Afrikan ilmasto on lämmennyt viimeisen 50–100 vuoden aikana. Lämpötilan kasvu ylittää 2 astetta vuosisadan loppuun mennessä verrattuna nykyhetkeen. Maanpinnan lämpötilat nousevat maailman keskiarvoja enemmän erityisesti Afrikan kuivilla alueilla. Korkeiden päästöjen ennusteissa keskilämpötilat nousevat 2–4 astetta lähes koko mantereella vuoteen 2050 mennessä. Lämpötilan kohoaminen on erityisen suurta pohjoisessa ja etelässä ja vähäisempää keskisessä Afrikassa. Alhaisten päästöjen mallissa lämpötilojen on arvioitu nousevan alle kaksi astetta.

Mallit ennustavat sademäärien vähenemän pohjoisessa ja eteläisessä Afrikassa, mutta lisääntyvän itäisen Afrikan yläköalueilla, esimerkiksi Etiopiassa. **Maanpinnan peitteen vähenemisen myötä sadevesi ei varastoidu kasvillisuuteen ja maaperään,** vaan aiheuttaa kasvavaa pintavaluntaa ja eroosiota, vähentää pohjaveden syn-

Ananasviljelmän alta on poltettu ja raivattu pensaikkoa Dakachassa Keniassa.
Kuva: Petri Pellikka, 2009.

*Liikalaidunnus aiheuttaa maan köyhtymistä.
Kuva: Petri Pellikka, Kenia, 2018.*

tyä ja aiheuttaa kuivuutta sadekausien ulkopuolella. Vuoristojen valuma-alueet kärsivät jo ennestään maankäytön muutoksista ja maanpeitteen vähentymisestä.

Ilmastomuutosmallien mukaan Afrikan maataloustuotanto tulee laskemaan. Merkittävimpien maatalouskasvien satomäärien vähenevän on arvioitu olevan vuosisadan puoliväliin mennessä 15–22 % Saharan eteläpuolella ja 11 % Pohjois-Afrikassa verrattuna muutaman vuosikymmenen takaisin määriin. Näiden merkittävien kasvien listalla ovat hirssi, maissi, vehnä, kassava, erilaiset pavut, sokerijuurikas, riisi, soijapapu, maapähkinä, auringonkukka ja rypsi. Jos lämpötila nousee pahimman mallin mukaisesti neljä astetta, on **Afrikan perusviljalajien maissin, hirssin ja durran viljely suuressa osassa mannerta vaarassa.** Tällä olisi merkittäviä seurauksia ruokaturvalle. Jo nyt on raportoitu tuotannon laskusta mm. Kamerunissa ja Nigeriassa.

Ilmastomuutos siirtää ekosysteemivyöhykkeitä ja eri kasvi- ja eläinlajien levinneisyyttä, mikä saattaa tuoda tuhoisat vaikutukset, rikkakasveja ja tauteja uusille alueille ja erityises-

ti aiemmin viileämmille vyöhykkeille, mikä haittaa maataloutta. Esimerkiksi maissin ja kahvin tuholaiset nousevat Itä-Afrikan yläosilla korkeammille vyöhykkeille. **Kasvatavat lämpötilat ja sademäärän muutokset haittaavat veden ja ravinnon puutteen kautta karjan elinolosuhteita.** Karja tulee kärsimään myös hyönteisten leviämistä taudeista. Ilmastomuutokset tekevät maatalouden ja karjatalouden haasteellisemmaksi. Kalastuselinkeino kärsii myös meriveden lämpötilojen noususta ja koralliriuttojen tuhoutumisesta. Myös merialueiden luonnon monimuotoisuus laskee erityisesti koralliriuttojen läheisyydessä.

Afrikan muuttuva ilmasto aiheuttaa lisääntyviä terveysriskejä. Jo nyt laajalla osalla Afrikkaa kärsitään puhtaan veden puutteesta, saniteettijärjestelmän toimimattomuudesta ja terveydenhuollon riittämättömyydestä. Tulvat vielä lisäävät terveysriskejä alueilla, jossa jätehuolto ei toimi. Lämpimämmät päivät ja yöt mahdollistavat tauteja levittävien hyönteisten habitaattien laajentumisen aikaisemmin viileämmille alueille vuoristoihin. Esimerkiksi malariaepidemiaat ovat lisääntyneet Itä-Afrikan yläosilla.

Yhdessä maataloustuotannon vähentymisen kanssa terveysongelmat aiheuttavat aliravitsemuksen riskin kasvua erityisesti lasten keskuudessa.

Lisähaasteita aiheuttavat nopeasti kasvava väestö ja kaupunkistuminen, jotka edellyttävät ruokaketjujen toimivuutta sekä maatalous- että kaupunkialueilla. Ruoantuotantoa tulisi kasvattaa kaupunkialueiden laitamilla, mutta ne eivät ole välttämättä parhaita maatalousalueita, ja ne saattavat kärsiä myös ilmansaasteista. Lisäksi maatalousneuvontaa kaupunkien laidoilla ei ole saatavissa samalla tavalla kuin maaseudulla. Toisaalta kaupunkimaatalous pienentää maatalouden hiilijalanjälkeä kuljetusmatkojen lyhentymisen johdosta ja vähentää päästöjä kun orgaanista jätettä ja kotitalouksien vettä voidaan käyttää lannoitteena ja kasteluun. Maatalousmaat myös muodostavat viheralueita kaupunkien sisälle ja laitamille laskien lämpötiloja.

Ilmastomuutos lisää haavoittuvuutta, millä saattaa olla laajemmat sosiaaliset seuraukset. Haitallisimmin se vaikuttaa vähäosaisimpiin kansanosiin. **Ilmastomuutos saattaa esimerkiksi johtaa pakolaisuuteen tai muuttoliikkeeseen**

maan sisällä tai maiden välillä. Toisaalta heikommassa asemassa olevat eivät usein kykene muuttamaan, vaikka heidän elinolosuhteensa muuttuisivat sietämättömiksi. Jo ennestään konfliktierillä ja huonon hallinnon alueilla ilmastomuutos saattaa lisätä riskiä konflikteihin tai antaa potkua ääriyhdistysten aktiivisuuteen. Esimerkiksi Tsadissa ilmastomuutoksen aiheuttamat vaikeudet on nähty syyksi turvatomuuden kasvuun ja terroristijärjestöihin liittymiseen. Kokonaisuudessaan ilmastomuutoksen vaikutukset yhteiskuntiin voivat olla laajoja ja ennalta-arvaamattomia. Niiden ennakointi tutkimuksessa on myös vaikeaa, sillä ekologien ja yhteiskunnallisten tekijöiden yhteisvaikutuksista voi syntyä useita vaihtoehtoisia kehityskulkuja.

Suosituksia ilmastomuutokseen sopeutumiseksi ja hidastamiseksi

Pariisin sopimuksen tavoitteena on pitää maapallon keskilämpötilan nousu selvästi alle kahdessa asteessa, mutta pyrkii rajoitta-

maan se 1,5 asteeseen verrattuna esiteolliseen aikaan, mikä olisi parempi myös Afrikalle. Lisäksi sopimuksessa päätettiin vahvistaa sopeutumiskykyä ja ilmastokestävyyttä sekä suunnata rahoitusvirrat kohti vähäpäästöistä kehitystä. Kahden asteen lämpenemisen mukaan päästöt nousisivat Afrikassa vielä 2030-luvulle asti kunnes laskisivat. On kuitenkin tosiasia, että **vaikka päästöt loppuisivat tähän paikkaan, ilmaston lämpeneminen jatkuu muutamien vuosikymmenien ajan**, sillä prosessia ei voi pysäyttää hetkessä.

Sopeutuminen onkin ainoa tehokas keino väistämättömien vaikutusten kestämissä. Sietokykyä pitää kasvattaa erityisesti kriittisillä yhteiskunnan sektoreilla kuten veden saatavuudessa, energian tuotannossa ja käytössä, sekä maataloudessa. Kansalaisten tiedonsaantia kestävien toimintamallien toteuttamiseen on parannettava. Terveyspalveluiden tulee parantua, maataloudessa tulee olla vaihtoehtoisia keinoja elannon ansaitsemiseen, maan hallintaa ja omistusta tulee kehittää luotuksen ja aluekehityksen mahdollistamiseksi. Myös vesihuoltoa pitää parantaa. Erityisesti on otettava huomioon heikoimmassa

asemassa ja syrjäytymisvaarassa olevat. Ratkaisuja ovat esimerkiksi ilmastokasvatuksen antaminen osana koulutusta, sää- ja ilmastotiedon tuottaminen ja jakaminen helpolla internet-käyttöliittymällä tai matkapuhelinverkolla, elinkeinojen laajentaminen erityisesti maa- ja karjataloudessa, ja sosiaalisten ja teknologisten innovaatioiden levittäminen. Sukupuolten välinen tasa-arvo on läpileikkaava teema ilmastomuutokseen sopeutumisessa ja sen hillitsemisessä.

Ilmastomuutoksen ja sen seurausten ymmärtämisen ongelmana on puutteellinen ja huonolaatuinen tieto, mikä vaikeuttaa sekä ilmastotekijöiden että muiden tekijöiden aiheuttamien riskien ja haavoittuvuuden arvioimista. **Luotettava ja riittävä tieto on ensisijaisen tärkeää kehitettäessä kansallisia ilmastostrategioita ja -politiikkaa sekä eri sektoreiden sopeutumis suunnitelmia.** Sääpalvelujen ja viestintäjärjestelmän puutteet esimerkiksi myrskyistä ja tulvista varoittamiseen aiheuttavat suuren ongelman, puhumattakaan katastrofeihin liittyvien evakuoitussuunnitelmien tekemisestä ja näiden täytäntöönpanosta. Monilta mailta puuttuvat säätutkat ja henkilöstöresurssit niiden ylläpitoon. Trooppiset hir-

mumyrskyt aiheuttavat osin siksi huomattavasti enemmän kuolonuhreja Afrikassa kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Ilmastopalveluja tulisi vahvistaa ilmastomuutoksen hillintä- ja sopeutumis suunnitelmien laatimista varten, mutta myös katastrofeihin varautumista varten. Luotettavaa ilmastoaineistoa tulisi olla saatavilla kaikille käyttäjille tutkijoista maatalouspalvelujen tarjoajiin helpolla ja ymmärrettävällä tavalla. Myös ilmastomuutoksen yhteiskunnallisia vaikutuksia hahmottavaa tutkimusta tulisi edistää.

Ilmastomuutokseen sopeutuminen vaatii lisäresurssjarahoitukseen ja kapasiteetin vahvistamiseen Afrikan maiden hallinnossa ja koulutusjärjestelmissä. Keskusjohtoisesti kehitetyillä kehityssuunnitelmissa on valitettavasti ollut tapana jättää huomioimatta ilmastomuutoksen monitahoisuus ja paikallisuus mantereen ja maidenkin eri kolkissa. Kansallisten politiikkojen tulisi myös ottaa huomioon sukupuoleen, kulttuuriin, perinteisiin ja kontekstiin liittyvät käytänteet ja tukea paikallista ilmastomuutokseen sopeutumista.

Ruokaturvasektori

Afrikassa suuri osa maanpäällisestä hiilestä on puumaaisessa

kasvillisuudessa varsinaisten metsien ulkopuolella. **Hiilinielun kasvattaminen maatalousalueiden ja laidunalueiden puustossa onkin keskeisessä roolissa ilmastomuutoksen hillitsemisessä.** Peltometsäviljelyn määrällinen ja toiminnallinen lisääminen on kestävä, mukautuva ja monin tavoin hyödyllinen ilmastoviisas tapa taistelussa ilmastomuutosta vastaan. **Peltometsäviljely** (josta käytetään myös käsitteitä kestävä maankäyttö, ilmastoviisas maatalous) ei ainoastaan kasvata hiilinielua, vaan edesauttaa esimerkiksi veden varastointia ja imeytymistä maaperään, lisää karikkeen ja sitä kautta luonnollisen lannoitteen määrää, tarjoaa varjoa maatalouskasveille ja monipuolistaa maatalousalueiden biologista monimuotoisuutta verrattuna maatalousmaisemaan ilman puustoa. Puut myös tuottavat kuitua, bioenergiaa ja rakennusmateriaalia.

Peltometsäviljely mahdollistaa myös maanviljelijälle lisätulojen hankkimisen, esimerkiksi myymällä puuta rakennusmateriaaliksi, tai säästämällä puita saaden siitä hiilikompensaatiota. Ilmastoviisaat ratkaisut maanmuokkauksessa; esim. pengerrys, puut ja pensaat varjostuksessa ja lehtikarikkeen käyttö lannoituksessa ja maankos-

*Polttopuukauppaa Ouagadougoun liepeillä Burkina Fasossa.
Kuva: Petri Pellikka, 2015.*

*Peltometsäviljelyä Kenian vehreillä Taitavuorilla.
Kuva: Petri Pellikka, 2018.*

teuden haihdunnan estämisessä, parantavat vastustuskykyä ääri-ilmiöitä kohtaan ja parantavat toimeentuloa. Yhteisöpohjaiset hiilivarastointi- ja peltometsäviljelyohjelmat auttavat yhteisöjä yhdessä sopeutumaan ja hillitsemään ilmastomuutosta. Ne myös lisäävät maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta ja synnyttävät elinympäristöjä alkuperäisille kasvi- ja eläinlajeille, erityisesti jos toiminnassa käytetään alkuperäisiä puulajeja. IPCC:n elokuussa 2019 julkaistu erikoisraportti maankäytöstä ja ilmastomuutoksesta listaa **viisi toimenpidettä** maatalouden sietokyvyn ja tuottavuuden kasvattamiseksi:

- 1) Sopeutetut kasvilajikkeet, maatalouden kestävä tehostaminen, ekosysteemien suojele peltometsäviljelyn ja yhteisöpohjaisen sopeutumisen kautta.
- 2) Ekosysteemipalvelujen (hiilen sidonta, luonnon monimuotoisuus, päästöjen vähentäminen) huomioonottaminen kestävässä maataloudessa.
- 3) Sadeveden ja sumun keräys, veden käytön ja uudelleenkäytön tehokkuus.
- 4) Suunnitelmallinen nuorten ja naisten voimaannuttaminen uusien taloudellisten mallien,

esimerkiksi luototuksen kautta.

- 5) Paikallisen ja perinteisen ekologisen tietämyksen hyväksikäyttö ruoan hävikin vähentämiseksi.

Karjataloudessa tarvitaan mekanismeja, jotka edesauttavat muutosta monipuoliseen toimeentulomalliin siirtymiseen. Siinä tulonmuodostus syntyy karjanhoidon lisäksi puiden määrää kasvattavasta elinkeinosta. Tällaisia toimintoja ovat esimerkiksi mehiläistarhaus ja arabikumin valmistus. Afrikan karjatalousmailla maanpäällisen hiilen määrä on vähäinen, mutta vähäinenkin puuston määrän kasvu on merkittävä ilmastomuutoksen torjumisessa. Voitaisiin myös pohtia paljon maapinta-alaa käyttävän karjatalouden tehostamista, jolloin enemmän maa-alaa jäisi kasvinviljelylle ja puustoiselle kasvillisuudelle. Tehostamisen esteenä on luonnollisesti maan kantokyky ja riski maan köyhtymisestä entisestään.

Puuston lisäämisen on monissa tutkimuksissa, esim. Sahelin alueella Länsi-Afrikassa, havaittu viilentävän maanpintaa biologisen hiilensidonnan lisäksi. **Metsäisyys voisi siis kompensoida kasvihuonekaasujen**

aiheuttaman ilmaston lämpenemisen. Pensaikkojen viilentävä vaikutus havaittiin myös kaukokartoitustutkimuksessa Kenian Taita Tavetassa, jossa tutkimusta jatketaan maastomittauksilla.

Nykyiset sopeutumismallit ovat riittämättömiä pitkäaikaisen ilmastomuutoksen riskien hallintaan. Tarvitaan tutkijoiden ja maanviljelijöiden yhteistyötä, parempaa tiedonvälitystä ja toimeentulomallin monipuolistamista, mitkä vahvistaisivat selviytymismalleja ja sopeutumiskykyä. Kansalliset hallitukset ovat kehittäneet sopeutumiseen tähtäviä hallintomalleja, mutta prosessit ovat vielä tehottomia ja riippuvaisia kansainvälisestä tuesta ja kehitysavusta. **Maan käytön rakenteelliset projektit, kuten maanhallinnan kehittäminen,** pääsy tiedon ääreen, sukupuolten välistä tasa-arvoa kehittävä neuvontapalvelu ja politiikkojen tietotason kehittäminen parantavat maatalouden kestävyuden saavuttamista.

Yhdistyneiden kansakuntien **REDD+ -ohjelma (Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation)** tähtää maanpeitteen muutosten aiheuttamien hiili-

päästöjen vähentämiseen. Ohjelmassa maanomistajia rohkaistaan ylläpitämään metsiään hiilinieluina tarjoamalla siitä taloudellista kompensatiota. Tämän kaltaisten prosessien on oltava ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä. Metsäisyprojekteissa on myös huomioitava minne sitä istutetaan, sillä metsä muuttaa maanpinnan heijastavuutta, pintavirtauksia ja nostaa yölämpötiloja. Biofyysisten tekijöiden lisäksi on tärkeää huomioida (aiempi, kilpaileva tai syrjäyttävä) maankäyttö, maanomistus- ja hallintakysymykset ja paikallisyhteisöjen asema ja tarpeet.

Vähäpäästöiset energiamuodot ja tekniikat

Afrikan osuus kasvihuonekaasupäästöjen tuottamiseen fossiilisten polttoaineiden kuluttamisen kautta on ollut vähäistä, mutta ilmastomuutoksen vaikutus hyvinvointiin ja ekosysteemeihin Afrikassa on valtaisa. Ilmastomuutoksen hillitsemisen tulee keskittyä tulevaisuudessa ensisijaisesti niihin maihin, joissa päästöt tulevat kasvamaan eniten.

Afrikan maat ovat keskeisessä roolissa taistelussa ilmastomuut-

tosta vastaan mikäli ne ottavat käyttöön vähäpäästöisiä menetelmiä energiantuotannossa, siellä missä se on mahdollista ja hyödyllistä. Tilaisuus on ainutlaatuinen muihin mantereisiin verrattuna, sillä Afrikka ei ole vielä loikannut korkeita päästöjä tuottavan infrastruktuurin käyttöön. Toiseksi, koska väestönkasvu ja talouskehitys tulevat olemaan Afrikassa maailman vauhdikkainta kuluvalle vuosisadalle, on ensisijaisen tärkeää, että kasvu pohjaa vähäpäästöisille ratkaisuille. Metsien häviämistä voi vähentää kestäväillä ratkaisuilla, kompensoimalla sitä esimerkiksi pelto- metsäviljelyllä. Myös kaupunkeja voi kehittää vähäpäästöisiksi, ja karjatalousalueille ja maatalousalueille voi kehittää ilmastovii-

saista maisemamalleja. **Afrikka tarvitsee taloudellista tukea taistelussa ilmastomuutosta vastaan, jossa onnistuminen olisi suuri voitto koko ihmis-kunnalle.**

Afrikka tuottaa vain 3 % maailman kasvihuonekaasupäästöistä kun maanpeitteen muutoksien vaikutusta ei oteta huomioon, mutta päästöt tulevat kasvamaan merkittävästi infrastruktuurin kehityksen ja väestönkasvun myötä. Afrikan mailla on mahdollisuus omaksua puhdas ja vähäpäästöinen teknologia ja käytäntöjä, jotka voivat ohittaa kehittyneiden maiden käyttämän fossiilisten polttoaineiden käyttöön pohjautuvan infrastruktuurin. Esimerkiksi vähäpäästöiset liikennematkaisuudet tehostavat taloudellista

tuottavuutta vähentämällä liikenneneruuhkia ja ruuhkassa menetettyä aikaa, parantavat ilmanlaatua ja kohottavat kansanterveyttä. Viime vuosien ratkaisuja on mm. uusi rautatie Mombasasta Naivashaan Keniassa ja raitiotievaunu-liikenne Addis Abebassa. Tehokas ja ilmastoviisas kaupunkialueiden ja infrastruktuurin suunnittelu voi välttää korkean päästön vaihtoehdot, koska kaupunkitila on yleisesti Afrikassa vielä suunnittelematonta. Tämä voi johtaa kestäväan ja notkeaan ilmastoviisaaseen kaupunkimalliin, jota on hyödynnetty esimerkiksi Nairobissa ja Accrassa. Uusiutuvaa energiaa tuottaviin teknologioihin kannattaa panostaa, kun otetaan huomioon Afrikan suuri potentiaali mm. tuulivoiman,

aurinkosähkön, biokaasun ja aaltoenergian tuotannossa. Näiden energiamuotojen tuottamiseen tarvitaan myös askel suuremman mittakaavan toimintaan. Vähäpäästöiset energiamuodot saattavat maksaa enemmän kuin perinteiset korkeapäästöiset tuotantovaihtoehdot, mutta pitkällä aikavälillä niiden kustannus on alhaisempi kuin odottaessa uusiutuvien energianlähteiden käyttöönoton teknisiä parannuksia tai leikatessa korkeapäästöisen energian päästöjä myöhemmin. Lisäksi ne ovat turvallisempia, sillä esimerkiksi yksittäiset aurinkosähköä tuottavat laitokset tarjoavat energiaa kotitalouksille, jotka eivät ole kytkettyinä epävarmoihin valtakunnallisiin sähköverkkoihin.

Lähteet

Abera, T.A., Heiskanen, J., Pellikka, P., Rautiainen, M. & Maeda, E.E. 2019, "Clarifying the role of radiative mechanisms in the spatio-temporal changes of land surface temperature across the Horn of Africa", *Remote Sensing of Environment*, vol. 221, pp. 210–224.

Achard, F., Beuchle, R., Mayaux, P., Stibig, H., Bodart, C., Brink, A., Carboni, S., Desclee, B., Donnay, F., Eva, H.D., Lupi, A., Raši, R., Seliger, R. & Simonetti, D. 2014, "Determination of tropical deforestation rates and related carbon losses from 1990 to 2010", *Global Change Biology*, vol. 20, no. 8, pp. 2540–2554.

Adhikari, H., Heiskanen, J., Siljander, M., Maeda, E., Heikinheimo, V. & K. E. Pellikka, P. 2017, "Determinants of Aboveground Biomass across an Afromontane Landscape Mosaic in Kenya", *Remote Sensing*, vol. 9, no. 8, pp. 827.

Alkama, R. & Cescatti, A. 2016, "Biophysical climate impacts of recent changes in global forest cover", *Science*, vol. 351, no. 6273, pp. 600–604.

Archer, E. et al. (eds.) 2018, *Summary for Policymakers of the Regional Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services for Africa of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, Policy Brief, IPBES secretariat, <https://www.stockholmresilience.org/publications/artiklar/2018-12-10-summary-for-policymakers-of-the-regional-assessment-report-on-biodiversity-and-ecosystem-services-for-africa-of-the-intergovernmental-science-policy-platform-on-biodiversity-and-ecosystem-services.html>. [27.6.2019].

Baccini, A., Walker, W., Carvalho, L., Farina, M., Sulla-Menashe, D. & Houghton, R.A. 2017, "Tropical forests are a net carbon source based on aboveground measurements of gain and loss", *Science*, vol. 358, no. 6360, pp. 230–234.

Bonan, G.B. 2008, "Forests and Climate Change: Forcings, Feedbacks, and the Climate Benefits of Forests", *Science*, vol. 320, no. 5882, pp. 1444–1449.

Brink, A.B. & Eva, H.D. 2009, "Monitoring 25 years of land cover change dynamics in Africa: A sample based remote sensing approach", *Applied Geography*, vol. 29, no. 4, pp. 501–512.

Brink, A.B., Bodart, C., Brodsky, L., Defourney, P., Ernst, C., Donney, F., Lupi, A. & Tuckova, K. 2014, "Anthropogenic pressure in East Africa – Monitoring 20 years of land cover changes by means of medium resolution satellite data", *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, vol. 28, pp. 60–69.

CDKN, 2014: *The IPCC's Fifth Assessment Report – What's in it for Africa, Executive Summary*, Climate and Development Knowledge Network (CDKN), United Kingdom, https://cdkn.org/wp-content/uploads/2014/04/AR5_IPCC_Whats_in_it_for_Africa.pdf [27.6.2019].

Ciais, P. et al 2013, "Carbon and Other Biogeochemical Cycles", in Stocker, T. et al., *Climate change 2013: The Physical Science Basis*, Contribution of Working Group I to the Fifth assessment Report of the intergovernmental Panel on climate change, IPCC / Cambridge University Press, pp. 465–570, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2017/09/WG1AR5_Frontmatter_FI-NAL.pdf [27.6.2019].

Davin, E.L. & Noblet-Ducoudré, N.d. 2010, "Climatic Impact of Global-Scale Deforestation: Radiative versus Nonradiative Processes", *Journal of Climate*, vol. 23, no. 1, pp. 97–112.

Debela, N., McNeil, D., Bridle, K. & Mohammed, C. 2019, "Adaptation to Climate Change in the Pastoral and Agropastoral Systems of Borana, South Ethiopia: Options and Barriers", *American Journal of Climate Change*, vol. 8, no. 1, pp. 40–60.

Duveiller, G., Hooker, J. & Cescatti, A. 2018, "The mark of vegetation change on Earth's surface energy balance", *Nature communications*, vol. 9, no. 1, pp. 679.

Edenhofer, O. et al. 2014, *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Working Group III Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC / Cambridge University Press, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ipcc_wg3_ar5_frontmatter.pdf [27.6.2019].

Field, B. et al. 2014, *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*, Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC / Cambridge University Press, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ipcc_wg3_ar5_frontmatter.pdf. [27.6.2019].

The IPCC's Fifth Assessment Report – What's in it for Africa, Executive Summary, 2014. Climate and Development Knowledge Network, 79 p. United Kingdom.

IPCC, 2019. Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems. <https://www.ipcc.ch/report/srcl/>. [10.8.2019].

Madagaskarilla riisipellot ovat maatalousmaisemaa.
Kuva: Petri Pellikka, 2013.

Kollikho, P. and B. Rivard 2013, *Harnessing geothermal energy: The case of Kenya*, CDKN, London.

Lambin, E.F. et al. 2001, "The causes of land-use and land-cover change: moving beyond the myths", *Global Environmental Change*, vol. 11, no. 4, pp. 261–269.

Maeda, E.E., Clark, B.J.F., Pellikka, P. & Siljander, M. 2010, "Modelling agricultural expansion in Kenya's Eastern Arc Mountains biodiversity hotspot", *Agricultural Systems*, vol. 103, no. 9, pp. 609–620.

Merbold, L., Ziegler, W., Mukelabai, M.M. and W. L. Kutsch, 2011. Spatial and temporal variation of CO₂ efflux along a disturbance gradient in a miombo woodland in Western Zambia. *Biogeosciences* 8, 147–164.

Montagnini, F. & Nair, P.K.R. 2004, "Carbon sequestration: An underexploited environmental benefit of agroforestry systems", *Agroforestry Systems*, vol. 61, no. 1, pp. 281–295.

Muchura, H. M., Min, S., Mworio, J. K., & Gichuki, N. N. 2014, "Role of bryophytes and tree canopy in mist trapping in Mt. Marsabit forest", *Journal of Environment and Earth Science*, vol. 4, no. 21, pp. 128–139.

Niang, I., O.C. Ruppel, M.A. Abdrabo, A. Essel, C. Lennard, J. Padgham & P. Urquhart, 2014. Africa. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (Ed.: Barros, V.R., et al.). Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 1199–1265.

Omor, M. L., Starr, M., & Pellikka, P. K. (2013). Tree biomass and soil carbon stocks in indigenous forests in comparison to plantations of exotic species in the Taita Hills of Kenya. *Silva Fennica*, 47(2 article id 935). <http://doi.org/https://dx.doi.org/10.14214/sf.935>

Pan, Y. et al. 2011, "A Large and Persistent Carbon Sink in the World's Forests", *Science*, vol. 333, no. 6045, pp. 988–993.

Pellikka, P. K. E., Clark, B., Gonsamo Gosa, A., Himberg, N., Hurskainen, P., Maeda, E. E., ... others. (2013). Agricultural Expansion and Its Consequences in the Taita Hills, Kenya. *Developments in Earth Surface Processes*, vol. 16: 165–179.

Pellikka, P.K.E., Heikinheimo, V., Hietanen, J., Schäfer, E., Siljander, M. & Heiskanen, J. 2018, "Impact of land cover change on aboveground carbon stocks in Afriomontane landscape in Kenya", *Applied Geography*, vol. 94, pp. 178–189.

Pfeifer, M., Platts, P. J., Burgess, N. D., Swetnam, R. D., Willcock, S., Lewis, S. L., & Marchant, R. 2013, "Land use change and carbon fluxes in East Africa quantified using earth observation data and field measurements", *Environmental Conservation*, vol. 40, no. 3, pp. 241–252.

Reed, J., van Vianen, J., Foli, S., Clendenning, J., Yang, K., MacDonald, M., Petrokofsky, G., Padoch, C. & Sunderland, T. 2017, "Trees for life: The ecosystem service contribution of trees to food production and livelihoods in the tropics", *Forest Policy and Economics*, vol. 84, pp. 62–71.

Rikinen, J., Laine, T., & Pellikka, P. (2015). Water's Journey (A documentary film). Wildheart Productions Oy. Taita Research Station of the University of Helsinki.

Rufino, M.C., Thornton, P.K., Ng'ang'a, S.K., Mutie, I., Jones, P.G., van Wijk, M.T. & Herrero, M. 2013, "Transitions in agro-pastoralist systems of East Africa: Impacts on food security and poverty", *Agriculture, Ecosystems & Environment*, vol. 179, pp. 215–230.

Saatchi, S.S., Harris, N.L., Brown, S., Lefsky, M., Edward T. A. Mitchard, Salas, W., Zutta, B.R., Buermann, W., Lewis, S.L., Hagen, S., Petrova, S., White, L., Silman, M. & Morel, A. 2011, "Benchmark map of forest carbon stocks in tropical regions across three continents", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, vol. 108, no. 24, pp. 9899–9904.

Swetnam, R.D. et al. 2011, "Mapping socio-economic scenarios of land cover change: A GIS method to enable ecosystem service modelling", *Journal of environmental management*, vol. 92, no. 3, pp. 563–574.

Vanderhaegen, K., Verbist, B., Hundera, K. & Muys, B. 2015, "REALU vs. REDD+: Carbon and biodiversity in the Afriomontane landscapes of SW Ethiopia", *Forest Ecology and Management*, vol. 343, pp. 22–33.

Zomer, R.J., Neufeldt, H., Xu, J., Ahrends, A., Bossio, D., Trabucco, A., van Noordwijk, M. & Wang, M. 2016, "Global Tree Cover and Biomass Carbon on Agricultural Land: The contribution of agroforestry to global and national carbon budgets", *Scientific reports*, vol. 6, no. 1, pp. 29987–29987.

Ward, M. (2011). "The case for Evergreen Agriculture in Africa – Enhancing food security with climate change adaptation and mitigation in Zambia." CDKN, London.

*Maktaun koulun oppilaat valmiina oppitunnille.
Kuva: Petri Pellikka, Kenia, 2014.*

Väestönkasvu

Leena Vastapuu

Tiivistelmä

Afrikan demografinen vaihtelu on valtavaa ja onkin järkevämpää puhua Afrikan väestönkasvusta alueellisesti kuin koko maanosaa koskevana ilmiönä. Saharan eteläpuolisen Afrikan väestön odotetaan kaksinkertaistuvan vuoteen 2050 mennessä. Ranskankielisessä Länsi-Afrikassa väestönkasvu on nopeinta koko maailmassa – Nigerissä nainen saa jopa 7,2 lasta elämänsä aikana. Monessa Itä-Afrikan maassa syntyvyys on puolestaan viime vuosina laskenut, ja Etelä-Afrikassa sekä monessa Pohjois-Afrikan maassa kokonaishedelmällisyysluku on jo alle 3. Koska keskimääräinen elinikä on noussut merkittävästi ympäri maanosaa ja erityisesti Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, ja koska alueella on jo valmiiksi suuri määrä lapsia ja nuoria, väestönkasvu jatkuu, vaikka syntyvyys laskee. Moni Afrikan maa toivoo tulevaisuudessa hyötyvänsä niin sanotusta demografisesta osingosta. Tällä viitataan talouden kasvupotentiaaliin väestörakennemurroksessa, jossa työssäkäyvän väestön määrä kasvaa nopeammin kuin siitä riippuvaisen väestön määrä. Jotta demografinen osinko toteutuisi, monia poliittikkatoimia

tarvitaan sopivan ikärakenteen ohella. Tutkimus osoittaa, että erityisesti yläkouluikäisten tyttöjen koulutuksella (secondary education) on suurin vaikutus syntyvyyden alentamiseen Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Löydös on maailmanlaajuisesti tarkasteltuna poikkeuksellinen, ja sitä tulisi tutkia lisää. Vuoteen 2050 mennessä valtaosa maailman nuorisosta asuu Afrikassa. Tämä on maanosan merkittävimpiä haasteita ja mahdollisuuksia kuluvalle vuosisadalla.

Vallitseva ymmärrys väestönkasvusta Afrikassa

Afrikan monimuotoisuuden takia voidaan tehdä ainoastaan kolme yleishuomiota koko maanosan demografisesta kehityksestä. (1) Afrikan väestö tulee kasvamaan merkittävästi 2000-luvulla, vaikka syntyvyys jatkaisi yhä laskuaan, (2) maanosassa tulee yhtäältä asumaan koko maailman nuorin väestö ja toisaalta (3) suurin osa työikäisestä väestöstä. Tässä raportissa analysoidaan näiden kehitysten syitä ja seurauksia ja

annetaan suuntaa-antavia numeerisia arvioita Afrikan demografisesta tulevaisuudesta. Lisäksi alueellisia eroja esitellään ja toimintasuosituksia tarjotaan.

Viime vuosina useissa tutkimuksissa on arvioitu mahdollisuuksia hyötyä **demografisesta osingosta** Afrikassa. Tällä viitataan talouden kiihtyneeseen kasvupotentiaaliin väestörakennemurroksessa, jossa työssäkäyvän väestön määrä kasvaa nopeammin kuin siitä riippuvaisen väestön määrä. Tietyissä olosuhteissa tällainen väestörakenne tuottaa kasvuikkunan, joka on aikaisemmin hyödyttänyt monia valtioita. Koska demografinen osinko on ajankohtainen aihe sekä Afrikan poliittisten päättäjien että tutkijoiden piirissä, ilmiötä ja sen toteutumisen ennakkoodellytyksiä eritellään erityisesti väestönkasvun vaikutuksia käsittelevässä osiossa.

YK:n julkaisema *World Population Prospects* on siteeratuin tietopohja maailman väestönkasvusta. Viimeisin raportti julkaistiin 17. kesäkuuta 2019, johon alla esitellyt luvut ja arviot perustuvat. Huomionarvoisinta on, että **Saharan eteläpuolisen Afrikan väestön odotetaan kaksin-**

kertaistuvan vuoteen 2050 mennessä. Vuosien 2019 ja 2050 välisenä aikana maailmaan ennustetusta kahden miljardin ihmisen väestönkasvusta 52 % on arvioitu tapahtuvan alueella. **Määrällisesti synnytysten määrä Saharan eteläpuolisessa Afrikassa lisääntyy, vaikka kokonaishedelmällisyysluku laskee,** sillä alueella on jo valmiiksi suuri määrä lisääntymisikään tulevia lapsia ja nuoria. Nykyisistä 36 maasta, joissa nainen saa keskimäärin yli 4 lasta elämänsä aikana, 33 sijaitsee Saharan eteläpuolella. Lisäksi alaikäisten synnyttäjien (15–19 vuotta) määrä on maailman suurin. Kokonaishedelmällisyysluvun lisäksi odotettu elinikä on avainasemassa väestönkasvuennusteita laadittaessa. Keskimääräinen elinikä on noussut kaikkialla maailmassa aikavälillä 1990–2019, mutta eniten Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, jossa lisäystä on tullut keskimäärin jopa 12 vuotta (nyk. 61,1 vuotta). Toisaalta myös kaikki maailman lyhytikäisimmät valtiot voidaan löytää alueelta: Keski-Afrikan tasavalta, Tšad, Lesotho, Nigeria ja Sierra Leone, joissa kaikissa odotettu elinikä on alle 55 vuotta.

Syntyvyyksiluvut ovat korkeimpia **ranskankielisessä Länsi-Afrikassa**. Esimerkiksi Nigerin odotetaan maailmansuurimmalla apsiluvullaan (7,2 lasta naista kohden) kolminkertaistavan väkilukunsa vuoteen 2050 mennessä. Poikkeuksiakin on, kuten Senegal. Investoimalla merkittävästi koulutukseen ja helpottamalla ehkäisymenetelmien saatavuutta, maa on hiljattain onnistunut nousemaan alueelliseksi esimerkiksi väestöpolitiikkansa suhteen. Vuonna 2019 Senegalin kokonaishedelmällisyysluku oli 4,6 lasta/nainen, jonka odotetaan yhä laskevan tulevina vuosina. Afrikan valtavasta monimuotoisuudesta kertovat maat kuten Etelä-Afrikka (2,4 lasta/nainen), Tunisia (2,2 lasta/nainen) ja Mauritius (1,4 lasta/nainen), joista viimeisimmän kokonaishedelmällisyysluku on jo pitkälti alle nettouusiutumisluvun 2,1.

Uusimman tutkimuksen mukaan **tehokkain tapa laskea syntyvyyttä Saharan eteläpuolisessa Afrikassa on investoida erityisesti yläkoului-
käisten tyttöjen koulutukseen (secondary education)**. Kun Afrikan ulkopuolella naisten työsäkäynnillä on tyypillisesti suurin vaikutus syntyvyyteen, Saharan eteläpuolisessa Afrikassa sillä ei

näytä olevan minkäänlaista vaikutusta. Vaikka asia vaatii vielä lisätutkimusta, se on silti huomionarvoinen. Selitykseksi on esitetty kulttuurikontekstia, jossa laajennettu perhe auttaa lähes automaattisesti työssäkäyvää äitiä lastenhoidossa. Jos tavoitteena on syntyvyyden alentaminen, vaikuttaakin siltä, että Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan suunnattua koulutustukea tulisi kohdentaa uudella tavalla. Nykyisin suurin osa erityisesti tytöille tarjotetuista koulutusresursseista on suunnattu erityisesti peruskoulun alkuun (primary education), joka on johtanut poikien yliedustukseen vanhemmissa ikäluokissa. Jos resursseja ohjattaisiin nykyistä enemmän myös noin yläkouluikäisille tytöille (secondary education), saataisiin noin 12-vuotiaat tytöt pysymään koulussa pidempään ja todennäköisesti tehokkaasti vähennettyä sekä teinraskauksia että lapsiavioliittoja. Lisäksi pidempi koulutus näyttäisi rohkaisevan tyttöjä tekemään tietopohjaisia päätöksiä raskaaksi tulemisesta ja ehkäisyn käyttämisestä, ja näin vastustamaan yhteiskunnallisia paineita saada lapsia jo nuorena. Tyttöjen pidemmän peruskoulutuksen on lisäksi todettu vähentävän lapsikuolleisuutta, jolloin useamman

lapsen hankkiminen ”varmuuden vuoksi” vähenee. Kaiken kaikkiaan on arvioitu, että yläkoulun (secondary education) loppuun suorittaneilla naisilla on ainakin yksi lapsi vähemmän kuin niillä naisilla, jotka ovat suorittaneet ainoastaan alakoulun (primary education). Tämä voi kuulostaa mitättömältä määrältä, mutta erään arvion mukaan yhden lapsen ero globaalille tasolle vietyä muuttaisi vuoden 2050 väestöennustetta jopa kolmella miljardilla.

Maanosan merkittävä haaste – ja mahdollisuus – on sen nuorisossa. **Vuoteen 2050 mennessä valtaosa maailman nuorisosta (0–24 vuotta) tulee olemaan Afrikassa**. Pohjois-Afrikan ”Arabikevään” esimerkki on kuitenkin hyvä muistutus siitä, etteivät pelkät koulutusmahdollisuudet itsessään riitä, jos koulutusta vastaavia työpaikkoja ei ole vastaavasti tarjolla. Historia osoittaa, että konfliktien todennäköisyys lisääntyy merkittävästi niin sanotun todella nuoren ikärakenteen maissa. Tämä tarkoittaa väestöä, jossa kaksi kolmasosaa tai enemmän on alle 30-vuotiaita. Esimerkiksi vuosien 2000 ja 2007 välillä kaksi kolmasosaa kaikista uusista konflikteista alkoi maissa, joissa on tämäntyyppinen ikärakenne: Keski-Afrikan tasavalta,

Norsunluurannikko, Haiti, Mali ja Nigeria. Toisaalta, jos nuorille järjestetään mielekkäitä koulutus- ja työskentelymahdollisuuksia, he ovat tulevaisuuden työntekijöitä ja keksijöitä.

On huomionarvoista, että noin **95 % Afrikan nuorisosta (15–24 vuotta) työskentelee epävirallisen talouden parissa**. Länsi-Afrikassa tämä prosentti on lähes 98. Yhtäältä työskentely epävirallisella sektorilla tarjoaa vain pienen ja epävakaan tulonlähteen ja ei anna turvaa esimerkiksi työttömyyden varalle. Toisaalta epävirallisen sektorin työ tarjoaa mahdollisuuden edes pieniin tuloihin lukemattomille köyhille, mukaan lukien monille naisille. Valtionhallinnon näkökulmasta epävirallinen talous on myös kaksiteräinen miekka. Verotulojen menetyksen kääntöpuolena valtio saa sektorin kautta lukemattoman määrän palveluita ja tuotteita. Joidenkin arvioiden mukaan Afrikan korkean syntyvyyden pääasiallisena syynä on nimenomaan hidas talouskehitys eivätkä esimerkiksi riittämättömät perhesuunnittelupalvelut. Tämä näkemys on kuitenkin kiistanalainen.

Nopea väestönkasvu on jo nyt työntänyt Afrikan valtiot ääri-
rajoille esimerkiksi palvelutuotan-

*Tyttöjen koulunkäynti ja opiskelu on syntyvyyttä ja väestönkasvua laskeva tekijä.
Kuva: Petri Pellikka, Kenia, 2013.*

CENSUS 2019

REPUBLIC OF KENYA

KNBS
KENYA NATIONAL BUREAU OF STATISTICS
Keeping you informed

AUG 24th NIGHT

Every 10 years, we have come together as a nation to be counted. This year's census will be the sixth since Kenya's independence. As we have always done, we will stand together on the night of **24th August 2019** to participate in this national and patriotic duty. The census will take stock of critical aspects of our social and economic status in order for us to plan better for equitable development and our country's prosperity. Let us all be ready for the count!

Keniassa järjestetään väestönlasku ovelta ovelle 10 vuoden välein. Samalla kerätään tietoa kansalaisten toimeentulosta. Kuva: Petri Pellikka, 2019. The Standard, 22.8.2019.

non ja infrastruktuurin suhteen. Kaikista vähiten kehittyneiden 47 maan ryhmästä 32 sijaitsee Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Näissä maissa BKT asukasta kohden on alle USD 1,000. Samaan aikaan vähiten kehittyneiden maiden väestön on laskettu kasvavan 2,5 kertaa nopeammin kuin väestön muualla maailmassa. Ennusteen mukaan **vuoteen 2050 mennessä yli 85 % äärimmäisessä köyhyydessä elävistä ihmisistä asuu Saharan eteläpuolisessa Afrikassa.** Maanosan hallinnot ovat jo ymmärtäneet ongelman laajuuden ja tehneet lukuisia linjauksia, joiden päämääränä on väestönkasvun hillitseminen. Näitä linjauksia priorisoidaan ja toteutetaan kuitenkin vain harvoin.

Väestönkasvun vaikutukset Afrikassa

Moni Afrikan valtio on asettanut suuria toiveita demografiseen osinkoon ja sen vuoksi tässä osuudessa keskitytään erityisesti demografisen osingon toteutumisen edellytyksiin. Vuonna 2017 Afrikan unioni nosti ilmiön pääfokukseksi. Haaveet demografi-

sesta osingosta perustuvat pitkälti Itä-Aasian kokemukseen 1900-luvun loppupuolella, kun moni alueen valtio pystyi hyötymään merkittävästi muuttuneesta ikärakenteestaan ja kasvamaan taloudellisesti. **Demografisen osingon toteutumiseksi tarvitaan sekä ihanteellinen ikärakenne että sitä tukevia poliittisia linjauksia.** Niin sanottu demografinen ikkuna avautuu, kun jokaista työkäisistä riippuvaista ihmistä kohti on 1,7 työssäkäyvää ihmistä. Tämän toteutumiseksi on ensin tapahduttava nopea ja jyrkkä lasku syntyvyydessä. Lisäksi tarvitaan useita poliittisia toimenpiteitä työpaikkojen luonnista ja tulevaisuudennäkymiä tarjoavasta koulutuksesta aina vähintään välttävään sosiaaliturvaan. On kuitenkin korostettava, että oikeanlainen ikärakenne yksinään ei ole riittävä edellytys demografisen osingon toteutumiseen. Demografinen ikkuna voi pysyä auki 40–50 vuotta, kun suuri työkäisten määrä alkaa vanheta nopeasti luoden näin uuden työkäisistä riippuvaisen joukon.

Valtaosa **Pohjois-Afrikan** maista on eri vaiheissa demografisen osingon aikajanalla. Algerian, Djiboutin, Egyptin ja Libyan ik-

kuna on levällään, kun Marokon ja Tunisian ikkuna on hiljakseen sulkeutumassa. Tunisia oli ensimmäinen mantereen valtioista, joka saavutti demografiselle osingolle suotuisan ikärakenteen. Toistaiseksi se ei kuitenkaan ole onnistunut käyttämään mahdollisuutta hyväkseen, kuten ei moni muukaan alueen valtioista. Pohjois-Afrikasta voidaan löytää kolme päätekijää, jotka hankaloittavat demografisen osingon toteutumista: yleinen poliittinen epätasapaino, epätasa-arvoinen sosiaali- ja talouspolitiikka erityisesti naisia ja vähemmistöryhmiä kohtaan sekä valtava nuorisotyöttömyys. Monet korkeasti koulutetut nuoret ovatkin päätyneet töihin epävakaa tulotason ja sen seurauksena myös ennakoimattoman tulevaisuuden tarjoavalle epäviralliselle sektorille. Tämä on huolestuttava tilanne ja voi johtaa yhä uusiin protesteihin Pohjois-Afrikassa.

Suurimmalla osalla Saharan eteläpuolisen Afrikan maista on vielä vuosikymmeniä demografisen ikkunan avautumiseen. Alueellisiakin eroja on, ja esimerkiksi tietyissä **Itä-Afrikan** maissa syntyvyys on pudonnut nopeasti. Usein käytetty esimerkki

tällaisesta maasta on Ruanda. Kokonaishedelmällisyysluku **Länsi-Afrikassa** pysyy noin 5 ja 5,5 välillä, joten demografisen ikkunan avautumiseen on vielä matkaa. Joidenkin arvioiden mukaan usean ranskankielisen Länsi-Afrikan maan täytyy odottaa jopa 2060-luvulle ennen ikkunan avautumista.

Demografisen osingon hyödyntämismahdollisuudet ovat suoraan riippuvaisia afrikkalaisten valtioiden omasta toiminnasta. Varmaa on, että **ilman riittäviä tukitoimia demografinen osinko ei tule realisoitumaan.** Toisaalta kaikki mahdollisuudet systemaattisten suunnitelmien tekoon ja niiden toteuttamiseen ovat olemassa, jos afrikkalaiset valtiot niin haluavat.

Hedelmällisyys ja perhesuunnittelu ovat herkkiä asioita, ja naisilla tulisi aina olla oikeus päättää raskaaksi tulemisestaan. Valtio-toimijat, järjestöt ja kansainvälinen yhteisö voivat kuitenkin tukea naisia tekemään tietopohjaisia päätöksiä mahdollisesta lisääntymisestään. Kun tiedetään, että **väestönkasvu on kärjistänyt monia ongelmia Afrikassa ja tulee tekemään niin myös tulevaisuudessa, aihetta ei**

voida enää ohittaa sen sensitiivisyyden vuoksi. Jos näin kuitenkin tehdään, väestönkasvun hillintä vaikeutuu ja väestönkasvu tulee kiihdyttämään lukuisia muita globaaliongelmia aina ilmastomuutoksesta kaupungistumiseen. Poissulkien muutama yksittäistapaus, maanosan keskimääräinen talouskasvu yhdistettynä jatkuvaan väestönkasvuun ei tule riittämään köyhyyden nopeaan vähentämiseen. Huolettisesti suunnitellun väestöpolitiikan avulla suunta voidaan kuitenkin kääntää.

Toimintavaihtoehdot ja suositukset

Väestönkasvun hillitsemiseksi tulee tehdä kaikki mahdollinen. Tämä voidaan saavuttaa paikalliseen kontekstiin sopeutetuilla ohjelmilla, joihin sisältyy esimerkiksi perhesuunnittelupalveluita, koulutusmahdollisuuksia

ja tiedotuskampanjoita. Monipuolisten ohjelmien tuella naiset voivat tehdä perusteellisempaan tietoon pohjaavia päätöksiä raskauksistaan. Pelkkä naiseen ja tyttöihin keskittyminen ei kuitenkaan riitä, vaan miehet ja pojat on saatava myös mukaan. Tutkimus osoittaa, että naiset ympäri Afrikkaa haluavat vähemmän lapsia kuin puolisonsa, mutta päätöksen perheen koosta tekee useimmiten mies. Riippuen kontekstista, esimerkiksi kyläpäälliköitä, uskonnollisia johtajia, rap-artistejä tai urheilulidoleita voidaan pyytää kampanjoiden kärkihahmoiksi. Lisäksi **laaja valikoima ehkäisymenetelmiä tulisi olla helposti saatavilla** niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Nykyinen ehkäisymenetelmien käyttöaste Saharan eteläpuolisessa Afrikassa on vain noin 26 %, kun tarve olisi paljon suurempi. Aina Senegalista Ruandaan on kuitenkin monia rohkaisevia esimerkkejä, joita voidaan muokata

paikalliseen kontekstiin sopivalla tavalla. Perhesuunnittelukeskustelun käymistä kaikilla yhteiskunnan tasoilla tulisi kannustaa.

Epävirallisen talouden haasteita ja mahdollisuuksia tulisi yhä kartoittaa Afrikan valtiotoimijoiden, yksityissektorin ja akateemisen maailman yhteistyönä. Viimeaikaisia innovaatioita esimerkiksi mobiilipankkipalveluiden alalla voitaisiin hyödyntää epävirallisella sektorilla toimivien yritysten virallistamisessa, ja hallinnot voisivat tarjota esimerkiksi veroetuja liikepaikkojen vuokrista. Epävirallisen sektorin virallistaminen ei ainoastaan vahvistaisi valtioiden talouksia, vaan tarjoaisi myös yrittäjille itselleen mahdollisuuden suunnitella tulevaisuuttaan ja vähentäisi näin houkutusta saada lapsia vain "varmuuden vuoksi".

Merkittäviä investointeja tulisi tehdä erityisesti yläkouluikäisten tyttöjen koulutukseen (secondary education).

Ideaalitapauksessa kaikkia koskeva laaja peruskoulutus olisi normi, mutta tähän tavoitteeseen matkalla hyvänä välitavoitteena olisi saavuttaa tasa-arvo tyttöjen ja poikien koulutusmäärissä.

Afrikan hallintojen tulisi ottaa napakasti ohjat demografisen osingon hyötyjen tavoittelussa. Syntyvyyden riipeä laskeminen ja sen seurauksena esiintyvä työväestön kasvava osuus ei ole itsessään riittävä keino demografisen osingon toteutumiseen. Vain, jos nuorten on mahdollista kouluttautua ja löytää koulutustaan vastaavaa työtä, ja vain, jos he pystyvät kuvittelemaan itselleen tulevaisuuden asuinmaidensa tasa-arvoisina kansalaisina, voidaan demografisesta osingosta saada paras mahdollinen hyöty. Kuten Jack Goldstone (2019, suomennos kirjoittajan) arvioi tarkkanäköisessä artikkelissaan:

Kenialaisessa perheessä on kolmesta neljään lasta, mutta Mwadime Mjomban pienviljelijäperheessä seitsemän.
Kuva: Petri Pellikka, 2019.

”Tulevina vuosikymmeninä Afrikassa on sekä nopeinta väestönkasvua maailmassa että suurin kasvualusta maailman arvokaimmalle valuutalle – nuorille. Seurauksena on sekä riskejä että huolia, ja kehittyneelle maailmalle syntyy kiusaus yrittää aidata itsensä Afrikan ulkopuolelle. Tämä olisi kuitenkin traaginen virhe. Kestävän energiantuotantosiirtymän ohella Afrikkaa tulee tukea näiden nuorten täyden potentiaalin toteuttamisessa niin omissa elämissään kuin maailmanlaajuisellakin tasolla. Tämä on tuleva vuosisadan tärkein tehtävä globaalia turvallisuutta ja hyvinvointia ajatellen.”

Lopulta on todettava, että jos Afrikan valtiot, alueelliset organisaatiot ja kansainvälinen yhteisö eivät ala priorisoida väestönkasvun aiheuttamaa haastetta suoran rahoituksen keinoin, Saharan eteläpuolisen Afrikan väestö jatkaa kasvamistaan nopeassa tahdissa. Kun suuri syntyvyys yhdistetään nopeasti laskeneeseen kuolleisuuteen, laskutoimitus on helppo tehdä. Väestönkasvu on Afrikan kohtalonkysymys.

Lähteet

Bongaarts, J. 2017, “Africa’s Unique Fertility Transition”, *Population and Development Review*, vol. 43, pp. 39–58.

Bongaarts, J. 2016, “Slow Down Population Growth”, *Nature*, vol. 530, pp. 409–412.

Bankóová, V. 2018, “The Demographic Determinants of Africa’s Changing Global Position”, *Human Affairs*, vol. 28, no. 4, pp. 367–378.

Beatriz, E.D., Molnar, B.E., Griffith, J.L. & Salhi, C. 2018, “Urban-Rural Disparity and Urban Population Growth: A Multilevel Analysis of Under-5 Mortality in 30 Sub-Saharan African Countries”, *Health & Place*, vol. 52, pp. 196–204.

Cilliers, J. 2018, *Getting to Africa’s Demographic Dividend*, Institute for Security Studies, Africa Report 13, August 2018, <https://issafrica.org/research/africa-report/getting-to-africas-demographic-dividend> [15.6.2019].

Cohen, J.E. 2008, “Make secondary education universal”, *Nature*, vol. 456, no. 7222, pp. 572–3.

Goldstone, J.A. 2019, “Africa 2050: Demographic Truth and Consequences”, *Governance In An Emerging New World, Winter Series*, Issue 119, <https://www.hoover.org/publications/governance-emerging-new-world/winter-series-issue-119> [8.6.2019].

Groth, H. & May, J. 2017, Africa’s Population: In Search of a Demographic Dividend, Springer, Cham.

Groth, H., May, J.F. & Turbat, V. 2019, “Policies Needed to Capture a Demographic Dividend in Sub-Saharan Africa”, *Canadian Studies in Population*, vol. 46, no. 1, pp. 61–72.

Horton, R. 2017, “Offline: Africa Does Not Need a Prince Charming”, *The Lancet*, vol. 390, no. 10102, pp. 1574–1574.

Kaps, A., Schewe, A. & Klingholz, R. 2019, *Africa’s Demographic Trailblazers: How Falling Fertility Rates are Accelerating Development*, Berlin Institute for Population and Development, June 2019.

Sankoh, O. 2016, “Africa’s Demographic Future: Why Africa Should Take the Lead”, *The Lancet Global Health*, vol. 4, no. 8, pp. e522–e522.

Schure, J., Ingram, V., Sakho-Jimbira, M.S., Levang, P. & Wiersum, K.F. 2013, “Formalisation of Charcoal Value Chains and Livelihood Outcomes in Central- and West Africa”, *Energy for Sustainable Development*, vol. 17, no. 2, pp. 95–105.

Sow, M. 2018, “Figures of the Week: Africa’s Growing Youth Population and Human Capital Investments”, *Brookings: Africa in Focus*, September 20.

UN DESA 2019, *World Population Prospects 2019: Highlights*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, June 2019, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf [18.6.2019].

UNFPA 2018, *UNFPA Annual Report 2018: One Vision, Three Zeros*, United Nations Population Fund, <https://www.unfpa.org/annual-report> [15.6.2019].

UNICEF 2017, *Generation 2030 Africa 2.0: Prioritizing Investments in Children to Reap the Demographic Dividend*, United Nations Children’s Fund, October 2017, https://www.unicef.org/publications/index_101219.html [15.6.2019].

UNICEF 2019, *MENA Generation 2030*, United Nations Children’s Fund, April 2019, <https://www.unicef.org/mena/reports/mena-generation-2030> [15.6.2019].

Walker, R.J. 2016, “Population Growth and its Implications for Global Security”, *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 75, no. 4, pp. 980–1004.

van Diesen, A. & Abu-Ismael, K. 2019, “MENA Generation 2030: Prospects for a Demographic Dividend”, *The Forum: ERF Policy Portal*, April 2019, <https://theforum.erf.org/2019/04/17/mena-generation-2030-prospects-for-a-demographic-dividend> [15.6.2019].

*Nairobin keskustaa rakennetaan koko ajan tiiviimmäksi ja korkeammaksi.
Kuva: Petri Pellikka, 2019.*

Kaupungistuminen

Emma Hakala, Leena Vastapuu

Tiivistelmä

Kaupungistuminen on Afrikassa nopeampaa kuin missään muualla maailmassa, ja suuntaus näyttää yhä vahvistuvan. Kaupungeissa elävien osuuden ennustetaan kasvavan 59 prosenttiin vuonna 2050. Kaupungistumiskehitys kuitenkin vaihtelee huomattavasti eri puolilla Afrikkaa, jossa trendiin ei myöskään ole liittynyt laajempaa rakenteellista muutosta muun maailman tapaan. Osa Afrikan maista on suhteellisen pitkälle teollistuneita ja kaupunkituneita, mutta moni nojaa kaupungistumiskehityksestä huolimatta edelleen pääosin maataloustuotantoon. Myös ero kaupunkien ja maaseudun välillä on yhä häilyvämpi, ja suurkaupungit ovat voimakkaasti riippuvaisia ympäröivän maaseudun tuotannosta. Toisaalta moniin Afrikan suurkaupunkeihin on kehittynyt riittävästi varsinkin virallisia työmahdollisuuksia. Työ kaupungeissa onkin usein epävirallista, matalapalkkaista ja epävarmaa

ja johtaa helposti kasvavaan urbaaniin köyhyyteen ja lisääntyvään eriarvoisuuteen. Etenkin nuoriso – jonka osuus väestöstä kasvaa – joutuu usein vaikeaan tilanteeseen, koska pienviljely ei tarjoa mielekkäitä työmahdollisuuksia, mutta myös toimeentulo kaupungeissa on haastavaa. Noin 95 % afrikkalaisista 15–24 -vuotiaista nuorista päätyy työskentelemään harmaalla sektorilla, joka ei tarjoa sosiaali- tai muutakaan turvaa. Tämä johtaa suurempaan prostituutioon tai pienrikollisuuteen. Nopea kaupungistuminen on myös haaste kaupunkisuunnittelulle ja -hallinnolle. Infrastruktuuri ja peruspalvelut eivät yleensä pysy kaupungistumisen vauhdissa, eikä niihin ole riittävästi rahoitusta. Suuren harmaan sektorin vuoksi myös verotulot jäävät kaupungeissa alhaisiksi. Samaan aikaan kaupungit levittäytyvät maantieteellisesti yhä laajemmille alueille, mikä entisestään haittaa palveluiden tarjoamista. Lisäksi ilmastonmuutos lisää kaupunkien haavoittuvuutta. Muun muassa tulvat, myrskyt, ääriämpötilat ja vedenpinnan nousu muodostavat vakavan uhan inhimilliselle turvallisuudel-

le ja terveydelle kaupungeissa. Heikko riskienhallinta ja huono infrastruktuuri heikentävät ilmastokestävyyttä entisestään. Tarve kestäväälle kaupunkisuunnittelulle ja -hallinnolle on Afrikassa suuri.

Vallitseva käsitys kaupungistumisesta Afrikassa

Kaupungistumista tapahtuu ennennäkemättömään tahtiin Afrikassa. Maanosan väestöstä noin 14 % asui kaupungeissa vuonna 1950, kun vuonna 2010 prosenttiosuus oli jo 40. Odotuksena on, että **vuonna 2035 noin puolet Afrikan väestöstä asuu kaupungeissa**. Kokonaisuudessaan Afrikan urbaanin väestön ennustetaan olevan noin 1,34 miljardia vuonna 2050. Tämä muutos vaikuttaa monin tavoin elämään niin kaupungeissa kuin maaseudulla.

Kun muualla maailmassa kaupungistuminen on linkittynyt voimakkaasti rakenteelliseen muutokseen ja talouskasvuun, Afrikassa tämä yhteys on heikompi. Tyypillisesti kasvu teollisuussektorilla saa rakenteellisen muutoksen liikkeelle, kun teollisuus

pystyy tarjoamaan maataloutta parempaa tuottavuutta ja palkkoja. **Afrikassa merkittävää teollistumista ei ole pääsääntöisesti tapahtunut.** Sen sijaan yksityisen sektorin epävirallisiin työpaikkoihin painottunut kaupunkien palvelusektori on kasvanut voimakkaasti. Harmaan sektorin mahdollisuuksia vahvistaa talouskasvu pidetään heikkoina, sillä se tarjoaa pääasiassa alhaisen tuottavuuden ja toimeentulon työpaikkoja. **Kaupunkilaisten köyhyys onkin Afrikassa korkeammalla tasolla kuin muualla maailmassa.** Toisaalta urbaani palvelusektori voi myös tarjota uusia liiketoimintamahdollisuuksia etenkin yhdistettynä mobiiliteknologiaan. Kilpailukykyisiä IT-alan yrityksiä on syntynyt esimerkiksi Keniassa, Ruandassa, Senegalissa ja Etelä-Afrikassa.

Muutkin rakennemuutoksen osa-alueet ovat jälkijonassa Afrikassa. **Toisin kuin esimerkiksi Aasiassa, lapsiluvut kaupungeissa pysyvät korkeina.** Esimerkiksi Burundissa, Kongon Demokraattisessa Tasavallassa, Malissa, Nigerissä ja Nigeriassa keskimääräinen lapsiluku kaupungeissa on yli 5. Väestönkasvu

onkin muuttoliikkeitä merkittävämpi kaupungistumisen ajuri.

Kaupungit ovat riippuvaisia ympäröivästä maaseudusta ja maataloustuotannosta. Kaupungistuminen on lisännyt sekä työvoiman että maatalouden tuotteiden kysyntää, ja suhde kaupungin ja maaseudun välillä on siten voimakkaan vastavuoroinen. Ylipäänsä raja kaupungin ja maaseudun välillä hälvenee, kun kaupunkien ympärille on muodostunut laajoja puoliurbaaneja alueita. Seurauksena syntyy uudenlaisia riippuvuuksia, ja kaupunkien vaikutus leviää yhä laajemmalle. Toisaalta kaupungistuminen painottuu ennen kaikkea pieniin kaupunkeihin. Vaikka myös Kairon ja Lagosin kaltaisia valtavia metropoleja on syntynyt, yli 55 % Afrikan urbaaneista keskuksista on korkeintaan 500 000 asukkaan kaupunkeja. Alueellisessa mielessä kaupunkien koko kuitenkin kasvaa ja urbaani väestö levittäytyy yhä suuremmalle alueelle. **Saharan eteläpuolisissa Afrikassa kaupunkialan on ennustettu kaksinkertaistuvan vuodesta 2000 vuoteen 2050.** Osa tästä kasvusta tulee olemaan slummeja, joissa kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleva väestö asuu. Hökkelikylät sijoittuvat yleensä ”laittomalle” maalle,

joille asumuksia rakennetaan hiljakseen ilman maanomistajan lupaa. Tämä pahentaa olemassa olevia haavoittuvuuksia, sillä asukkaat voidaan hädätä ilman ennakkovaroitusta. Pahimmassa tapauksessa slummin asukkaalla ei ole päivän päätteeksi kotia mihin palata.

Vaikka Afrikan kaupungistumiskehityksestä voi esittää joi-takin laajempia yleistyksiä, **erot maiden välillä ovat huomattavia.** Egypti, Mauritius, Marokko, Etelä-Afrikka ja Tunisia ovat pisimmälle kaupungistuneita ja niissä myös rakenteellinen muutos, tulotaso ja inhimillinen kehitys ovat suhteellisen korkealla. Erityisesti Länsi-Afrikkaan sijoittuu joukko keski- ja matalatuloisia maita, joissa kaupungistumisaste on 30–50 % tasolla ja joiden palvelusektori on kasvanut nopeasti. Muutos ei kuitenkaan ole suoraan kanavoitunut kestäväksi talouskasvuksi. Itä-Afrikassa on samankaltaista kehitystä, joka on tosin alkanut myöhemmin, mutta ollut esimerkiksi Keniassa ja Ruandassa verrattain nopeaa. Lisäksi osassa maista, kuten Tšadissa ja Nigerissä, kaupungistuminen on pysynyt hitaana ja sen merkittävimpana työntekijänä pysyy väestönkasvu. Lisäksi Nigerian ja Libyan kaltaisissa resurssiriippu-

vaisissa valtioissa kaupungistumisaste on korkea, noin 40–78 %, mutta se perustuu lähes täysin öljyn tai muun arvokkaan luonnonvaran myyntivoittoihin. Osalla näistä maista on suuria vaikeuksia talouden hajauttamisessa ja inhimillisen kehityksen edistämises-sä, vaikka niiden keskimääräinen tulotaso olisikin korkea.

Kaupungistuminen myös muodostaa uudenlaisia haavoittuvuuksia ja haasteita kestäväen kehityksen suhteen. **Kaupunkien ympäristövaikutukset ovat yhtäältä suuret, ja toisaalta ne myös ovat erityisen alttiita ympäristömuutosten seurauksille.** Koska kaupunkisuunnittelu- ja hallinto pysyvät valtaosin tehotomina, kaupunkien sanitaatio ja jätehuolto sekä energia- ja liikennejärjestelmät ovat riittämättömiä. Kaupunkialan laajenemisesta seuraa haittavaikutuksia myös muun muassa luonnon monimuotoisuuteen, vesialueisiin, metsiin ja muihin viheralueisiin sekä ilmanlaatuun. Kaupunkiala leviää tavallises-ti ympäröivän maatalousmaan kustannuksella, mikä vaikuttaa laaja-alaisesti ruokaturvaan.

Kaupunkirakenteiden heikko taso on kehityksen jarru ja voi pahimmillaan aiheuttaa kehityksen lamaantu-

mista. On hyvin todennäköistä, että kaupungeissa nyt ilmenevät ongelmat moninkertaistuvat vuoteen 2030 mennessä, kun var-sinkin Lagosin ja Kinshasan kaltaisten suurkaupunkien väestön ennustetaan kaksinkertaistuvan. Peruspalveluiden kuten sanitaatio ja terveydenhuollon puutteet lisäävät riskejä entisestään. Riittämätön julkinen liikenne ja energiahuolto ovat myös talouskehityksen esteitä. Koulutusta ei yleensä ole tarjolla kaikille, mikä vähentää mahdollisuuksia ammatillisen osaamisen ja uusien elinkeinojen kehittämiseen.

Infrastruktuurin ja instituutioiden puutteet syventävät eriarvoisuutta ja segregatiota kaupungeissa. Köyhyyden lisäksi epävarma työtilanne johtaa marginalisoitumiseen ja heikentää mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon. Toisinaan tämä voi johtaa julkisiin protesteihin, kuten niin sanotun Arabikevään aikana vuonna 2011, mutta vielä useammin tyytymättömyys jää kytemään ja kasvaa. Kaupunkien köyhä väestö pääsee huonosti koulutuksen ja terveydenhuollon piiriin, mikä haittaa heidän mahdollisuuksiaan muun muassa uusien elinkeinojen omaksumiseen. Etenkin tytöt ja naiset kärsivät vaihtoehtojen ja koulutuksen

Kairon kasvava rakennuskanta kiertää Gizan pyramidit.
Kuva: Petri Pellikka, 2015.

*Puutteellinen vesi- ja sanitaatiohuolto on suuri ongelma Liberiassa erityisesti sadekaudella.
Kuva: Leena Vastapuu, 2012.*

puutteesta ja ovat vaarassa joutua epävarmoihin työsuhteisiin ja hyväksikäytön kohteiksi. Heikko infrastruktuurin ja palvelujen taso haittaa myös muita erityisryhmiä, erityisesti vammaisia henkilöitä. Köyhä ja muuten marginaalisessa asemassa oleva väestö altistuu erityisesti rikollisuudelle, väkivallalle, ympäristöriskeille sekä muulle turvallisuudelle, kuten seuraavan osan esimerkistä käy ilmi.

Kaupungistumisen vaikutuksia Afrikassa

Mikäli Afrikan hallitukset ottavat tosissaan nopeaan kaupungistumiseen liittyvät riskit ja ryhtyvät tietoisin toimiin niiden torjumiseksi, kaupungistumiskehityksen positiivisista seurauksista voidaan hyötyä. Tehokkaat politiikkatoimet innovaatioiden ja teknologisen kehityksen edistämiseksi voivat edistää taloudellista aktiviteettia ja luoda uusia työpaikkoja. Yhdistettyinä koulutusinvestointeihin, innovaatio- ja teknologia politiikalla voidaan kehittää kaupunkeihin tiedontuotannon ja akateemisen laadun keskuksia. Esimerkiksi Marok-

koon, Keniaan ja Etiopiaan perustetut liike-elämän klusterit ovat jo edistäneet tuottavuutta ja luoneet uusia liiketaloudellisia mahdollisuuksia. Lisäksi kaupungit voivat osallistavan demokratian innovaatioita hyödyntäen toimia kulttuurisen vaihdon keskuksina. Tällaiset mahdollisuudet voivat edesauttaa rakenteellista muutosta, etenkin maissa, joissa talouden erikoistuminen on jo käynnissä. Niistä voi myös olla hyötyä uudenlaisen liiketoiminnan käynnistämisessä Senegalin ja Ghanan kaltaisissa maissa, joissa on suuri urbaani palvelusektori.

Kaupunkikeskukset voivat parantaa myös oikeusturvaa ja oikeuskäytäntöjen osallistavuutta. Koska ne toimivat valtakunnan poliittisina keskuksina, voi suurkaupungeissa tapahtuvasta liikehdinnästä seurata myös demokratiaa edistäviä muutoksia. Toisaalta muun muassa Libyan, Tunisian ja Egyptin esimerkit osoittavat, että tie vakaaseen demokratiaan on pitkä.

Jos kaupungistuminen jatkuu kontrolloimattomana, sillä on todennäköisesti lukuisia haitallisia seurauksia. Näistä monet linkittyvät keskenään ja vahvistavat toisiaan. Sekä ihmisen aiheuttamat

että luonnonvoimien aikaansaamat ympäristökatastrofit tulevat varmasti ravistelemaan useita afrikkalaisia kaupunkeja 2000-luvulla. **Heikko infrastruktuuri ja kaupunkisuunnittelu lisäävät haavoittuvuutta ympäristöriskeille.** Monet riskit, kuten tulvat ja myrskyt, pahenevat ilmastomuutoksen vaikutuksesta. Esimerkiksi huonot asumisolosuhteet altistavat kaupunkien asukkaat myrskyjen suorille vaikutuksille, kun taas heikko sanitaatiotaso johtaa sairauksien leviämiseen myös pidemmällä aikavälillä. Muun muassa Lagosissa, Dakarissa ja Aleksandriassa ranta- ja suistoalueiden heikkeneminen altistaa suurkaupungit vedenpinnan nousulle. Monissa kaupungeissa ilmastomuutos on voimistanut veden liikakäytön vaikutuksia ja johtanut pahaan vesipulaan, kuten Cape Townissa vuonna 2018. Kaupunkialueiden ympäristöriskit ovat suuria myös ilmastomuutoksesta riippumatta. Muun muassa liikenteen, teollisuuden ja kotitalouksien tulisijojen päästöistä johtuva huono ilmanlaatu on merkittävä ennenaikaisten kuolemien syy kaikkialla Afrikassa.

Liberian pääkaupunki Monroviassa sijaitseva West Pointin

slummi on kuvaava esimerkki keskenään risteävistä ja toisiaan vahvistavista ongelmista, joihin suunnittelematon kaupungistuminen voi johtaa. Pääosa alueen rakennuksista on rantahiekalle hätäisesti kokoonkryhittyjä peltihökkelit, joista moni pysyy hädin tuskin pystyssä. Maantieteellisesti West Point sijaitsee Atlantiin laskeutuvalla niemimaalla kahden suuren joen risteämiskohdassa. Osa niemestä on jo sortunut mereen, ja vähäisellään merenpinnan nousulla tulee olemaan vakavia vaikutuksia alueen 75 000 asukkaan elämään. Sanitaatiojärjestelmät ovat erittäin puutteellisia tai olemattomia, ja käymälöitä tai peseytymistiloja on mahdollista käyttää ainoastaan sisäänpääsymaksua vastaan. Koska suuri osa asukkaista elää kädestä suuhun, ja monien on turvauduttava esimerkiksi prostituutioon tai pienrikollisuuteen itsensä elättääkseen, läheinen ranta toimii yleisenä käymälänä. Erilaisten huumausaineiden käyttö on yleistä, ja kovia huumeita käyttävät erityisesti entiset lapsisotilaat tavoitteenaan ”unohtaa kaikki”. Moni häpeää liikaa kurjaa tilannettaan voidakseen palata takaisin maaseudulle, vaikka heidän

perheensä toivottaisivatkin heidät tervetulleiksi kotiin. Huonon hygieniatilanteen seurauksena lavantaudin, malarian ja tuberkuloosin kaltaiset sairaudet ovat yleisiä. Vuoden 2014 ebola-epidemian aikana presidentti Ellen Johnson Sirleaf määräsi ainoan niemimaalle vievän tien suljetta- vaksi yöaikaan, ja samalla kaikki alueen asukkaat aseellisesti val- vottuun karanteeniin. Kaikkiaan karanteeni kesti 17 päivää.

Toimenpidevaihtoehtoja ja suosituksia

Kaupungistumisen jatkuessa kau- punkien kestävyys parantami- sesta tulee yhä kiireellisempää. **Urbaanin infrastruktuurin investointivajeeseen tulee puuttua.** Eräiden laskelmien mukaan Afrikan maat tarvitsi- vat nykyisten kehitystarpeidensa paikkaamiseen investointeina noin 5–7 % bruttokansantuotes- taan. Ratkaisujen löytäminen on vaikeaa, sillä afrikkalaisista lähteistä rahoitusta on tarjolla vain niukasti. Hyvin suunnitel- lut investoinnit voivat kuitenkin johtaa huomattaviin säästöihin tulevaisuudessa. Siksi **kaupunki- infranstruktuuriin suunnat-**

tujen investointien tulee perustua pitkän ajan suun- nitteluun ja ennakoivaan strategiseen ajatteluun. Myös kansainvälisten rahoituslaitosten ja muiden ulkopuolisten laina- nantajien täytyy ottaa kaupungis- tuminen huomioon.

Kaikissa kaupunkien si- joituskohteissa tulee edistää kestävästä kehityksen tavoit- teita. Ennen kaikkea on pystyttä- vä huomioimaan maiden erilaiset lähtökohdat ja tilanteet raken- teellisten uudistusten suhteen ja pyrittävä kannustamaan omava- raisia talousratkaisuja. Yksityi- siä investointeja on mahdollista kannustaa tarjoamalla sijoittajille osuutta valtio-omisteisissa laitok- sissa, kuten valtion energia-, jäte- huolto- ja vesilaitoksissa on tehty Keniassa, Etiopiassa ja Tunisiassa. Läpinäkyvästi toteutettuina hankkeet voivat myös edistää vastuullista ja hyvien käytäntöjen mukaista toimintaa.

Sijoitusten tulee parantaa kaupunkien suunnittelua, hallintojärjestelmiä ja ins- titutionaalista kehystä. Pai- kallishallinnon roolia julkis- hyödykkeiden tarjonnassa ja asianmukaisten instituutioiden ylläpidossa tulee painottaa. Yh- teisölähtöisiä hankkeita sekä

kansalaisyhteiskunnan ja -järjes- töjen osallistumista tulee edistää. Kaupunkihallinnon tulee myös olla sukupuolisensitiivistä. Suku- puolten tasa-arvoon ja eriarvoi- suuden vähentämiseen liittyvät kysymykset täytyy valtavirtaistaa kaupunkisuunnitteluun, ja niiden toteuttamiseen tulee tarjota riittä- västi rahoitusta.

Vaikka paremman infrastruk- tuurin ja hallinnon edistäminen on ensisijaista, on tärkeä myös muistaa, että epämuodolliset käytännöt muun muassa maan- omistuksen, asumisolojen, työn ja muun taloudellisen toiminnan piirissä tulevat jatkumaan. Krimi- nalisoinnin sijaan tulisi **kannus- taa sääntöjen ja vastuullisten käytäntöjen noudattamiseen ja esimerkiksi turvallisuus- säästöjen noudattamiseen.**

Parempaa infrastruktua- ria tulee suunnitella kestävästä kehityksen tavoitteiden mu- kaisesti. Erityisesti edullisten asumismahdollisuuksien tarjoa- minen on tärkeää. Tätä voidaan edistää hyödyntämällä yksityisen ja julkisen sektorin kumppanuuk- sia ja kehittämällä maan omis- tusoikeuteen liittyvää säätelyä. Esimerkiksi Mauritiuksella koko- naisvaltainen maa- ja asuntopoli- tiikka on auttanut tekemään kiin-

teistöalasta talouskasvun lähteen. **Erilaiset yhteistuotantojär- jestelmät voivat myös lisätä sijoituksia infrastruktuuriin ja palvelujen tarjontaan.** Jul- kisessa liikenteessä tulisi loikata suoraan vähähiilisiin vaihtoehtoihin, jolla edistettäisiin sekä ympäristövaikutuksien hillitse- mistä että erityisesti kaupunkien vähävaraisten asukkaiden pääsyä osallisiksi julkisen liikenteen pal- veluista. Jätehuoltoon voidaan houkutella yksityistä rahaa muun muassa tarjoamalla mahdolli- suutta hyödyntää kaatopaikoille päätyneitä vielä käyttökelpoisia materiaaleja. Näin on toimittu esimerkiksi Lagosin Olusosunin kaatopaikalla.

Kaikkien sijoitusten ja suunnitelmien sosioekon- omiset vaikutukset tulee tark- kasti selvittää. Osallistavat toi- mintamallit ovat avainasemassa, jotta voidaan todennäköisemmin päätyä kestäviin ja yleisesti hy- väksyttyihin ratkaisuihin. Suku- puolisisensitiivistä suunnittelua tule- lee käyttää esimerkiksi asutuksen, liikenteen, sanitaation ja muiden palvelujen kohdalla. Myös muut erityisryhmät, kuten vammaiset henkilöt, tulee huomioida infra- struktuurin suunnittelussa. Tur- vallisuus ja eriarvoisuuden vähen-

Keskiluokalle rakennetaan asuntoja Addis Abebassa. Tähän keskelle tulee katu.
Kuva: Petri Pellikka, 2013.

täminen tulee asettaa keskeisiksi päämääriksi.

Kaupunkisuunnittelun on ennen kaikkea huomioitava ympäristömuutos niin kaupungistumisen tekijänä kuin seurauksena. Monet urbaanin infrastruktuurin parannukset, kuten parempi jätehuolto ja jul-

kinen liikenne, ovat jo itsessään hyödyksi ympäristölle. Yhteys ei kuitenkaan ole automaattinen. Jotta sijoitusten haitalliset ympäristövaikutukset saataisiin minimoitua, tulee niiden valmisteluaiheessa suorittaa perusteellinen ympäristövaikutusten arviointi. Tämä on tärkeää myös

siksi, että huonosti suunniteltujen ja toteutettujen hankkeiden haitat moninkertaistuvat valtavien ihmisjoukkojen käytössä. **Kaupunki-infrastruktuurin on myös oltava ilmastoviisasta ja huomioitava etenkin yhteiskuntien heikko-osaisimmat, jotka jo valmiiksi kärsivät**

ilmastonmuutoksesta eniten. Ilmastonmuutoksen hillintään ja siihen sopeutumiseen liittyvissä investoinneissa Afrikan maat voivat hyötyä esimerkiksi YK:n ilmastopimuksen alaisesta Green Climate Fundista.

Lähteet

Adelekan, I., Johnson, C., Manda, M., Matyas, D., Mberu, B., Parnell, S., Pelling, M., Satterthwaite, D. and Vivekananda, J., 2015. Disaster risk and its reduction: An agenda for urban Africa. *International Development Planning Review*, 37(1), pp. 33–43.

AfDB. 2015. African Development Report 2015. Growth, Poverty and Inequality Nexus: Overcoming Barriers to Sustainable Development. African Development Bank

AfDB, OECD, UNDP. 2016. African Economic Outlook 2016. Sustainable Cities and Structural Transformation. AfDB, OECD, UNDP.

Bello-Schünemann, J., Aucoin, C. 2016. African Urban Futures. African Futures Paper 20. Institute for Security Studies, Pretoria.

Borel-Saladin, J. 2017. Where to draw the line: Data problems and other difficulties estimating urbanisation in Africa. *Development Southern Africa*, 300(2), pp. 137–150.

Cobbinah, P.B., Erdiaw-Kwasie, M.O. and Amoateng, P., 2015. Africa's urbanisation: Implications for sustainable development. *Cities*, 47, pp. 62–72.

Cobbinah, P.B., Erdiaw-Kwasie, M.O. and Amoateng, P., 2015. Rethinking sustainable development within the framework of poverty and urbanisation in developing countries. *Environmental Development*, 13, pp. 18–32.

Dodman, D., Leck, H., Rusca, M. and Colenbrander, S., 2017. African Urbanisation and Urbanism: Implications for risk accumulation and reduction. *International journal of disaster risk reduction*, 26, pp. 7–15.

FAO. 2017. Evidence on internal and international migration patterns in selected African countries. FAO Statistics.

Hommann, K., Lall, S.V. 2019. Which Way to Livable and Productive Cities? A Road Map for Sub-Saharan Africa. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington D.C.

Jayne, T.S., Chamberlin, J. and Benfica, R., 2018. Africa's Unfolding Economic Transformation. *The Journal of Development Studies*. 54(5), 777–787.

McGranahan, G., Satterthwaite, D. 2014. *Urbanisation concepts and trends*. IIED Working Paper. IIED, London.

McKinsey Company. 2016. Lions on the Move II. Realizing the Potential of Africa's Economies. McKinsey Global Institute.

New Climate Economy. 2015. Better Growth, Better Cities: Rethinking and Redirecting Urbanisation in Africa. Working Paper. New Climate Economy, London.

Parnell, S. and Walawege, R., 2011. Sub-Saharan African urbanisation and global environmental change. *Global Environmental Change*, 21, pp. S12–S20.

Pauleit, S., Coly, A., Fohlmeister, S., Gasparini, P., Jorgensen, G., Kabisch, S., Kombe, W.J., Lindley, S., Simonis, I. and Yeshitela, K., 2015. Urban vulnerability and climate change in Africa. *Future City*, 4.

Saghir, J., Santoro, J. 2018. Urbanization in Sub-Saharan Africa Meeting Challenges by Bridging Stakeholders. Center for Strategic and International Studies, New Washington.

UN-Habitat. 2014. The State of African Cities 2014. Re-imagining sustainable urban transitions. UN-Habitat, Nairobi.

van Noorloos, F. and Kloosterboer, M., 2018. Africa's new cities: The contested future of urbanisation. *Urban Studies*, 55(6), pp. 1223–1241.

Vastapuu, L. 2018, *Liberia's Women Veterans: War, Roles and Reintegration*. With Illustrations by Emmi Nieminen, Zed Books, London.

*Maastamuutto Eritreasta on muihin Afrikan maihin verrattuna suhteellisesti vilkkainta.
Kuva: Petri Pellikka, 2015.*

Muuttoliike

Leena Vastapuu¹

Tiivistelmä

Afrikan muuttoliikkeistä² esiintyy monia väärinkäsityksiä. Vaikka Afrikasta muutetaan usein sen ulkopuolelle, jopa 80 % maanosan muuttoliikkeistä tapahtuu mantereiden sisällä. Kuten ihmiset maailmalla, myös valtaosa afrikkalaisista muuttaa työhön, perhetilanteeseen tai opiskeluun liittyvistä syistä. Samaan aikaan yli 30 % maailman kaikista pakkomuuttoon joutuneista ihmisistä asuu Afrikassa. Näihin lukeutuvat 6,3 miljoonaa pakolaista ja 14,5 miljoonaa maansisäistä pakolaista, joista viimeksi mainitut ovat erityisen haavoittuvassa asemassa epäselvän laillisen asemansa vuoksi. Muuttoliikkeiden päivänpoliittisen painoarvon takia kaikki osapuolet – niin lähtö-, kauttakulku- kuin päämäärämaat – käyttävät asiaa sekä diplomaattisena työkaluna että neuvottelutaktiikkansa osana nyt ja tulevaisuudessa. Eri toimijoiden suhtautumistapa muuttoliikkeisiin on tiiviissä yhteydessä niiden vaikutuksiin Afrikassa ja sen ulkopuolella. Jos eri syistä liikkeellä olevat ihmiset nähdään pääasiassa turvallisuushkana, tosiasiape-

rustaista politiikkaa on yhä vaikeampi suunnitella ja toteuttaa. Jos taas liikkuvuus ajatellaan ihmisyyden luonnollisena osana, muuttoliikkeiden positiivisia puolia voidaan helpommin tukea ja negatiivisiin puoliin puuttua suunnitelmallisella tavalla. Koordinoitua tarvitaan, sillä ilmastomuutoksen ja väestönkasvun odotetaan aiheuttavan valtavia massamuuttoja, joista suurin osa maiden sisällä. Kuten Afrikan unioni on korostanut, parhaillaan tapahtuva muuttoliikkeiden turvallistaminen ei saa estää pyrkimyksiä yhä vapauttaa maanosan liikkuvuutta. Euroopan talousalue voi toimia esimerkkinä siitä, kuinka rajojen vähittäinen avaaminen, työlupien standardisointi ja tutkintojen ylirajainen tunnustaminen on saavutettu asteittaisen lähestymistavan kautta.

Vallitseva ymmärrys Afrikan muuttoliikkeistä

Afrikan muuttoliikkeet ovat leimallisen monimuotoisia ja monimutkaisia. Koska luotettavaa dataa aiheesta on saatavilla vain

rajatusti, ja koska valtamedian uutisointi on usein kärjistynyttä, **faktojen sijaan keskustelua hallitsevat stereotypiat**. Erityisesti Afrikasta pois päin suuntautuvista muuttoliikkeistä esitetään väärää tietoa niin liikkeiden perusdynamiikan kuin niiden Eurooppaan kohdistuvien vaikutustenkin suhteen. Valtaosa tutkijoista on joka tapauksessa yhtä mieltä tietyistä kehityskaarista, vaikka tarkkoja lukuja onkin mahdotonta esittää. Näihin kuuluvat: (1) Noin 80 % Afrikan muuttoliikkeestä tapahtuu Afrikan mantereiden sisällä; (2) Valtaosa afrikkalaisista muuttaa perhesyiden, työn tai opiskelun vuoksi; (3) Noin 86 % valtiorajat ylittävistä muutosta tapahtuu muista kuin konflikteihin liittyvistä syistä; (4) Ainakin neljäsosa maailman pakolaisista sekä aikamme suurimmat pakkomuuttokriisit löytyvät Afrikasta; (5) Vuonna 2018 Saharan eteläpuolisessa Afrikassa oli maansisäisiä pakolaisia enemmän kuin missään muualla maailmassa.

Vuonna 2019, jonka Afrikan unioni (AU) on nimennyt ”pakolaisten, palaajien ja maansisäisten pakolaisten vuodeksi”, **yli 30 %**

kaikista pakkomuuttoon joutuneista ihmisistä asuu Afrikassa. Tähän YK:n arvioon sisältyy 6,3 miljoonaa pakolaista ja turvapaikanhakijaa sekä 14,5 miljoonaa maansisäistä pakolaista. Virallisen määritteen puuttuessa maansisäiset pakolaiset ymmärretään usein henkilöiksi, jotka on pakotettu jättämään kotinsa erilaisten stressitekijöiden, kuten luonnonkatastrofien tai aseellisten konfliktien seurauksena. Toisin kuin pakolaiset ja turvapaikanhakijat, joiden oikeuksia ainakin teoriassa turvaavat tietyt kansainvälisen oikeuden normit ja periaatteet, maansisäiset pakolaiset eivät ole ylittäneet valtiorajoja. Tästä syystä heidän oikeutensa määrittävätkin kansallisen lainsäädännön mukaan. Koska hallinnon toiminta tai toimimattomuus on todennäköisesti vaikuttanut itse kriisin syntymiseen, voi maansisäinen pakolainen päätyä hyvin haavoittumaan asemaan. Tässä raportissa viitataan kaikenlaiseen muuttoliikkeeseen – pakotettuun ja vapaaehtoiseen, maansisäiseen ja ylirajaiseen – mutta kuitenkin niin, että maansisäisten pakolaisten tilannetta korostetaan.

¹ Kirjoittaja haluaa kiittää YTT Anitta Kynsilehtoa ja Aluejohtaja Leena Lindqvistiä hyödyllisistä ja tarkkanäköisistä kommentteista raporttia koskien.

² Monipuolinen maahanmuuttosanasto löytyy esimerkiksi täältä: www.emn.fi/files/1951/EMN_Glossary_2018_FI_V_6.0_web.pdf [28.6.2019].

Suurin osa maansisäisistä pakolaisista on naisia ja lapsia, he tulevat usein jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevista ryhmistä, ja ovat epäselvän oikeudellisen asemansa sekä suuren lukumääränsä vuoksi alttiita monenlaiselle hyväksikäytölle, kuten ihmiskaupalle.

Kuten Afrikan unioni korostaa, Afrikassa on pitkä vieraanvaraisuuden perinne liikkeellä olevia ihmisiä kohtaan. Yksi esimerkki tällaisesta perinteestä on vuonna 2009 hyväksytty **Kampalan sopimus** (Kampala Convention, muodollisesti *the African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons*). Kampalan sopimus on uraauurtava: se on ensimmäinen asiakirja maailmassa, jonka tavoitteena on muuttaa epävirallinen maansisäisen pakolaisen kategoria oikeudellisesti sitovaan muotoon. Käytännössä sopimuksessa määritellään valtion velvollisuudet luonnonmullistuksista tai ihmisten aikaansaamista katastrofeista johtuvista syistä pakenevia maansisäisiä pakolaisia kohtaan. Erään oikeustieteilijän mukaan 40 valtion allekirjoittama ja 27 valtion ratifioima (6/2017 tilanne) Kampalan sopimus "ei millään lailla vesitä pakolaisille jo kuuluvaa oikeudellista suojelua

[...] ja se on merkittävä edistysaskel pakkomuuton hallinnassa" (Kidane 2011). Joulukuussa 2018 Nigeristä tuli ensimmäinen valtio, joka saattoi Kampalan sopimuksen osaksi valtiollista lainsäädäntöään.

Kampalan sopimuksen ohella Afrikan muuttoliikkeitä säädel-
lään myös useilla muilla sopimuksilla ja julistuksilla. Nämä voidaan edelleen jakaa erityyppisiin oikeudellisesti sitoviin sopimusteksteihin sekä niin sanottuihin pehmeisiin oikeuslähteisiin, kuten Afrikan unionin, alueellisten järjestöjen tai AU:n ja EU:n neuvotteluprosessien tuloksena syntyneisiin julistuksiin. Haasteena on, että moni Afrikan valtio kuuluu samanaikaisesti moneen eri alueelliseen järjestöön, joilla kaikilla on omat maahanmuuttoa koskevat sopimukset ja julistuksensa. Tästä seuraa koordinaatiovaikeuksia aiheuttavia päällekkäisyyksiä. Merkittävä askel koko maanosan tasolla on Afrikan unionin jäsenvaltioiden tammikuussa 2018 hyväksymä vapaan liikkuvuuden lisäämiseen tähtäävä sopimus (**the AU Free Movement of Persons Protocol**), johon johti jopa 25 vuoden neuvotteluprosessi. Eräiden arvioiden mukaan sopimuksen hyväksyntää voidaan pitää monumentaalisenä hetkenä

Afrikan historiassa, sillä sen avulla Afrikan sisäistä kauppaa ja turismia voidaan mahdollisesti lisätä merkittävästi. Aikomuksena on edetä kolmessa vaiheessa, joissa (1) valtiot poistavat asteittain viisumivaatimuksia muiden Afrikan valtioiden kansalaisilta, (2) valtiot toteuttavat vapaan oleskeluoikeuden ja (3) valtiot toteuttavat sijoitautumisvapauden. Vaiheita 2 ja 3 ei aloiteta ennen kuin ensimmäisen vaiheen toteutus on arvioitu. Sopimuksen tavoitteena ei siis ole synnyttää "rajatonta Afrikkaa", vaan luoda asteittain Euroopan talousalueen kaltainen alue. Nykytilanteessa eurooppalaisen on huomattavasti helpompi matkustaa ja asettua Afrikkaan kuin afrikkalaisen. Tämä siitä huolimatta, että AU julkisti **Afrikan passin** vuonna 2016, asettaen pitkänajan tavoitteekseen kansallisten passien korvaamisen yhdellä yhtenäisellä passilla. Afrikan passia on tähän mennessä jaettu kuitenkin vain Afrikan unionin korkearvoisimmille diplomaateille, muutamille valtiojohtajille ja senioridiplomaateille.

Suurimpana haasteena maanosanlaajuisten maahanmuuttolinjausten tekoon on Afrikan valtava monimuotoisuus. Yhteiskunnallis-poliittisten erojen lisäksi resurssien jako ja

kansalliset kapasiteetit vaihtelevat merkittävästi valtioiden ja alueiden välillä. Kansainvälisen valuuttarahaston arvion mukaan Norsunluurannikko, Etelä-Afrikka ja Nigeria ovat merkittävimpiä muuttoliikkeiden kohdemaita Afrikassa. Vuonna 2016 näiden maiden alueella oli järjestyksessään 2,3 miljoonaa, 2 miljoonaa ja 0,9 miljoonaa maahanmuuttajaa.

Pohjois-Afrikan Maghreb-alueen maat ovat omaksuneet erilaisia lähestymistapoja maahanmuuttoa koskien. Kun toiset kohtelevat maahanmuuttajia ennen kaikkea turvallisuusuhkana (esim. Algeria), toiset näkevät muuttoliikkeiden mukanaan tuomat mahdollisuudet (esim. Marokko). Poiketen monista alueen maista, Libyalla on pitkä historia työvoimaperäisen maahanmuuton kohteena. Joidenkin arvioiden mukaan lähes puolet maan väestöstä oli maahanmuuttajia ennen Gaddafin tuhoa syksyllä 2011. Tilannetta seuraavassa kaaoksessa reilusti yli miljoona maahanmuuttajaa pakeni väkivaltaa ja epävakautta, ja Libyasta tuli paikallinen solmukohta ihmiskauppa- ja salakuljetusverkostoille. Parhaillaan Libyassa on noin 800 000 maahanmuuttajaa, joista moni pakotettuina. Hiljattain julkaistun, yli 1 300 haastatteluun perustu-

Matka maanteitse Senegalista Gambiaan kestää koko päivän. Uskonnollisten johtajien kuvien ajatellaan suojelevan matkalaisia.
Kuva: Leena Vastapuu, 2008.

van YK:n raportin (United Nations 2018) mukaan osa Libyas- sa olevista maahanmuuttajista ja pakolaisista on joutunut san- ninkuvaamattoman julmuuden kohteeksi. Heitä on esimerkiksi tapettu, kidutettu, vangittu mieli- valtaisesti, raiskattu ja seksuaali- sesti pahoinpidelty, orjuutettu ja alistettu pakkotyöhön. Näihin te- koihin ovat syyllistyneet sekä val- tiolliset että ei-valtiolliset tahot.

Länsi-Afrikassa ECOWAS:in (Economic Community of West African States) alueella on teo- riassa vapaa liikkuvuus, mutta käytännössä tilanne on toinen (asiaa säätelee *Protocol Relating to Free Movement of Persons*). Moni turvautuikin salakuljetta- jiin tai ylittää rajat laittomasti. On kuitenkin huomioitava, että valtaosa alueen muuttoliikkeistä tapahtuu vapaaehtoisesti ja liit- tyty joko taloudellisiin syihin tai koulutukseen. Toisaalta sekä Län- si- että **Keskinen Afrika** ovat merkittävimpiä ihmiskaupan läh- tölaitteita. Noin 90 % ihmiskaupan uhreista kuljetetaan lähtömaansa sisälle tai lähialueille. Pitkiä väli- matkoja kulkevista moni päätyy Eurooppaan seksuaalisen hyväk- sikäytön uhriksi. Käynnissä ole- vat konfliktit esimerkiksi Kongon demokraattisessa tasavallassa, Keski-Afrikan tasavallassa, Ma- lissa, Kamerunissa ja Nigeriassa ovat johtaneet yhä kasvaviin pa- kolaisvirtoihin, joista valtaosa on päättynyt naapurimaihin. Kuiten- kin myös paluunmuuttoa tapahtuu – esimerkiksi noin 1,5 miljoonaa pakolaista palasi Nigeristä Nige- riaan ja Kameruniin pelkästään vuonna 2018. Pakkomuutto on piinaava ongelma alueella, erityi- sesti huomioiden sen, että puolet sen kohteista on lapsia.

Vuoden 2017 loppuun men- nessä noin 12 miljoonaa YK:n pakolaisjärjestön määritelmän mukaan erityistuen tarpeessa ole- vaa ihmistä (persons of concern) oleskeli **Itä-Afrikan ja Afrikan sarven** alueilla. Täällä muuttoliike tapahtuu pääasiassa laittomin keinoin, koska laillisia liikkumis- väyliä on vain vähän. Ääripäänä on Eritrea, jonka kansalaiset tar- vitsevat viisumin maasta poistu- mista varten. Exit-viisumeja ei kuitenkaan ole helppo saada, jol- loin ainoita vaihtoehtoja on pois- tua maasta laittomasti. Alueella esiintyy myös salakuljetusta ja ihmiskauppaa, jonka pääasiallinen kauttakulkumaa on Sudan.

Pakolaisiin suhtaudutaan alueen maissa vaihtelevasti. Kun Ugan- da on antanut Bidi Bidi -leirin (270 000 asukasta) muodostua kaupunkimaiseksi alueeksi, Kenia on julistanut sulkevasa pian Dadaab -leirin (noin 230 000 asu- kasta). Etiopia puolestaan sääti tammikuussa 2019 lain, jonka perusteella lähes miljoona pako- laista sai oikeuden työskennellä ja elää leirialueiden ulkopuolella.

Afrikan muutto- liikkeiden vaikutukset

Afrikan valtioiden ja alueel- listen organisaatioiden suh- tautumistapa muuttoliikkei- siin on tiiviissä yhteydessä niiden potentiaaliin vaiku- tuksiin. Jos muuttoliikkeisiin suhtaudutaan pääasiassa turval- lisuussuhkana, koordinoitua ja tosiasia-perustaista politiikkaa on yhä vaikeampi suunnitella ja toteuttaa kilpailun määrittäessä toimintaa yhteistyön sijaan. Tämä pätee sekä lailliseen että laitto- maan maahanmuuttoon. Jos taas maahanmuutto ajatellaan ihmi- syyden luonnollisena osana, jon- ka historia ulottuu ihmiskunnan alkuaikeihin, muuttoliikkeiden positiivisia puolia voidaan parem- min edistää ja varjopuolia suitsia.

Afrikan ulkopuoliset alueet vaikuttavat Afrikan muuttoliikkeisiin myös tule- vaisuudessa. Jännite kansallisen turvallisuushuolien ja eri syis- tä liikkuvien ihmisten oikeuksien välillä näyttäytyy hyvin EU:n vii- meaikaisissa politiikkainterven- tioissa Nigerissä, Malissa, Suda- nissa ja Libyassa. EU:n tukemat politiikkatoimet ovat vähentäneet laitonta maahanmuuttoa Euroop- paan, ja Välimeren yli saapuvien tulijoiden määrä on vuotta 2015 edeltävällä tasolla. Uusia tutki- ja on kuitenkin huomauttanut, että tehdyt toimenpiteet ovat myös pakottaneet lähtijöitä yhä vaarallisemmille reiteille ja näin vahvistaneet lukuisten rikollisjär- jestöjen toimintaa. Jotkut tutkijat ovat jopa esittäneet, että Nigeristä on tehtyjen politiikkatoimien tak- kia tullut käytännössä EU:n uusi ulkoraja. Lisäksi on huomautet- tu, että Saharan halki kulkevalla ihmisvirroilla on historiallisesti leimallisen tärkeä osa alueen kulttuurisessa ja taloudellisessa elämässä. Kun laittomia muut- toväyliä on tukittu, on samalla

hankaloitettu myös laillista liikeh- dintää. Tällaisten interventoiden pitkäaikaisia vaikutuksia on vai- kea ennustaa.

Sekä ilmastonmuutos että väestönkasvu vaikuttavat Afrikan muuttoliikkeisiin nyt ja tulevaisuudessa. Ilmaston- muutos aiheuttaa kuivuutta, läm- pöaaltoja, aavikoitumista, meren- pinnan tason nousua, tulvimista, sään ääri-ilmiöitä ja kiihdyttää kil- pailua yhä vähenevien luonnonva- rojen hallinnasta. Odotettavissa on valtavia pakkomuuttoaaltoja, joista pääosa tapahtuu valtioiden sisällä. Köyhimmistä köyhimät tulevat kärsimään ilmastonmuu- toksen ja väestönkasvun vaiku- tuksista eniten. Maailmanpankin arvion mukaan vuoteen 2050 mennessä pelkästään Saharan eteläpuolisessa Afrikassa on 86 miljoonaa maansisäistä ilmas- topakolaista. Vaikka ilmasto- tai ympäristöpakolaisen laillista kä- sitettä ei toistaiseksi ole olemassa, asiasta käydään jatkuvia debatte- ja. Jotkut ovat jopa ehdottaneet erillisen ilmastonmuutospako- laisuus-kategorian luomista. Toi- saalta pakolaisuuteen liittyvien uusien kategorioiden kohdalla kysymys maansisäisistä pako- laisista olisi yhä ongelmallinen. Tämänkin vuoksi ilmastonmuu- toksen sisällyttäminen Kampalan sopimukseen on merkittävä teko, vaikka sopimuksen täytäntöönpa- no pysyy epäselvänä.

Jatkuva väestönkasvu Sa- haran eteläpuolisessa Afrikassa ja erityisesti ranskankielisessä Länsi-Afrikassa vaikuttaa väistämättä Afrikan muuttoliikkeisiin. Vuoteen 2050 mennessä Saharan eteläpuolisen Afrikan väestön odotetaan kaksinkertaistuvan: kahden miljardin ihmisen globaa- lista lisäyksestä yli puolta odote- taan tälle alueelle. Vuoteen 2050 mennessä myös valtaosa maail- man nuorisosta asuu Afrikassa. Nuorten odotetaan tyypilliseen tapaan liikkuvan, ja erityisesti silloin, jos heidän kotiseuduillaan ei ole positiivisia tulevaisuuden- näkymiä. Tämä on sekä haaste että mahdollisuus Afrikalle, johon hallintojen ja alueellisten organi- saatioiden tulisi varautua jo nyt.

Jos Saharan eteläpuolisessa Afrikassa nähdään yhä enemmän massamuuttoja ja EU:n maahan- muuttopolitiikka jatkuu nykyisel- lään, **Pohjois-Afrikan alueelle pakkautuu todennäköisesti yhä enemmän ihmisiä.** Alueen

valtioiden tulisi joka tapauksessa valmistautua tähän mahdollisuu- teen. Sen sijaan, että valtiot neu- vottelevat EU:n ja muiden orga- nisaatioiden kanssa yksittäisinä toimijoina, olisi niille hyödyllistä luoda yhteinen maahanmuut- tostrategia ja vahvistaa näin neu- votteluasemaansa. Sama pätee osittain koko Afrikkaan. Koska muuttoliike pysyy korkealla poli- tiikan agendalla, kaikki osapuol- let – lähtö-, kauttakulku- ja pää- määrämaat – tulevat käyttämään muuttoliikkeitä diplomaattisena välineenä ja neuvottelutaktiik- kansa osana. Libyan tulisi toimia varoittava esimerkkinä siitä, mi- hin huonosti suunnitellut maa- hanmuuttopolitiittiset toimenpiteet voivat johtaa. Pahimmillaan kan- sainväliset toimijat voivat päätyä tukemaan laitonta toimintaa ta- hattomasti.

Toimintavaihtoehdot ja suositukset

Ihmisten muuttoliikkeitä leimaa kaksi peruskysymystä: miksi ih- miset muuttavat ja miten pitkälle he muuttavat. Haasteena on se, ettemme voi toistaiseksi vastata näihin kysymyksiin vakuutta- vasti Afrikan muuttoliikkeiden osalta. Puutteellinen tietopohja vaikeuttaa kaikkia yrityksiä toi- mivan maahanmuuttopolitiikan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tämän vuoksi **tiedonkeruu- menetelmien vahvistamisen, harmonisoimisen ja syste- matisoimisen tulisi olla kaik- kien Afrikan valtioiden ja alueellisten organisaatioiden ensisijaisena päämääränä.** Lisäksi jo olemassa olevan datan avoimeen jakoon tulisi kannustaa. Sekä määrällistä että laadullista dataa tarvitaan: edellistä laajojen kehityskaarten havainnoimiseen ja jälkimmäistä pienten nyanssien ja hiljaisten trendien löytämiseen.

Lisätietoa tarvitaan erityisesti maansisäisistä pakolaisista, jot- ka ovat yhä laillisessa tyhjiössä Kampalan sopimuksen solmimi- sesta huolimatta, sekä maahan- muuttoon liittyvistä laittomista ilmiöistä. Joidenkin arvioiden mukaan noin 75 % maansisäisistä pakolaisista on naisia ja lap- sia. Lisäksi tarvittaisiin akuutisti tutkimustietoa pakkomuuttoon liittyvästä sukupuolittuneesta vä- kivallasta. Toisaalta ihmiskaupan kohteiksi joutuneista miehistä

tiedetään vain vähän, ja tämän seurauksena miesuhrit tyypillisesti unohdetaan harvoissa olemassa olevissa ihmiskaupan vastaisissa hankkeissa. Ylipäättään vahvempi tietopohja muuttoliikkeiden syistä ja seurauksista palvelisi rajallisten resurssien suuntaamista mahdollisimman tehokkaasti.

Vaikka ilmastopakolaisten asema on yhä epäselvä, **Afrikan valtioiden täytyy varautua tuleviin ilmastokriiseihin sekä niitä seuraaviin pakkomuuttoaaltoihin.** On itsestään selvää, että ilmastonmuutokseen liittyviä kriisejä tulee tapahtumaan enenevässä määrin 2000-luvun Afrikassa ja tähän tulisi valmistautua. Esimerkellinen askel on jo otettu sisällyttämällä ilmastonmuutos pakkomuuton syyksi Kampalan sopimukseen – tämä on päätös, jolla voi olla merkittäviä vaikutuksia myös Afrikan ulkopuolella.

Kuten Afrikan unioni korostaa, **käynnissä oleva muuttoliikkeiden turvallistaminen ei saa rajoittaa pyrkimyksiä yhä**

edelleen vapauttaa ihmisten liikkuvuutta Afrikassa. Euroopan talousaluetta voidaan pitää esimerkkinä siitä, kuinka asteittainen rajojen avaaminen, työluupien standardisointi ja tutkintojen yljäräinen tunnustaminen on saavutettu asteittaisen lähestymistavan kautta. Ensimmäiseksi tulisi ratkaista alueellisissa organisaatioissa päällekkäisten jäsenyyksien aiheuttamat ongelmat. Nämä johtavat resurssien tuhlaukseen ja hankaloittavat eri muuttoliikeinstrumenttien koordinoimista. Perheensisäisten rahälähetysten kustannuksia tulisi saada pienemmiksi niin Afrikan sisältä kuin maanosan ulkopuoleltakin lähetettävien rahälähetysten suhteen. Näin afrikkalaisten resilienssiä erityyppisiä stressitekijöitä vastaan pystyttäisiin kasvattamaan suhteellisen vaivattomasti. Diaspora on merkittävin rahälähetysten lähde ja sitä tulisi konsultoida esimerkiksi pyrittäessä vähentämään Afrikan rahälähetysten kustannuksia, jotka ovat

nykyisin kalleimpia maailmassa. Lisäksi, kuten tämäkin raportti osaltaan todistaa, muuttoliikettiin liittyvä keskustelu pyörii paljon ilmiön negatiivisten puolien ympärillä. UNCTAD:in (United Nations Conference on Trade and Development, 2018) raportin mukaan Afrikan sisäinen muuttoliike voi johtaa merkittävään kansantaloudelliseen kasvuun Afrikassa vuoteen 2030 mennessä. Raportissa painotetaan, että Afrikan sisäisten muuttoliikkeiden täyden potentiaalin realisoinniseksi sukupuolisokean muuttoliikepolitiikan ja -sääntelyn aika on ohi.

Afrikan valtiot kantavat päävastuun Afrikan muuttoliikkeiden hallinnasta. Positiivisten muuttoliikkeiden tukeminen ja negatiivisten muuttoliikkeiden hallinta ei onnistu, elleivät paikallishallinnat ole mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa käytännön politiikkalinjauksia. Valtaosa tutkijoista on yhtä mieltä siitä, että **laillisten muuttoreittien luominen on tehokkain tapa**

vähentää ihmissalakuljetusta ja rikollista toimintaa muuttoliikkeiden ympärillä. Useita alueellisia ja jopa mantereenlaajuisia sopimuksia on solmittu afrikkalaisten vapaan liikkumisen vahvistamiseksi, mutta tietojen vajavaisuus estää näitä pyrkimyksiä. Datan keruuseen on olemassa uusia innovaatioita, kuten dronet ja satelliittikuvaus, kuitenkin perinteisiä survey-instrumentteja unohtamatta. Uusissa innovaatioissa on kuitenkin useita turvallisuus- ja tietoturvaasteita. Ennen kaikkea tarkempi tutkimustieto mahdollistaisi tosiasia-perustaisen keskustelun Afrikan muuttoliikkeistä sekä vähentäisi muukalaispelkoa ja kiireessä tehtyjä poliittisia päätöksiä, joilla voi olla lukuisia epätoivottuja vaikutuksia tulevaisuudessa.

Afrikkalaisia kortteleita Brysselissä muutaman kilometrin päässä EU:n hallintokortteleista.
Kuva: Petri Pellikka, 2019.

Lähteet

- Alberola, C., Strain, Z. & Horne, R. 2018, *Migration Routes in West and Central Africa & East and Horn of Africa: 2018 Update*, A report commissioned by the Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1554895497.pdf> [3.6.2019].
- Alpes, M.J. 2017, "Papers That Work: Migration Brokers, State/Market Boundaries, and the Place of Law", *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review*, vol. 40, no. 2, s. 262–277.
- Berchin, I.I., Valduga, I.B., Garcia, J. & de Andrade Guerra, J.B.S.O. 2017, "Climate change and forced migrations: An effort towards recognizing climate refugees", *Geoforum*, vol. 84, s. 147–150.
- Flahauxand, M. & De Haas, H. 2016, "African migration: trends, patterns, drivers", *Comparative Migration Studies*, vol. 4, no. 1, s. 1–25.
- Freedman, J. 2016, "Sexual and gender-based violence against refugee women: a hidden aspect of the refugee 'crisis'", *Reproductive Health Matters*, vol. 24, no. 47, s. 18–26.
- Garcia, A.J., Pindolia, D.K., Lopiano, K.K. & Tatem, A.J. 2015, "Modeling internal migration flows in sub-Saharan Africa using census microdata", *Migration Studies*, vol. 3, no. 1, s. 89–110.
- Global Migration Data Analysis Centre (IOM GMDAC) 2018, *Guidelines for the Harmonization of Migration Data Management in the ECOWAS Region*, <https://publications.iom.int/books/guidelines-harmonization-migration-data-management-ecowas-region> [3.6.2019].
- Gonzalez-Garcia, J., Hitaj, E., Mlachila, M., Viseth, A. & Yenice, M. 2016, *Sub-Saharan African Migration: Patterns and Spillovers*, International Monetary Fund (IMF), www.imf.org/~media/Files/Publications/SpilloverNotes/SpilloverNote9.ashx [24.6.2019].
- Hirsch, A. 2018, "The free movement of people is an AU ambition: what's standing in its way", *The Conversation*, 30 July, <https://theconversation.com/the-free-movement-of-people-is-an-au-ambition-whats-standing-in-its-way-100409> [4.6.2019].
- Internal Displacement Monitoring Centre & Norwegian Refugee Council 2019, *2019 Global Report on Internal Displacement*, May 2019, <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2019/> [3.6.2019].
- International Organization for Migration (IOM) 2017, *African Migration to Europe: How can Adequate Data Help Improve Evidence-Based Policymaking and Reduce Possible Misconceptions?*, Global Migration Data Analysis Centre, November 2017, issue no. 11, https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_11.pdf. [3.6.2019].
- Kynsilehto, A. 2017, "Mobilities, Politics, and Solidarities", *Peace Review*, vol. 29, no. 1, s. 48–54.
- Leal-Arcas, R. 2012, "Climate Migrants: Legal Options", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, vol. 37, s. 86–96.
- Malka, H. 2018, *Maghreb Migration: Ready or Not*, CSIS Commentary, December 10, <https://www.csis.org/analysis/maghreb-migration-ready-or-not> [4.6.2019].
- Malka, H. 2018, *Destination Maghreb: Changing Migration Patterns in North Africa*, The Center for Strategic and International Studies (CSIS) Middle East Program, April 2018, <https://www.csis.org/analysis/destination-maghreb> [4.6.2019].
- Marchand, K., Roosen, I., Reinold, J. & Siegel, M. 2016, *Irregular Migration from and in the East and Horn of Africa*, A report commissioned by the Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, May 2016, <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1496241719.pdf> [4.6.2019].
- Mukundi Wachira, G. 2018, *Study on the Benefits and Challenges of Free Movement of Persons in Africa*, A report commissioned by the African Union Commission & the International Organization for Migration, January 2018, [C:\Users\Admin\AppData\Local\Temp\IOM free movement africa WEB_FINAL-1.pdf](C:\Users\Admin\AppData\Local\Temp\IOM free movement africa WEB_FINAL-1.pdf) [3.6.2019].
- Negev, M., Teschner, N., Rosenthal, A., Levine, H., Lew-Levy, C. & Davidovitch, N. 2019, "Adaptation of health systems to climate-related migration in Sub-Saharan Africa: Closing the gap", *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, vol. 222, no. 2, s. 311–314.
- Kidane, W. 2011, "Managing Forced Displacement by Law in Africa: The Role of the New African Union IDPs Convention", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, vol. 44, no. 1, s. 1–85.
- Kirbyshire, A., Wilkinson, E., Le Masson, V. & Batra, P. 2017, *Mass Displacement and the Challenge for Urban Resilience*, ODI Working Paper, January 2017, <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11202.pdf> [4.6.2019].
- Owoaje, E., Uchendu, O., Ajayi, T. & Cadmus, E. 2016;23:161-71, "A Review of the Health Problems of the Internally Displaced Persons in Africa", *Nigerian Postgraduate Medical Journal*, vol. 23, no. 1, s. 161–171.
- Sarzin, S. 2017, *Stocktaking of Global Forced Displacement Data*, World Bank Group, February 2017, documents.worldbank.org/curated/en/788961488290408116/pdf/WPS7985.pdf [4.6.2019].
- Tadesse Abebe, T. 2017, *Migration Policy Frameworks in Africa*, Institute for Security Studies / Africa Report 2, December 2017, <https://issafrica.org/research/africa-report/migration-policy-frameworks-in-africa> [4.6.2019].
- UNHCR 2018, *Global Trends – Forced Displacement in 2017*, UNHCR, June 2018, <https://issafrica.org/research/africa-report/migration-policy-frameworks-in-africa>. [4.6.2019].
- United Nations 2018, *Desperate and Dangerous: Report on the Human Rights Situation of Migrants and Refugees in Libya*, UNSMIL & OHCHR, 20 December 2018, <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/LY/LibyaMigrationReport.pdf> [3.6.2019].
- UNCTAD 2018, *Economic Development in Africa Report 2018: Migration for Structural Transformation*, The United Nations Conference on Trade and Development, May 2018, <https://unctad.org/en/pages/Publication-Webflyer.aspx?publicationid=2118> [2.6.2019].
- UN DESA 2019, *World Population Prospects 2019: Highlights*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, June 2019, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf [18.6.2019].

James Chege esittelee Code for African valmistamia edullisia ilmanlaatumittareita kansalaisten mittauksia varten.
Kuva: Petri Pellikka, Kenia, 2019.

Teknologiakehitys

Leena Vastapuu, Mikael Mattlin

Tiivistelmä

Matkapuhelinten ja mobiili-innovaatioiden leviämisen on ollut mullistavia vaikutuksia afrikkalaisissa yhteiskunnissa. Esimerkiksi tiedonsaanti on parantunut, työpaikkoja on syntynyt, palveluiden saatavuus on lisääntynyt, pankki- ja finanssipalvelut ovat levinneet ja liiketoiminnan aloittaminen on helpottunut. Erityisesti mobiilipankkipalveluissa teknologiakehitys on ollut nopeaa, ja moni afrikkalainen on pystynyt siirtymään suoraan käteistaloudesta mobiilimuotoisiin pankkipalveluihin. Lisäksi uusiutuvan energian innovaatiot, verkkokauppa, 3D-tulostus ja lennokit näyttävät lupaavilta teknologioilta Afrikassa. Alueelliset erot ovat kuitenkin suuria. Mobiilipankkipalvelut ovat levinneet laajalle Itä-Afrikassa, mutta Länsi-Afrikassa kehitys on selvästi hitaampaa. Toisaalta Pohjois-Afrikan maissa on kehitetty tiedepolitiikkaa, mutta vain vähän alueellista koordinaatiota. Uusea Afrikan valtio on hyväksynyt kiinalaista rahoitusta, infrastruktuuria ja teknologisia ratkaisuja. Toisinaan näin on tehty ylivelkaantumisen riskistä huolimatta. Pakotettuina valitsemaan Yhdysvaltojen ja Kiinan välillä, moni

alueen maa valitsisi todennäköisesti jälkimmäisen. Tämä johtuu vähäisistä institutionaalisista turvallisuussiteistä Yhdysvaltojen ja Afrikan valtioiden välillä, jaetusta menneisyydestä Kiinan kanssa sekä kiinalaisten ratkaisujen edullisuudesta ja niiden käyttöönoton nopeudesta. Näköpiirissä onkin, että Afrikasta muodostuu kiinalaisten teknologisten ratkaisujen keskeisimpiä kokeilu- ja käyttöalueita Kiinan ulkopuolella. Korkealentoisimmassa näkemyksessä informaatioteknologia nähdään afrikkalaisten valtioiden oikotienä loikata ohi teollistumisvaiheen suoraan teknologiapainotteisiin yhteiskuntiin. Ei ole selvää, olisiko tämä Afrikan itsensä etu. On myös huomioitava, että yhä kiihtyvä uusien teknologioiden hyödyntäminen voi entisestään lisätä jo olemassa olevia eriarvoisuuden muotoja. Toisaalta niiden potentiaali esimerkiksi vammaisten henkilöiden inklusion lisäämisessä on suuri. Maanosan monimuotoisuuden vuoksi yhtäällä Afrikassa tehtyjä teknologisia innovaatioita ei tulisi kopioida sellaisenaan toisaalle. Lisäksi Kiinan tarjoamaan rahoitukseen liittyviä riskejä tulisi kartoittaa nykyistä paremmin. Merkittäviä investointeja niin

infrastruktuuriin, peruskoulutukseen kuin toimiviin hallintoinstituutioihin tarvitaan välttämättä, jos uusien teknologioiden tuomista mahdollisuuksista halutaan hyötyä parhaalla mahdollisella tavalla.

Vallitseva ymmärrys teknologisesta kehityksestä Afrikassa

Useissa tutkimuksissa on kiinnitetty viime aikoina huomiota informaatioteknologian mahdollisuuksiin toimia kehityksen moottorina 2000-luvun Afrikassa. Erityisesti matkapuhelinten määrän lisääntymisen sekä kommunikatiokulujen nopean pienentymisen on ennakoitu aloittavan uuden innovaatioiden aikakauden Afrikassa. Numerot puhuvat puolestaan: kun vuonna 2000 vain yhdellä prosentilla afrikkalaisista oli matkapuhelin, nykyisin prosenttiluku on 44 pelkästään Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Vaikka uusien liittymäsopimusten solmiminen on hidastunut noin 50 % viime vuosina, ja aikaisemmin tehdyt arviot esimerkiksi yhdestä matkapuhelimesta per asukas vuoteen 2019 mennessä ovat osoittautu-

neet epärealistisiksi, Afrika säilyy edelleen matkapuhelinten merkittävänä markkina-alueena. Kasvua odotetaan erityisesti maaseudulta sekä nuorten ja lasten parista. Samanaikaisesti älypuhelinten hinta on laskenut huomattavasti ja vanhojen puhelinten päivitys uusiin malleihin on tullut houkuttelevaksi. Saharan eteläpuolisessa Afrikassa mobiilidatan käytön on arvioitu seitsenkertaistuvan vuoteen 2024 mennessä. Kun muualla maailmassa informaatioteknologian on jo arvioitu saavuttaneen kylläntymispisteen, Afrikassa on yhä merkittävää kasvupotentiaalia.

Monen tutkijan mukaan **matkapuhelinten leviämisen on suoria kehitysvaikutuksia Afrikassa** ja siksi matkapuhelinteknologiat ja erityisesti mobiilipankkipalvelut painottuvat tässä raportissa. Kuitenkin myös droneihin, uusiutuvan energian innovaatioihin sekä 3D-tulostukseen viitataan. Lisäksi Afrikan alueellisia eroja sekä teknologisiin innovaatioihin liittyviä riskejä eritellään.

Matkapuhelimet ovat edistäneet Afrikan kehitystä monella eri tavalla. Näihin kuuluvat a) lisääntynyt ja helpottunut tiedonsaanti, b) työpaikkojen luonti,

c) parantunut palveluntuotanto esimerkiksi maatalouden, terveydenhoidon, pankki- ja finanssipalveluiden sekä koulutuksen aloilla, d) tehokkaampi ja ajantasainen kommunikaatio riskitilanteissa, e) aikaisemmin pankkipalveluiden ulkopuolella olleiden afrikkalaisten saaminen palveluiden piiriin ja f) helpommin saavutettavissa oleva liiketoimintaympäristö. Joidenkin arvioiden mukaan pelkäämään mobiiliraha tukee yhtätoista YK:n seitsemästätoista kestävästä kehityksen tavoitteesta. Lisäksi on löydetty positiivinen korrelaatio inhimillisen kehityksen indeksin ja informaatioteknologian väliltä. Kun muistetaan, että kaksi vuosikymmentä kestäneen talouskasvun jälkeen äärimmäisessä köyhyydessä elävien ihmisten määrä Afrikassa on nykyisin huomattavasti suurempi kuin vuonna 1990, kaikki käytettävissä olevat keinot vaikuttaa tilanteeseen tulisi kartoittaa. Korkealentoisimpien näkemysten mukaan Afrika voisi loikata informaatioteknologian avulla teollistumisvaiheen ohi suoraan teknologiavetoiseksi maanosaksi. Ei tosin ole selvää, olisiko tämä Afrikan itsensä etu.

On arvioitu, että alle 30 prosentilla afrikkalaisista on pankkitili. Turvallisen säästämisen ohella pankkitili mahdollistaa monenlaisten rahoitusinstrumenttien käyttöönoton ja tarjoaa siten käytännön työkalun pois köyhyydestä.

Afrika on ollut kehityksen kärjessä mobiilipohjaisissa rahansiirto- ja pankkipalveluissa viimeisen vuosikymmenen aikana. Nykyisin jopa 21 prosentilla afrikkalaisista on mobiilirahatili, jonka avulla rahaa on helppo tallettaa, siirtää ja nostaa. Tyypillisesti palveluiden käyttöönottoon tarvitaan vain yksinkertainen matkapuhelin, jolloin tuotteita voidaan ostaa myös ilman käteistä rahaa. Matkapuhelinoperaattorit hallinnoivat mobiilirahapalveluita ja mobiilirahan vaihtaminen käteiseen tapahtuu erityisissä toimipisteissä. Käytännössä mobiilirahaan liittyvät innovaatiot ovat kustannuksiltaan halvempia kuin perinteiset pankkipalvelut, ne vähentävät matka-aikaa ja ovat helppoja käyttää. Ne myös tarjoavat aikaisemmin palveluiden ulkopuolella olleille ihmisille mahdollisuuden käyttää pankki- ja maksupalveluita. Erityisen hyödyllisiä mobiilipankkipalvelut ovat perheensisäisten rahalähetysten hallinnassa: esimerkiksi Saharan eteläpuolisessa Afrikassa 45 % aikuisväestöstä kertoo lähettäneensä tai ottaneensa vastaan tällaisia maksusuorituksia. Vuonna 2016 maailmassa oli puoli miljardia mobiilirahatiliä, joista yli puolet Saharan eteläpuolisessa Afrikassa.

Afrikassa on merkittäviä alueellisia eroja mobiiliteknologioiden käyttöönoton

suhteen. Itä-Afrika on ollut kehityksen kärkenä, ja erityisesti Keniassa on edetty nopeasti. Nykyisin yli 70 % maan aikuisista käyttää mobiilirahapalveluita, joista *M-Pesa*-niminen sovellus on tunnetuin. Vuonna 2015 Kenia, Ruanda, Uganda ja Etelä-Sudan lanseerasivat yhteisen verkkoalueen (One Network Area, ONA), jonka alueella verkkovierailukäynneistä ei peritä lisämaksuja. Maailmanpankin laskelman mukaan tämä yksittäinen päätös lisäsi Ruandan ja Kenian välisiä puheluita välittömästi yli 950 prosentilla. Toisaalta ONA:n aikana mobiili liikenteeseen liittyvät laitemuutokset, kuten ns. *Sim Boxing* ovat lisääntyneet. Tässä pieneen laatikkoon asennetaan useita SIM-kortteja tavoitteena muuttaa kansainväliset puhelut paikallispuheluiden näköisiksi. *Sim Boxing* on yhtäältä aiheuttanut verotulojen menetyksiä ja toisaalta saattanut ONA:n tulevaisuuden epävakaiseen tilaan. Itä-Afrikkaan verrattuna **Länsi-Afrikan** kehitys on ollut hidasta ja monissa alueen valtioissa mobiiliteknologioiden leviämisprosentti pysyy lähellä nollaa. Toisaalta Länsi-Afrikassa on myös suurin alan kasvupotentiaali, ja vuoteen 2025 mennessä alueelta odotetaan 60 miljoonaa uutta liittymänomistajaa, joista puolet Nigeriasta. Merkittävä leviämistä edistävä tekijä on 4G-tiedonsiirtoteknologian

yleistyminen alueella: Länsi-Afrikkaan on perustettu kymmenen uutta 4G-verkkoa pelkästään tammikuun 2018 ja tammikuun 2019 välisenä aikana. Informaatioteknologian alalla **Pohjois-Afrika** asetetaan usein Lähi-Idän ja Pohjois-Afrikan yhteiseen viiter ryhmään (Middle East and North Africa, MENA). Vuonna 2018 koko alueen mobiili liittyvien käyttöönottoprosentti oli 64, joka on merkittävästi Saharan eteläpuolista Afrikkaa enemmän, mutta silti toiseksi alhaisin maailmanlaajuisesti. Toisin kuin Saharan eteläpuolella, Pohjois-Afrikassa tiede- ja teknologiapolitiikkaa kehitettiin jo 1990-luvulla ja useassa alueen maassa näitä politiikkasektoreita uudistetaan parhaillaan. Esimerkiksi Tunisiansa ja Egyptissä on viime vuosina herätty koulutusjärjestelmien ja työmarkkinoiden välisen kuilun olemassaoloon, jonka seurauksena alueella on suuri määrä korkeakoulutettuja ihmisiä ilman työllisyysnäköymiä. Monessa maassa tiede- ja innovaatiopolitiikkaa uudistetaan parhaillaan.

Mobiili-innovaatioiden ohella Afrikassa on myös muita lupauksia teknologiainnovaatioita. Vesivoima on 84 prosentin markkinaosuudellaan suurin tuottaja uusiutuvan energian saralla. Aurinkovoimainnovaatiot valtaavat alaa kiihtyvällä vauhdilla – jo nyt aurinkovoima on hiiltä halvempaa

Joukkoliikenteen puute on Ouagadougoun ja muiden Afrikan kaupunkien ongelma ajankäytön ja ilmansaasteiden kannalta. Kuva: Petri Pellikka, 2015.

Siirtyminen lankapuhelimesta matkapuhelimeen tietokoneliikkeessä Eritrean Asmarassa kuvastaa teknologian murrosta.
Kuva: Petri Pellikka, 2015.

kolmessakymmenessä Afrikan maassa ja kustannukset laskevat 10 prosentin vuosivauhtia. On merkillepantavaa, että aurinkovoimala Afrikassa voi tuottaa kaksinkertaisen määrän energiaa verrattuna samankokoiseen voimalaan Saksassa. Lisäksi eräät rannikkomaat suunnittelevat merkittäviä investointeja tuulivoimaan. Toisaalta jokainen lehmän omistava maanviljelijä voi potentiaalisesti osallistua biokaasun tuotantoon.

Myös verkkokauppasektori leviää nopeasti Afrikassa ja paikalliset toimijat, kuten *Jumia*, kasvattavat markkinaosuuttaan. Lisäksi ainakin teoriassa 3D-tulostus voi osoittautua korvaamattomaksi maanosan tuotantosektorille. Kun tarvitaan varaosa, viikkojen odotuksen sijaan se voidaan "tulostaa" paikan päällä. *The World Advanced Saving Project* on jopa kehittänyt 3D-tulostimen, jolla kestäviä taloja voidaan rakentaa esimerkiksi mudasta ja muista paikalta saatavista materiaaleista. Sähköverkon katvealueilla firman tavoitteena on käyttää tulostimia aurinkoenergialla. Ruandassa droneja käytetään veren ja akuuttien ensiaputarvikkeiden toimitamiseen maaseutusairaaloihin, kun esimerkiksi Kenia on päättänyt rajoittaa niiden käyttöä turvallisuussyihin vedoten.

On kuitenkin muistettava, että teknologisista innovaatioista huo-

limatta valtaosa Afrikan talouksista nojaa yhä luonnonvarojen hyödyntämiseen. Sen sijaan, että lopputuotteita valmistettaisiin Afrikassa, raakamateriaali myydään ulkomaille sellaisenaan. Tuotto jääkin vähäiseksi valmiisiin tuotteisiin verrattuna. Esimerkiksi 75 % maailman kaakaosta tuotetaan Afrikassa, mutta maanosaan jää vain noin 2 % lähes USD 100 miljoonan globaaleista rahavirroista. **Afrikka tuottaa kokonaisuudessaan vain noin prosentin globaalista teollisuustuotannosta. Tämä on mantereen kehityksen akilleenkantapää.** Maailmassa on vain muutamia valtioita (poislukenut pienet veroparatiisit ja öljyvaltiot), jotka ovat menestyksekkäästi hyppäneet yli talouskehityksen tuotantovaiheen.

Teknologisen kehityksen vaikutukset Afrikassa

Yksilön yhteiskunnallinen asema vaikuttaa paljon siihen, miten hänen elämänlaatussa voi parantua teknologisen kehityksen seurauksena. **Erityisen huonossa asemassa tulevat olemaan lukutaidottomat henkilöt, joilla ei ole teknologian peruskäyttötaitoja.** Paradoksaalista on, että esimerkiksi vammaisilla henkilöillä Afrikassa on muita harvemmin pääsy mobiili-innova-

tioiden ja tietotekniikan pariin, vaikka he hyötyisivät palveluista usein eniten. Valtionhallinnot voivat kuitenkin halutessaan tehdä merkittäviä tasa-arvotekojä ja vammaisille erityisesti suunnattujen teknologioiden ohella naisten matkapuhelinten omistajuuteen tähtäävien toimenpiteiden on todettu kannustavan naisia esimerkiksi mobiilirahainnovaatioiden käyttöön ja omien yritysten perustamiseen. Tutkimus osoittaa, että afrikkalaiset naiset käyttävät 36 % epätodennäköisemmin mobiilirahaa kuin miehet, mutta ero tasoittuu täysin palveluihin kirjautumisen jälkeen. Toisin sanoen, kun nainen on kirjautunut mobiilirahapalveluun, hän käyttää tätä yhtä todennäköisesti kuin mies. Matkapuhelinten ohella internetin ja laajakaistayhteyksien leviämisen on todettu lisäävän afrikkalaisten naisten taloudellista aktiiviteettia.

Odotettavissa kuitenkin on, että vaikka yhä useammalla afrikkalaisella tulee olemaan matkapuhelin, ja mobiilirahainnovaatiot edelleen leviävät, erot köyhien ja rikkaiden välillä eivät tule vähenemään ilman merkittäviä investointeja peruskoulutukseen. Kun moni OECD-maa käyttää vuosittain lähes 7 000 USD oppilaaseen, moni Afrikan maa käyttää alle sadan osan tästä. Huonosti koulute-

tuista lapsista tulee huonoja opettajia ja negatiivinen kierre jatkuu. Jos teknologisella kehityksellä halutaan vähentää eriarvoisuutta, Afrikan hallintojen on siis panostettava yhä voimakkaammin koulutussektoriin. Joissakin maissa, kuten Keniassa, Liberiassa, Nigeriassa ja Ugandassa on yritetty loikata peruskoulutuksen yli tarjoamalla osa koulutuspalveluista yksityisten palveluntuottajien tuottamilla mobiili-innovaatioilla. Yritysten mukaan ne voivat tarjota laadukasta koulutusta käytännössä missä vain tableteilla ja puhelimille tallennettujen koulutussovellusten avulla. Toistaiseksi puolueetonta tutkimusta aiheesta on vähän, mutta jo julkaistun tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että **teknologiainnovaatiot vahvistavat jo olemassa olevaa koulutusjärjestelmää – sekä hyvässä että pahassa.** Teknologiainnovaatiot voivat siis olla hyödyllisiä välineitä muiden pedagogisten keinojen ohessa ja tukena, mutta niillä ei voida korvata peruskoulutuksella aikaansaattua pohjaa.

Koulutussektorin ohella toimivat hallintoinstituutiot sekä selkeät säännöt, lait ja toimeenpanovalta ovat ehdottomia ennakoedellytyksiä kestäväällä tavalla toteutetulle teknologiakehitykselle. Vaikka formaalien instituutioiden heikkous voi edistää uusien innovaatioiden kuten kenialai-

sen M-Pesa:n leviämistä lyhyellä tähtäimellä, pitkällä aikavälillä kaikkien tulee olla tietoisia ”pe-
lin säännöistä”. Korruptio on yhä
valtava ongelma Afrikassa ja hallit-
usten kyky ja halu puuttua siihen
vaikuttaa suoraan teknologisen
vallankumouksen mahdollisuuksiin.
Käytännön tasolla investoin-
teja perinteiseen infrastruktuuriin
– teihin, siltoihin, satamiin, rau-
tateihin, puhelinverkkoihin – tu-
lee tehdä kiihtyvällä tahdilla myös
teknologisten innovaatioiden
edistämiseksi. Mobiiliverkkojen
yhteistoimivuutta edistävät poli-
tiikkalinjaukset voivat tuoda välit-
tömiä hyötyjä sekä yhteiskunnille
että yrityksille, kuten Itä-Afrikan
esimerkki osoittaa.

**Yhdysvaltojen ja Kiinan
välisten jännitteiden lisään-
tyminen niin politiikan, tur-
vallisuuden, talouden kuin
teknologiankin aloilla tulee
heijastumaan yhä enenevis-
sä määrin myös Afrikkaan.**
Afrikka on ollut viime vuosikym-
menenä kiinalaisten yritysten
pääasiallisia kasvualueita ja esi-
merkiksi Huawei on kasvattanut
markkinaosuuttaan tietoverkko-
ratkaisujen tarjoajana. Samalla
kun Yhdysvallat on virallisesti
syyttänyt Kiinaa saalistushinnoit-
telusta ja velka-ansojen rakenta-
misesta, on se itse pyrkinyt kas-
vattamaan markkina-asemaansa
mantereella. Verrattuna niihin
tietoturvaluoliin, joita länsimaat
ovat viime aikoina osoittaneet

Huaweita ja Kiinaa kohtaan, Afri-
kan valtiot ovat omaksuneet
rennon asenteen. Afrikkaan onkin
rakennettu kiinalaisten yritysten
toimesta niin hallintorakennuk-
sia, tietoliikenneverkkojen ta-
paista avaininfrastruktuuria, rau-
tateita kuin satamiakin. Monella
sopimusryityksellä on tiivis suhde
Kiinan valtioon. Afrikan valtiot
voivatkin lopulta joutua valitse-
maan kahden väliltä. Toisin kuin
moni Etelä-Aasian ja Euroopan
maa, afrikkalaiset valtiot valitse-
vat todennäköisemmin Yhdysval-
tojen sijaan Kiinan. Tämä johtuu
USA:n ja Afrikan maiden välisten
turvallisuussiteiden vähäisyydes-
tä, historiallisesta suhteesta Kii-
naan ja jo hankittujen kiinalais-
ten teknologioiden päivittämisen
edullisuudesta. Kaiken kaikkiaan
afrikkalaiset johtajat eivät ole
kiinnittäneet riittävästi huomiota
kiinalaisten teknologiaratkaisui-
den mahdollisiin tietoturva-
uhkiin. Näiden sijaan on painotettu
ratkaisujen edullisuutta ja hank-
keiden nopeaa toimeenpanoa.
Todennäköisesti näemme tulevai-
suudessa teknologista kahtiaja-
kautumista, jossa moni Saharan
eteläpuolisen Afrikan maa valitsee
Kiinan.

Yhteenvetäen voidaan todeta,
että jos Afrikan valtiot edistävät
teknologiainnovaatioiden rinnal-
la ”perinteistä” kehitystä – kou-
lutussektoria, infrastruktuuria,
oikeusvaltiokehitystä ja valtiol-
lisia instituutioita – Afrikalla on

mahdollisuuksia loikata teknolo-
giavetoiseksi mantereeksi. Tekno-
loginen kehitys ei todennäköisesti
hyödytä kaikista heikoimmassa
asemassa olevia, jos uutta ja van-
haa ei kehitetä rinnakkain.

Toimintamahdolli- suudet ja suositukset

Jotta teknologisen kehityksen
tuomat hyödyt saataisiin levitet-
tyä yhteiskunnan kaikkiin osiin,
**Afrikan hallintojen ja alueel-
listen organisaatioiden tulisi
investoida innovaatioiden
ohella ”tylsiin perusasioi-
hin”, kuten koulutukseen ja
infrastruktuuriin.** Yhteiskun-
taa on toisin sanoen valmistelta-
va teknologisten innovaatioiden
käyttöönottoon. Hallitusten ja
yritysten tulisi pyrkiä verkkorat-
kaisujen yhteensopivuuden edis-
tämiseen niin alueellisella kuin
mantereenlaajuisellakin tasolla.
Sääntelyn harmonisointi sekä
monenkeskinen innovaatiopol-
itiikka laskisi todennäköisesti
datan hintaa, kannustaisi uusiin
investointeihin sekä auttaisi rat-
kaisemaan työmarkkinoiden ja
koulutuspolitiikan kohtaavuus-
ongelmaa esimerkiksi Pohjois-Afri-
kan kaltaisilla alueilla.

Tasa-arvon edistämiseen kou-
lutuksessa ja erityisesti teknolo-
giakoulutuksessa tulisi kannustaa.
Matkapuhelimet, internet ja muut
teknologiset välineet lisäävät

taloudellista tasa-arvoa ainoas-
taan, jos on olemassa riittävä muu
infrastruktuuri sitä tukemaan.
Naisten ja vammaisten henkilöi-
den matkapuhelinten omistusta
lisääviä poliittisia toimenpiteitä
tulisi tehdä, ja hyödynsaajat tu-
lisi osallistaa itseään koskevien
teknologioiden suunnitteluun ja
testaukseen.

Urkintäväitteissä tahriintu-
neen Kiinan lahjoittaman ja ki-
nalaisten rakentaman Afrikan
Unionin hallintorakennuksen
Addis Abebassa tulisi toimia va-
roittavana esimerkkinä afrikkalai-
sille valtioille ”ilmaisiin” lahjoihin
mahdollisesti liitoksissa olevista
teknologisista ansoista. Afrikan
valtiot eivät saa olla liian sinisil-
mäisiä Kiinan suhteen. Lisäksi
tulisi muistaa, että **teknologia
ei voi tarjota oikotietä esi-
merkiksi koulutussektorilla
olevien perustavanlaatuis-
ten ongelmien korjaukseen.**
Teknologiset innovaatiot voivat
parantaa oppimistuloksia, mutta
vain osaavissa käsissä.

Afrikan hallintojen ja alueel-
listen organisaatioiden tulisi jat-
kaa uusiutuvan energian mah-
dollisuuksien kartoittamista.
Parhaassa tapauksessa mante-
reen energiassektori voisi loikata
suoraan kustannustehokkaisiin
uusiutuvan energian lähteisiin ja
laskea energian hintaa samanai-
kaisesti. Ennakkoluulottomim-
missä näkemyksissä Afrikka voisi
olla tulevaisuuden uusiutuvan

Kiatoko Nkoba esittelee mehiläistarhaustutkimus- ja kehitystyötä Kansainvälisessä
hyönteistutkimuskeskuksessa (icipe) Nairobissa. Kuva: Petri Pellikka, 2019.

energiantuotannon suunnannäyttäjä, joka toimii esimerkkinä muulle maailmalle. Yhdessä osassa Afrikkaa toistettuja teknologisia innovaatioita ei kuitenkaan voida sellaisenaan kopioida mantereeseen toiseen osaan, kuten mobiilirahaesimerkki osoittaa. Paikallisen kontekstin läpikotainen tunteminen on avain kestävän teknologisen kehityksen aikaansaamiseen Afrikassa. Tässä suhteessa diasporan osaamista ja verkostoja tulisi hyödyntää nykyistä paremmin.

Afrikkalaisten valtioiden ja alueellisten organisaatioiden tulisi huolellisesti harkita, olisiko ”teknologialoikka” ja siten teollistumisvaiheen yli loikkaaminen niiden omien etujen mukaista.

Harvardin Kennedy Schoolissa tieteen, teknologian ja globaalisaation projektia johtaneella

professori Calestous Jumalla on asiasta selkeä näkemys. Juman (2017) mukaan:

”Teollistumisvaiheen yli loikkaaminen ei ole vaihtoehto: jos jotain, mobiilisektorin kehitys osoittaa, että teollistumista tarvitaan yhä innovaation ja talouskasvun moottorina. Se myös tarjoaa tärkeitä oppitunteja hallinnon, teollisuuden ja akatemian yhteistyöstä, jonka seurauksena uusia teollisuushaaroja on luotu, työpaikkoja on syntynyt ja Afrikan taloutta on rakenteellisesti uudistettu. Afrika tarvitsee uutta teollistumispoliittikkaa.”

Kiinalla on tässäkin sanansa sanottavana. Viime vuosina kiinalaiset yritykset ovat aktiivisesti siirtäneet valmistavaa tuotantoaan Afrikkaan, ja erityisesti Etiopian kehitys on tämän suhteen kiehtovaa.

Sisal-kasvista saadaan kuitua tekstiiliteollisuuden tarpeisiin, mutta esimerkiksi Keniasta sisal-kuitua viedään 80 % jalostamattomana ulkomaille, kuten Kiinaan. Kuva: Petri Pellikka, 2019.

Lähteet

Amankwah-Amoah, J., Osabutey, E.L.C. & Egbetokun, A. 2018, “Contemporary challenges and opportunities of doing business in Africa: The emerging roles and effects of technologies”, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 131, pp. 171–174. [22.5.2019].

Amankwah-Amoah, J. 2019, “Technological revolution, sustainability, and development in Africa: Overview, emerging issues, and challenges”, *Sustainable Development*, March 2019, pp.1–13.

Asongu, S. & Boateng, A. 2018, “Introduction to Special Issue: Mobile Technologies and Inclusive Development in Africa”, *Journal of African Business*, vol. 19, no. 3, pp. 297–301.

Asongu, S.A. & Le Roux, S. 2017, “Enhancing ICT for inclusive human development in Sub-Saharan Africa”, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 118, pp. 44–54.

Asongu, S.A., Nwachukwu, J.C. & Orim, S.I. 2018, “Mobile phones, institutional quality and entrepreneurship in Sub-Saharan Africa”, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 131, pp. 183–203.

Bräutigam, D. 2007, “China, Africa and the International Aid Architecture”, *African Development Bank Group Working Paper*, series 107, <https://www.afdb.org/fileadmin/.../WORKING%20107%20%20PDF%20E33.pdf>. [27.5.2019].

Corkin, L. 2013, *Uncovering African agency: Angola’s management of China’s credit lines*, Ashgate, Farnham.

Danquah, M. & Amankwah-Amoah, J. 2017, “Assessing the relationships between human capital, innovation and technology adoption: Evidence from sub-Saharan Africa”, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 122, pp. 24–33.

Danquah, M. 2018, “Technology transfer, adoption of technology and the efficiency of nations: Empirical evidence from sub-Saharan Africa”, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 131, pp. 175–182.

Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. & Hess, J. 2019, *The Global Findex Database*. The World Bank Group, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29510/9781464812590.pdf>

Efobi, U.R., Tanankem, B.V. & Asongu, S.A. 2018, “Female Economic Participation with Information and Communication Technology Advancement: Evidence from Sub-Saharan Africa”, *South African Journal of Economics*, vol. 86, no. 2, pp. 231–246.

Etzo, S. & Collender, G. 2010, “The Mobile Phone ‘Revolution’ in Africa: Rhetoric or Reality?”, *African Affairs*, vol. 109, no. 437, pp. 659–668.

Gillet, J. 2014, *Measuring mobile penetration: Untangling ‘subscribers’, ‘mobile phone owners’ and ‘users’*, GSMA, <https://www.gsmainelligence.com/research/2014/05/measuring-mobile-penetration/430/> [24.5.2019].

GSMA 2019, *The Mobile Economy: West Africa 2019*, GSMA, <https://www.gsmainelligence.com/research/?file=ba0a-2f0e831cba2c06a75ff34620450e&download> [22.5.2019].

Juma, C. 2017, “Leapfrogging Progress: The Misplaced Promise of Africa’s Mobile Revolution”, *Breakthrough Journal*, No. 7 / Summer 2017, <https://thebreakthrough.org/journal/issue-7/leapfrogging-progress> [8.6.2019].

Lashitew, A.A., van Tulder, R. & Liasse, Y. 2019, “Mobile phones for financial inclusion: What explains the diffusion of mobile money innovations?”, *Research Policy*, vol. 48, no. 5, pp. 1201–1215.

Mattlin, M. and Nojonen, M. 2015. “Conditionality and path dependence in Chinese lending”, *Journal of Contemporary China*, vol. 24, no. 94, pp. 701–720.

Minischetti, E. 2017, *Digital Access: The Future of Financial Inclusion in Africa*, GSMA, https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/wp-content/uploads/2017/07/CW_Cote_Mali_gendergap_Phase2_V2_WEBOK.pdf [22.5.2019].

Murray, S. 2017, “New technologies create opportunities”, *WIDER Working Papers 2017/156*, UNU WIDER, July 2017, <https://www.wider.unu.edu/publication/new-technologies-create-opportunities> [22.5.2019].

Njoh, A.J. 2018, “The relationship between modern Information and Communications Technologies (ICTs) and development in Africa”, *Utilities Policy*, vol. 50, pp. 83–90.

Radwan, A. 2018, “Science and Innovation Policies in North African Countries: Exploring Challenges and Opportunities”, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 6, no. 1, pp. 268–282.

Tchamyou, V.S., Erreygers, G. & Cassimon, D. 2019, “Inequality, ICT and financial access in Africa”, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 139, pp. 169–184.

Korkeakoulukoulutus on yksi avaimista demokratiaan. Pekka Hurskainen Helsingin yliopistosta Adi Keihn korkeakoulun dekaani Tewolde Weldetinsaen kanssa Eritreassa suunnittelemassa geoinformatiikan maisterikoulutusta. Kuva: Petri Pellikka, 2015.

Demokratiakehitys

Mikael Mattlin

Tiivistelmä

Moni afrikkalainen maa otti käyttöön monipuoluevaalit 1990-luvulla. Viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana tilanne sekä poliittisten oikeuksien, että kansalaisvapauksien osalta on kuitenkin jonkin verran heikentynyt. Tästä huolimatta on nähty edistystä, mm. poliittisten puolueiden ja vaalien institutionalisoitumisena, naisten aseman kohentumisena politiikassa, kansalaisyhteiskunnan toimijoiden voimaantumisenä, sekä ajoittaisina rauhanomaisina vallanvaihdoksina. Demokratian institutionaalinen viitekehys on tänä päivänä laajemmin käytössä ympäri Afrikkaa kuin 1990-luvun alussa. Vaikka sotilaallisia valankaappauksia edelleen esiintyy, laajempi afrikkalainen yhteisö ei enää hyväksy niitä. Useita ongelmallisia osa-alueitakin yhä on, kuten syvälle juurtunut korruptio, aiemman demokratiaedistykseen takapakit joissakin maissa, 'hybridijärjestelmien' kehittyminen (esim. kilpailullinen autoritarismi), etninen äänestäminen ja poliittinen väkivalta. Nykyisellä kehityskululla afrikkalainen demokratia kulkee kohti määrällistä

stagnaatiota ja hidasta laadullista heikkenemistä. Positiivisempi tulevaisuuden skenaario on se, että megatrendien yhdistelmä (väestönkasvun hidastuminen, kaupungistuminen ja teknologinen kehitys), yhdistettynä joidenkin afrikkalaisten hallitusten ja Afrikan Unionin yhä vahvempaan sitoutumiseen demokraattisiin hallitusmuotoihin, voi johtaa demokratian laadullisiin parannuksiin ja demokratisoitumiseen tietyissä maissa. Yksi keskeisistä haasteista on rauhanomaisen vallanjaon ja vallanvaihdosten normalisoituminen. Niiden afrikkalaisten johtajien, jotka toivovat näkevänsä maanosansa edelleen demokratisoituvan, tulisi *keskitettyä pidäkkeiden rakentamiseen ja pidättyväisyyden osoittamiseen*. Edellinen viittaa institutionaalisten pidäkkeiden pystyttämiseen vallan väärinkäytöksiä vastaan, esim. korruptionvastaisella taistelulla ja sallimalla vapaamat tiedotusvälineet. Jälkimmäinen on luonteeltaan poliittiskulttuurinen: pidättyväisyyden osoittamista poliittisia vastustajia kohtaan ja vallasta luopumista, kun sen aika on. Toinen afrikkalaisen demokratian syventämisen haas-

teista on länsimaiden hallitusten nykyinen horjuva ja laimea tuki Afrikan demokratisoitumiselle. Erityisesti, kun samanaikaisesti Kiina ajaa mantereella aktiivisesti omia 'vaihtoehtoisia hallinnan mallejaan' usein höystettynä (ainakin pinnallisesti) anteliailla lupauksilla lainoista ja avusta. Positiivisen skenaarion toteutuminen edellyttäisi todennäköisesti vahvempaa tukea demokratialle ulkoisilta toimijoilta. Keskeinen hallintakäsitysten 'taistelutanner' on tulevaisuuden afrikkalaisten eliittien koulutus.

Nykyinen käsitys Afrikan demokratiakehityksestä

Demokratisoituaan ns. kolmannen aallon loppupuolella 1990-luvulla, Samuel Huntingtonin kuuluisaksi tekemää termiä käyttäen, myös moni afrikkalainen maa otti käyttöön monipuoluevaalit. Globaalin aallon mukaisesti, 1990-luku ja 2000-luvun alku olikin Afrikassa demokratian osalta suhteellisen edistysajan aikaa.¹ Poliittisten oikeuksien ja kansalaisvapauksien edistämi-

nen on kuitenkin ollut globaalissa vastatulessa jo yli vuosikymmenen ajan. Autoritarismi on jälleen nostanut päätään tavalla, jota Huntington luultavasti kutsuisi vasta-aalloksi (Huntington argumentoi, että jokaista demokratisoitumisaaltoa on seurannut vasta-aalto). Afrikkalaisen demokratisoitumisen edistys on myös pysähtynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Tarkastelemalla Freedom Housen tuottamaa dataa (FH on eräs keskeisiä poliittisten oikeuksien ja kansalaisvapauksien pitkittäisdataa globaalisti tuottavia tahoja), voidaan todeta, että tilanne sekä poliittisten oikeuksien että kansalaisvapauksien osalta on heikentynyt niin eteläisessä-, itäisessä- kuin keskisessäkin Afrikassa. Tilanne on pysynyt keskimäärin jotakuinkin ennallaan Länsi-Afrikassa. Ainoa indikaattori, joka osoittaa selkeää parannusta on poliittisten oikeuksien tilanne Pohjois-Afrikassa, mutta tämä johtuu kokonaan Tunisian merkittävästä poliittisesta muutoksesta vuoden 2011 arabikevään jälkeen (Taulukko 1).

1 Noteerattu tutkimus afrikkalaisen demokratisaation ajureista löysi korrelaatioita demokratian eduksi tehtävien sotilaallisten väliintulojen, istuvaa diktaattoria vastustavan yhtenäisen opposition, sekä lisääntyneen kehitysavun ja yleistyneiden poliittisten mielenosoitusten välillä (Bratton and van de Walle 1997).

Taulukko 1. Poliittisten oikeuksien ja kansalaisvapauksien tilanne Afrikassa 2018, sekä trendi viimeisen vuosikymmenen aikana

	Poliittiset oikeudet	10 v muutos	Kansalais- vapaudet	10 v muutos
Etelä-Afrikka	3.40	+ 0.40	3.00	+ 0.20
Itä-Afrikka	4.84	+ 0.37	4.74	+ 0.50
Keski-Afrikka	6.22	+ 0.67	5.56	+ 0.56
Pohjois-Afrikka	5.71	- 0.71	5.57	0.00
Länsi-Afrikka	3.50	0.00	3.56	0.00

Lähde: Muokattu Freedom Housen "Freedom in the World" 2008 ja 2018 raporttien datasta.

Nootit: 1 tarkoittaa vapainta ja 7 vähiten vapaata, ts. suurempi numero tarkoittaa vähemmän vapautta ja pienempi numero enemmän vapautta. Pääindeksit koostuvat useista alaindeksistä. Tästä johtuen pääindeksit ovat robusteja, sillä ne harvemmin muuttuvat merkittävästi lyhyellä aikavälillä yksittäisten poikkeuksellisten alaindeksien arvoista johtuen. Maantieteelliset luokitukset perustuvat YK:n aluejakoon.

Kansallisella tasolla suhteellinen edistys poliittisissa oikeuksissa ja kansalaisvapauksissa Tuni- siassa ja Norsuunluurannikolla jää ympäri mannerta nähtyjen takapakkien varjoon. Tilanne on heikentynyt niin Burundissa, Kes- ki-Afrikan tasavallassa, Malissa kuin Mauritaniassakin. Edes Tu- nisiassa kokemukset demokra- tiasta eivät ole olleet yksinomaan positiivisia. Tunisia järjesti syys- lokakuussa 2019 toiset presi-

dentinvaalit vallankumouksensa jälkeen, mutta taloustilanne on pysynyt heikkona ja kyselytutki- mukset viittaavat kasvavaan pet- tymykseen demokratiaan, jopa kaipuuseen takaisin autoritaari- sempaan valtaan. Eräs tuore valo- pilkku on Etiopia, jonka uusi joh- taja on käynnistänyt dramaattisia poliittisia muutoksia, jotka toivat hänelle Nobelin rauhanpalkin- non. Vielä viime vuonna Etiopia oli niiden Afrikan maiden joukos-

sa, jossa poliittisten oikeuksien ja kansalaisvapauksien tilanne oli kaikista heikoin.

Freedom House antaa vain kymmenelle afrikkalaiselle val- tiolle statuksen 'vapaa' (18 % kai- kista), joiden joukossa on kaksi merkittävämpää maata: Etelä-Af- rikka ja Ghana. Vertailun vuoksi Etelä- ja Väli-Amerikassa vastaa- va luku on 63 %. Kaiken kaikkiaan ei ole havaittavissa mantereenlaa- juista demokratian laajenemis- tai syvenemistrendiä. Toisaalta ei voida myöskään sanoa, että au- toritarismi levittäytyisi ympäri mannerta.² Tarvitaan siis hienoja- koisempi analyysi Afrikan demo- kratiatrendeistä.

Afrikan mediavapauden ti- lanne on hieman parempi kuin muualla Globaalissa Etelässä. Kuitenkin vain kolmessa hyvin pienessä afrikkalaisessa maas- sa (Mauritius, Sao Tomé and Príncipe ja Kap Verde) media on täysin vapaa Freedom Housen arvion mukaan. Vaikka monilla Afrikan valtioilla on laillinen suo- ja sananvapaudelle ja medialle, **useimmista maista puuttuvat lait informaatiovapaudesta. Viranomaisalailua ja polii- tikkojen ajoittaisia hyökkäyk- siä mediaa vastaan tapahtuu jopa demokraattisemmissa maissa.** Sekä internetin että mat-

kapuhelinten käyttö on Afrikassa liitetty suurempaan demokra- ti-soitumistrendiin. Tunisia on tässä yhteydessä hyvä esimerkki uusien medioiden mobilisaatiopotentia- alista. Arabikevään 'some-val- lankumousten' kääntöpuoli on kuitenkin se, että monet autori- tääriset hallitukset myös Afrikas- sa pyrkivät entistä aktiivisemmin kontrolloimaan internetiä, mobiiliteknologioita ja sosiaalista mediaa.

Vaikka Afrikan demokratiat- rendit eivät ole voittopuolisesti positiivisia, demokratisoituminen ei ole ollut vailla vaikutuksia. De- mokratian ja vaalien **institu- ti-onaalinen viitekehys on nyt melko vakiintunut ja laajem- malle levinnyt ympäri maan- osaa. Vaikka sotilaallisia vallankaappauksia edelleen esiintyy, laajempi afrikkalai- nen yhteisö ei enää hyväksy niitä samalla tavalla kuin ennen.** Afrikan Unioni on esi- merkiksi puuttunut sotilaskaap- pauksiin tuomitsemalla ne (Togo 2005), epäämällä organisaation jäsenyys (Mauritania 2005), ja auttamalla asianhoitajahallituk- sen muodostamisessa, sekä lisää- mällä omaa sotilaallista läsnä- oloaan maassa (Mali 2012).

Afrikassa on nähty **edistystä poliittisten puolueiden ja**

Poliisi valvoi äänestyslippujen kuljetusta Liberiassa vuonna 2017.
Kuva: Leena Vastapuu.

vaalien institutionalisoitumisessa. Monet demokratian perusedellytykset ovat kehittyneet, kuten oikeudellinen viitekehys, sekä itsenäiset oikeuslaitokset ja vaalikomisiot. Kansalaisyhteiskunnan toimijat ovat myös omaksuneet aktiivisemmän roolin poliittisessa prosessissa monissa maissa. Tunisiasta Sudanin. Eräs erityinen valopilkku on naisten kasvanut rooli politiikassa. Naisparlamentaarikkojen osuus afrikkalaisissa parlamenteissa on selvästi kasvanut vuodesta 1990, osittain siksi, että joissakin maissa, kuten Ruandassa, on otettu käyttöön sukupuolikiintiöt. Naisten lailliset oikeudet ovat myös parantuneet. Monissa maissa perinteiset oikeudet ja käytännöt rajoittavat kuitenkin edelleen naisten osallistumista politiikkaan, ja naiset, kuten myös seksuaalivähemmistöt, kohtaavat diskriminaatiota.

Korruptio on piinaava ongelma ympäri Afrikkaa. Transparency Internationalin tekemissä kyselyissä korruptiohavainnoista useimmat Afrikan maat (30) löytyvät alimmasta kolmanneksesta. Merkittävä osa näistä maista on globaalillakin tasolla kaikkein korruptoituneimpien joukossa. Pahnnpohjimmaisena löytyvät Somalia ja Etelä-Sudan. Toisaalta Saharan eteläpuolisessa Afrikassa on myös joitakin valopilkkuja, kuten Seychellit, Botswana, Kap Verde, Ruanda ja Namibia. Muita ongelmallisia alueita ovat aiemman demokratiaedistykseen takapakit joissakin maissa, 'hybridijärjestelmien' kehittyminen (esim. kilpailullinen autoritarismi), etninen äänestäminen ja poliittinen väkivalta. Joidenkin tutkimusten mukaan osasyynä voi olla se, että Afrika on demokratisoitunut liian nopeasti suhteessa tulotasoonsa. Lyhyesti sanottuna Afrikkakin kärsii ilmiöstä, jonka demokratiatutkijat ovat yleisemmin havainnoineet: demokratia on laajemmalle levinnyt, mutta samalla hauraampaa, ts. demokratioissa on laatuongelmia.

Afrikan demokratisoitumisen aallonhuippu osui voitonriemu-

seen 'historian loppu' -hetkeen 1990-luvulla. Länsimaat olivat suhteellisen vakuuttuneita oman poliittisen järjestelmänsä paremmuudesta, mikä myös heijastui avustusyhteisön tukena demokratialle, oikeusvaltiolle, ihmisoikeuksille ja kansalaisyhteiskunnalle. Globaalin finanssikriisin jälkeen länsimaissa hallituksissa on ollut horjuvampi suhtautuminen kokonaisvaltaista globaalin demokratisoitumisen edistämistä kohtaan. Sen sijaan monet avunantajat ovat keskittyneet rajoitetumpien tavoitteiden ajamiseen, kuten oikeusjärjestelmän uudistuksiin tai sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Tämä muutos ei ole vailla vaikutuksia, erityisesti aikana, jolloin Kiina yhä itsevarmemmin ajaa omia 'vaihtoehtoisia hallinnan mallejaan', usein höystettynä (ainakin pinnallisesti) anteliailla lupauksilla lainoista ja avusta, kuten Kiinan johtajan Xi Jinpingin FOCAC-huipputaloustalouksessa (Forum on China-Africa Cooperation) Pekingissä 2018 tekemä lupaus USD 60 miljardin rahoituksesta Afrikalle.

Auktoritatiiviset mielipidekyselyt osoittavat, että mielikuvat Kiinasta ovat hyvin positiivisia Afrikassa (positiivisimpia kaikista mantereista). Kiina nähdään myös toiseksi houkuttelevimpana kehitysmallina Yhdysvaltojen jälkeen, ja monissa maissa jopa kaikista houkuttelevimpana mallina. Alueittain tarkasteltuna Kiinan kehitysmalli on erityisen houkutteleva Itä- ja Länsi-Afrikassa. Positiivista kuvaa Kiinasta vahvistaa kiinalaisen median kasvava vaikutus China Global Television Networkin (CGTN) kautta. Eteläisessä Afrikassa Kiinaa pidetään jo selvästi suurimpana ulkoisena vaikutusvaltana.

Nykyisten Afrikan demokratiatrendien vaikutukset

Kolonialismi jätti usein jälkeensä luonnottomat valtorajat, heikot valtiot ja hauraat instituutiot. Moni afrikkalainen maa kamppailikin itsenäistymisensä jäl-

keen poliittisen epävakauden, sisällissotien ja etnisten jännitteiden kanssa. Vaikka demokratisoitumisen tulisi teoriassa tarjota kanavia yhteiskunnallisten epäkohtien käsittelemiseen, eräs vaalien kautta käydyin poliittisen kilpailun paradokseista on, että yhteiskunnan sisäiset jännitteet usein aluksi kärjistyvät, mm. etnisyyden ja kansalaisuuden poliittisoitumisen takia, kuten tapahtui mm. Norsunluurannikolla. Monipuoluevaaleihin siirtyminen ei siis ole kaiken kattava ratkaisu poliittisille, taloudellisille ja sosiaalisille ongelmille. Afrikkalaiset yhteiskunnat kohtaavat laajan kirjon haasteita, suoranaisen poliittisista (esim. palautuminen sisällissodasta, etniset konfliktit, autoritäärisen tukahduttamisen perintö), ja taloudellisista (esim. laajamittainen työttömyys, vähäinen investoiminen), sosiaalisiin haasteisiin (esim. sairaanhoidon puute, keho koulutus, sukupuolten epätasa-arvo). Olemassa olevan tutkimuksen antama kuva demokraattisempien ja inklusiivisempien hallinnanmuotojen kyvystä ratkaista näitä haasteita Afrikassa on kirjava.

Eräs keskeisimmistä uusien afrikkalaisten demokratioiden kohtaamista haasteista liittyy rauhanomaisen vallanjakamisen ja vallanvaihdosten normalisoitumiseen, sekä yksittäisten johtajien että laajempien sosiaalisten ryhmien, kuten poliittisten puolueiden ja etnisten sekä kieliryhmien, välillä. Maissa, joissa on pitkä konfliktihistoria ja heikot valtiolliset instituutiot, on usein sekä ryhmien välistä luottamuspuulaa että puutteellista pidättyvääisyyttä (poliittisia käyttäytymisnormeja), jonka politiikan tutkijat aikaisiin tunnistivat hyvin toimivien demokratioiden keskeiseksi elementiksi.

Afrikkalaisista johtajista moni pitää kiinni vallasta ja siihen liittyvistä resursseista aivan liian kauan, esimerkiksi turvattomuuden tunteesta tai ahneudesta johtuen.² Jopa vaaleilla valitut johtajat suhteellisen vakaissa demokratioissa pyrkivät välillä pitkäntämään valtaansa kyseenalaisin keinoin, esimerkiksi luomalla uu-

sia vaalipiirejä kannattajille etuja jakaakseen, kuten on tapahtunut esim. Ugandassa. Maanosassa on nähty ajoittain rauhanomaisia-kin vallanvaihdoksia, kuten esim. Nigeriassa 2015. Mutta on myös merkilläpantavaa, että kolmen vakaimman demokratian joukossa on kolme maata (Etelä-Afrika, Namibia, Botswana), joissa valtaa on jo vuosikymmenten ajan pitänyt sama poliittinen puolue. Vallanjakosopimukset, joita Afrikassa on usein käytetty tienä ulos sisällissodasta, voivat olla myös haitallisia demokratisoitumiselle ja hallinnon toimivuudelle, jos niitä käytetään puutteellisten vaalien takia. Toisaalta hyvin rakennetut vallanjaot voivat edesauttaa siirtymistä kohti demokratiaa. Sudanin äskettäin solmittu perustuslaillinen sopimus tulee tässä suhteessa olemaan kiinnostava esimerkki.

Demokratisoituminen tekee myös vaalimanipulaation 'halvat' keinot, kuten suoranaisen uhkailun, vähemmän käyttökelpoisiksi. Toisaalta sillä on taipumusta lisätä äänen ostamista.⁴ Demokratisoituminen myös yleensä tehostaa korruption vastaista taistelua, erityisesti niissä Afrikan maissa, joissa johtajat jo aiemmin ovat ottaneet korruption vastaisen taistelun vakavasti. Kun korruptionhallinta on jo valmiiksi korkealla tasolla, poliittisesta vaikeudesta, hallinnon tehokkuudesta ja oikeusvaltiosta tulee tärkeämpiä tekijöitä kuin äänestä ja vastuullisuudesta. Tutkimuksen mukaan toisenlaiset korruptiodynamiikat vaikuttavat maissa, joissa korruptiotilanne on huonompi. Eri tilanteet vaativat eri keinoja.

Länsimaiden hallitusten horjuva ja laimea tuki demokratisoitumiselle Afrikassa on itsessään muodostunut afrikkalaisen demokratian syventämisen erääksi haasteeksi. Avunantajat ovat usein omaksuneet anteeksipyytelevän suhtautumisen joidenkin maiden epätasaiseen kehitykseen tässä suhteessa, sekä vähemmän täydellisiin afrikkalaisiin johtajiin. Libyan huonosti menneen val-

2 Taipumus demokratiaan nousee suuremman väestön ja väestötiheyden, etnisen fraktionalismin, brittiläisen oikeudellisen taustan (tai siirtomaataustan), sekä tukevan institutionaalisen ympäristön (esim. oikeusvaltion ylläpitämisen) myötä. Öljyvarallisuus, kielellinen fraktionalisoituminen ja karu (vuoristoinen) ympäristö on puolestaan yhteydessä pienempään taipumukseen demokratiaan (Anyanwu and Erhijakpor 2014).

3 On havainnollistettavaa, että Ibrahim-palkinto saavutuksista afrikkalaisissa johtajuudessa, joka myönnetään vastikään paikkansa jättäneille johtajille, on monena vuotena jäänyt jakamatta, ks. <http://mo.ibrahim.foundation/prize/>.

4 Tutkimus afrikkalaisesta politiikasta indikoi, että kun poliittinen kilpailu on tasaista, heikot viranhaltijat usein turvautuvat tukahduttamiseen, kun taas vahvemmat viranhaltijat todennäköisemmin käyttävät erilaisia vaalivilpin ja lahjonnan muotoja (Collier and Vicente 2012).

lanvaihdoksen jälkeen monista läntisistä hallituksista tuli varovaisempia vaatiessaan afrikkalaisia johtajia jättämään paikkansa, edes selkeiden vallan väärinkäytösten jälkeen. Tutkimuksen mukaan kansainvälinen paine, yhdistettynä kotimaiseen paineeseen, saa usein johtajan jättämään paikkansa. Vuoden 2015 'maahanmuuttokriisin' jälkeen EU on kääntynyt kohti reaalipolitiikkaa suhteessa lähiympäristöönsä, mistä esimerkkinä on jonkin aikaa sitten järjestetty huippupaaminen arabimaiden johtajien kanssa. EU:n politiikkaideoijat ovat pyrkineet rationalisoimaan muuttunutta asennoitumistaan puhumalla 'periaatteellisesta pragmatismista'. Monille tarkkailijoille pragmatismi on kuitenkin huomattavasti korostuneempaa kuin periaatteellisuus. Valitettavasti nykyisen länsimaiden heikon demokratianedistämisen oloissa on usein helpompaa olla afrikkalainen autoritäärijohtaja kuin vannoutunut demokraatti.

Kilpailu Kiinan kanssa ei ole yksinomaan huono asia. Yhtäältä sitä kautta on saatu Afrikkaan kiipeästi kaivattuja infrastruktuuri-sijoituksia. **Kilpailu erilaisten hallintakäsitysten välillä on myös sinänsä positiivista**, jos

se estää länsimaiden hallintokoneistoja tulemasta omahyväisiksi omien hallintamalliensa, ja niiden oletettujen etujen, suhteen. Kilpailu on myös **antanut afrikkalaisille hallituksille vaihtoehtoja ja neuvotteluvoimaa**, kun ne eivät enää ole yksinomaan läntisistä rahoituskanavista riippuvaisia. On kuitenkin todettava, että Kiinan ja Yhdysvaltojen tarjoamien hallintamallien välinen kilpailu (autoritäärijohtoinen ja valtiojohtoinen malli verrattuna ainakin demokraattisempaan ja liberaalimpaan malliin) saattaa saada myös haitallisia piirteitä, kuten oli nähtävissä kylmän sodan aikaisessa kilpailussa Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä.

Nykyisellä kehityskululla afrikkalainen demokratia kulkee kohti määrällistä stagnaatiota ja hidasta laadullista heikkenemistä, joskin suoranaiset paluut autoritarismiin ovat harvinaistumassa. Positiivisempi skenaario on se, että megatrendien yhdistelmä (väestönkasvun hidastuminen, kaupungistuminen ja teknologinen kehitys), yhdessä joidenkin afrikkalaisten hallitusten ja Afrikan Unionin vahvemmalla sitoutumisella demokraattisiin hallitusmuotoihin, voivat johtaa demokratian laadullisiin paran-

nuksiin ja demokratisoitumiseen joissakin maissa. Positiivisen skenaarion toteutuminen edellyttäisi kuitenkin todennäköisesti vahvempaa tukea demokratialle ulkoisilta toimijoilta, esimerkiksi EU:lta kollektiivisesti ja yksittäisiltä EU-maiden hallituksilta.

Lieventämisvaihtoehdot ja suositukset

Niille afrikkalaisille johtajille, jotka toivovat näkevänsä maanosansa yhä demokratisoituvan, **pidäkkeet ja pidättyväisyys** ovat keskeisiä. Pidäkkeet viittaavat institutionaaliin piirteisiin: **institutionaalisten pidäkkeiden ja esteiden kehittämistä vallan väärinkäytöksiä vastaan, esimerkiksi korruptionvastaisella taistelulla, hallinnollisten lakien uudistuksilla ja sallimalla vapaammat tiedotusvälineet**. Pidättyväisyys puolestaan on luonteeltaan poliittiskulttuurista: **pidättyväisyyden osoittamista poliittisista vastustajia kohtaan**, erityisesti silloin kun oma asema on vahva, ja **vallasta luopumista silloin kun vaalit on hävitty**. Selvää on, että nämä eivät ole nopeita ratkaisuja. Pikemminkin monet

pienet askeleet vahvistavat toisiaan. Kiristyneessä kilpailussa Kiinan kanssa hallintakäsityksistä on entistäkin tärkeämpää, että myös demokraattiset hallitukset kantavat hedelmää taloudellisen kehityksen ja kohonneiden elinolojen muodossa. Monet Afrikan hallitukset ovat innostuneesti vastaanottaneet kiinalaisia lainoja ja sijoituksia paikalliseen infrastruktuuriin. Kiinan kehitysmalli nähdään nopeampana reittinä vaurauteen, joten tulevaisuus pysyy avoimena. Olisi eduksi, jos Afrikasta löytyisi hyviä esimerkkejä demokraattisista valtioista, jotka ovat vaurastuneet taloudellisesti.

Läntisille hallituksille tilanne ei ole helppo. **Perinteisen kehitysavun nähdään kehityksessa yhä yleisemmin epäonnistuneen nopean taloudellisen kehityksen tuottamisessa yksinään**. Asian-tuntijayhteisön piiristäkin on esitetty kriittisiä arvioita sen tehosta makrotalouden parantamisessa. Vaikka EU on luvannut lisätä investointeja Afrikkaan⁵, EU:n hallitukset eivät kykene kilpailemaan suoraan Kiinan talousinvestointien ja infrastruktuuri-hankkeiden kanssa. Osaoptimoitu lähestymistapa poliittisiin

Kyläläiset Sierra Leonen Sanyassa ovat kerääntyneet keskustelemaan biohiileen liittyvän kehitysohjelman toimintasuunnitelmista. Kuva: Petri Pellikka, 2014.

arvoihin, jossa esimerkiksi keskitetään vähemmistöjen ja naisten oikeuksiin (vaikka nämä ovatkin itsessään tärkeitä arvoja), saattaa antaa vaikutelman, että EU-maiden hallitusten kehityspolitiikkaa ohjaavat ennen kaikkea kulloinkin vallitsevat läntiset poliittiset prioriteetit, erityisesti yhdistettynä 'arvopragmatismiin' migraatiokysymyksissä.

Kontekstissa, jossa niin EU, Yhdysvallat kuin eräät suuret EU-maat eivät ole järin sitoutuneita demokratian edistämiseen, on **entistäkin tärkeämpää, että pienempien EU-maiden hallitukset pysyvät vahvasti sitoutuneina demokratian ja ihmisoikeuksien edistämiseen Afrikassa. Eräs keskeinen toiminta-alue on tulevaisuuden**

afrikkalaisten eliittien koulutus. Kiina on hyvin aktiivinen tällä saralla ja tarjoaa järjestelmällisesti koulutusmahdollisuuksia tuleville afrikkalaisille eliiteille, sekä yleisesti, että erityisillä alueilla, joilla on relevanssia hallinnan kannalta, kuten juristien, toimittajien, turvallisuussektorin työntekijöiden ja poliittisten puolueiden koulutuksessa. Tällaisella

koulutuksella on todennäköisesti pitkäaikaisia vaikutuksia myös hallintakäsitysten ja niihin liittyvien normien leviämisen näkökulmasta. Länsimaiden hallitusten ei siksi tule laiminlyödä tätä aluetta.

Lähteet

Akech, M. 2011, "Constraining government power in Africa", *Journal of Democracy* vol. 22, no. 1, pp. 96–106.

Aljazeera. 2019. "Four things to know about Tunisia's presidential election." <https://www.aljazeera.com/news/2019/09/tunisia-presidential-election-190911145310951.html> [13.9.2019].

Anyanwu, J. C., Erhijakpor, A.E.O. 2014, "Does oil wealth affect democracy in Africa?", *African Development Review* vol. 26, no. 1, pp. 15–37.

Asongu, S. A. 2013, "Fighting corruption in Africa: Do existing corruption-control levels matter?", *International Journal of Development Issues* vol. 12, no. 1, pp. 36–52.

Bah, B. A. 2010, "Democracy and civil war: Citizenship and peacemaking in Côte d'Ivoire", *African Affairs* vol. 109, no. 437, pp. 597–615.

Baldwin, K., Mvukiyehe, E. 2015, "Elections and collective action: Evidence from changes in traditional institutions in Liberia", *World Politics* vol. 67, no. 4, pp. 690–725.

Bates, R. H., Fayad, G., Hoeffler, A. 2012, "The state of democracy in Sub-Saharan Africa", *International Area Studies Review* vol. 15, no. 4, pp. 323–338.

Benabdallah, L., Robertson, W. 2018, "Xi Jinping pledged \$60 billion for Africa. Where will the money go?", *The Washington Post*, September 17. Available at: www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/09/17/xi-jinping-pledged-60-billion-for-africa-where-will-the-money-go/?noredirect=on&utm_term=.9825b76d31fd. [21.6.2019].

Chabal, P. and Daloz, J.-P. 1999, *Africa Works. Disorder as a Political Instrument*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

China White Paper on Foreign Aid 2014, PRC State Council.

Collier, P., Vicente, P.C. 2012, "Violence, bribery, and fraud: The political economy of elections in Sub-Saharan Africa", *Public Choice* vol. 153, no. 1–2, pp. 117–147.

Devlin, K. 2018, "5 charts on global views of China", Pew Research Center, 19 October. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/19/5-charts-on-global-views-of-china/> [13.9.2019].

Diamond, L. 2015, "Facing up to the democratic recession", *Journal of Democracy* vol. 26, no. 1, pp. 141–151.

Elias, N. 1982. *The Civilizing Process*. New York: Pantheon.

Freedom House surveys 2008 and 2018. Freedom House.

Hartzell, C. A., Hoddie, M. 2015, "The art of the possible: Power sharing and post-civil war democracy", *World Politics* vol. 67, no. 1, pp. 37–71.

Hughes, M. M., Tripp, A. M. 2015, "Civil war trajectories of change in women's political representation", *Social Forces* vol. 93, no. 4, pp. 1513–1540.

Huntington, S. P. 1991, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Ibrahim Prize for Achievement in African Leadership. Available at: <http://mo.ibrahim.foundation/prize>. [23.6.2019].

Krook, M. L. 2013, "Gender quotas and democracy: Insights from Africa and beyond", *Women's Studies International Forum* vol. 41, pp. 160–163.

Kudamatsu, M. 2012, "Has democratization reduced infant mortality in Sub-Saharan Africa? Evidence from micro data", *Journal of European Economic Association* vol. 10, no. 6, pp. 1294–1317.

Le Cos, C. 2019, "EU-Rwanda plan: Another short-sighted answer to Libya migration crisis". <https://www.thenewhumanitarian.org/opinion/2019/08/16/migration-eu-rwanda-libya-plan> [13.9.2019].

Le Van, A.C. 2011, "Power sharing and Inclusive politics in Africa's uncertain democracies", *Governance* vol. 24, no. 1, pp. 31–53.

Matti, S.A. 2010, "The Democratic Republic of the Congo? Corruption, patronage, and competitive authoritarianism in the DRC", *Africa Today* vol. 56, no. 4, pp. 42–61.

Murias, R. L., Tønnesen, L., Wang, V. 2013, "Exploring the relationship between democratization and quota policies in Africa", *Women's Studies International Forum* vol. 41, pp. 89–93.

Schenkkan, N., Repucci, S. 2019, "The Freedom House Survey for 2018: Democracy in Retreat", *Journal of Democracy* vol. 30, no. 2, pp. 100–114.

Serlomey, E. 2019, "China's growing presence in Africa: Findings from Afrobarometer Round 6", NED Workshop on China's Influence on African Media, 21–22 February.

Tangri, R., Mwenda, A.M. 2010, "Patronage, district creation, and reform in Uganda", *Journal of Contemporary African Studies* vol. 28, no. 1, pp. 31–49.

Tocci, N. 2016, "Interview with Nathalie Tocci on the global strategy for the European Union's Foreign and Security Policy", *The International Spectator* vol. 51, no. 3, pp. 1–8.

Transparency international, 2018 survey on corruption perceptions. Available at: <https://www.transparency.org/cpi2018>. [23.6.2019].

Treisman, D. 2017, "Democracy by mistake", *NBER Working paper series*, No. 23944. Available at: <http://www.nber.org/papers/w23944>

Van Ham, C., Lindberg, S.I. 2015, "From sticks to carrots: Electoral manipulation in Africa, 1986–2012", *Government and Opposition* vol. 50, no. 3, pp. 521–548.

Kuivan kauden päätteeksi Sahelin alueella poltetaan kuiva ruoho uuden kasvun kiihdyttämiseksi. Palmujen kuivat lehdet palavat ja savu leviää laajalle alueelle. Kuva: Petri Pellikka, Sierra Leone, 2014.

Yhteenvetoraportti

Mikael Mattlin, Petri Pellikka, Leena Vastapuu, Emma Hakala

Johdanto

Jos ajatellaan, että 2000-luvun alkupuoli oli Aasian ja erityisesti Kiinan, moni maailmanpolitiikkaa seuraava saattaa odottaa, että vuosisadan loppupuolella olisi vihdoin Afrikan vuoro. Vaikka Afrika on usein näyttäytynyt eurooppalaisesta viitekehyksestä tarkasteltuna kokoelmana kehityspoliittisia ongelmia, mantereen tulevaisuus näyttää nyt lupaavammalta. Afrikkalaisilla poliitikoilla ja johtajilla on tästä huolimatta edessään valtavia haasteita. Monen globaalin megatrendin – kuten ilmastonmuutoksen, väestönkasvun, kaupungistumisen, muuttoliikkeiden, teknologisen kehityksen ja demokratisoitumisen – vaikutukset näkyvät erityisen selvästi juuri Afrikassa.

Kuten Robert J. Walker (2016, 980) on todennut, ”Viime vuosikymmeninä on otettu huomattavia edistysaskeleita nälän ja köyhyyden vähentämisessä maailmassa, mutta kehitys on ollut hidasta maissa, joissa on korkea syntyvyys. Maat, joiden väestö kasvaa nopeimmin, ovat usein myös kärkipäässä tilastoissa, joissa mitataan nälkää, köyhyyttä, ympäristön heikkenevää tilaa ja valtioiden haurautta. Monilla näistä

maista talouskehityksen tiellä on merkittäviä esteitä muun muassa ilmastonmuutoksen, alueellisten tai etnisten konfliktien sekä vesipulan muodossa.” Afrika on usein poikennut odotuksista (mukaan lukien YK:n ennusteista) väestönkasvun osalta. Moni Afrikan maa on noudattanut globaalia kaavaa, jossa kuolleisuus on pudonnut nopeasti ja tämän jälkeen myös syntyvyys on laskenut. Silti joillakin seuduilla, kuten Sahelin konfliktialueella, syntyvyys on yhä maailman korkeinta ja alkanut osoittaa laskemisen merkkejä vastahiljattain.

Afrikkaa koettelevat haasteet risteävät toistensa kanssa ja vahvistavat toisiaan. Siksi tärkeimpiä megatrendejä tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti. Tämä yhteenvetoraportti perustuu kuuteen lyhyeen itsenäiseen raporttiin, joista kukin keskittyy yhteen akuuttiin megatrendiin Afrikassa. Työstäessämme raportteja ymmärsimme, että erityisesti kaksi käsitteilyä alla olevaa megatrendiä (väestönkasvu ja ilmastonmuutos) ovat muita keskeisempiä, sillä ne ovat muiden megatrendien merkittäviä taustavaikuttajia. Aloitammekin tämän yhteenvetoraportin tarkastelemalla näitä **mega-megatrendejä**.

Teemaraporteissa kirjoittajat kuvaavat lyhyesti trendiä ja sen seurauksia sekä pohtivat mahdollisuuksia trendien negatiivisten vaikutusten hillitsemiseen ja niihin sopeutumiseen. Myös eri megatrendien vuorovaikutussuhteita tarkastellaan. Hillitsemis- ja sopeutumiskeinoja käsitellään pääasiassa afrikkalaisten johtajien ja hallitusten näkökulmasta. Kehotamme suomalaisia poliittisia päätöksentekijöitä ottamaan huomioon tämän raporttisarjan tarjoamat arviot ja suositukset Afrikkaa koskevia päätöksiä muotoillessaan, ja mahdollisuuksien mukaan, tukemaan Afrikan hallintoja yhä kestävämmän kehityksen tavoittelemisessa.

Megatrendi: Väestönkasvu

Afrikan demografinen vaihtelu on valtavaa ja onkin järkevämpää puhua Afrikan väestönkasvusta alueellisesti kuin koko maanosaa koskevana ilmiönä. Saharan eteläpuolisen Afrikan väestön odotetaan kaksinkertaistuvan vuoteen 2050 mennessä. Ranskankielisessä Länsi-Afrikassa väestönkasvu on nopeinta koko maailmassa –

Nigerissä nainen saa jopa 7,2 lasta elämänsä aikana.

Monessa Itä-Afrikan maassa syntyvyys on puolestaan viime vuosina laskenut, ja Etelä-Afrikassa sekä monessa Pohjois-Afrikan maassa kokonaishedelmällisyysluku on jo alle 3. Koska keskimääräinen elinikä on noussut merkittävästi ympäri maanosaa ja erityisesti Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, ja koska alueella on jo valmiiksi suuri määrä lapsia ja nuoria, väestönkasvu jatkuu, vaikka syntyvyys laskee.

Moni Afrikan maa toivoo tulevaisuudessa hyötyvänsä niin sanotusta demografisesta osingosta. Tällä viitataan talouden kasvupotentiaaliin väestörakennemurroksessa, jossa työssäkäyvän väestön määrä kasvaa nopeammin kuin siitä riippuvaisen väestön määrä. Jotta demografinen osinko toteutuisi, monia politiikkatoimia tarvitaan sopivan ikärakenteen ohella. Tutkimus osoittaa, että erityisesti yläkouluikäisten tyttöjen koulutuksella (secondary education) on suurin vaikutus syntyvyyden alentamiseen Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Löydös on maailmanlaajuisesti tarkasteltuna poikkeuksellinen ja sitä tulisi tutkia lisää.

Vuoteen 2050 mennessä valtaosa maailman nuorisosta asuu Afrikassa. Tämä on maanosan merkittävimpiä haasteita ja mahdollisuuksia kuluvalle vuosisadalla.

Megatrendi: Ilmastonmuutos

Afrikan fossiilisten polttoaineiden polttamisesta aiheutuvat kasvi- huonekaasupäästöt ovat vain 3 % maailman päästöistä ja siitä suurin osa aiheutuu liikenteestä. Afrikassa viime vuosikymmenet jatkunut maanpeitteen muutos, joka johtuu puustoisten alueiden muuntamisesta maatalouskäyttöön, ruokatuotantoon ja bioenergian tuottamiseen, vähentää merkittävästi kasvillisuuteen sitoutuneen hiilen määrää vapauttaen sitä ilmakehään. Afrikan nopean väestönkasvun ja talouskasvun seurauksena päästöjen odotetaan rajusti kasvavan rajusti. Myös maankäytön muutostrendin oletetaan jatkuvan Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Maanpeitteen muutos lisää maanpinnan heijastavuutta, nostaa sen lämpötilaa, laskee vesivaroja ja lisää haihduntaa sekä vähentää luonnon monimuotoisuutta. Yhdessä nämä tekijät muuttavat paikallisesti pienilmastoa, ja kun tämä tapahtuu laajoilla alueilla, ovat

myös vaikutukset laaja-alaisempia.

Mikäli globaali keskilämpötila nousee 2 astetta, ovat seuraukset merkittäviä. Ilmastonmuutoksen seurauksena lämpötila nousee, kuivuudet, myrskyt sekä tulvat lisääntyvät ja sään ennustamattomuus aiheuttaa haittoja maataloustuotannolle. Paljas maaperä erityisesti vuoristoissa ei ehdi imeä vettä aiheuttaen näin eroosiota ja kuivuutta. Ilmastonmuutoksen myötä yhä uusia alueita tulee elinkelvoiksi tuhohyönteisille ja taudeille, josta seuraa negatiivisia vaikutuksia sekä kasvinviljelyyn että karjatalouteen. Lisäksi näitä elinkeinoja uhkaavat myös kuumuus ja vesipula. Monien keskeisten maatalouskasvien satomäärien on arvioitu laskevan ja ruokaturvan näin vaarantuvan.

Institutionaalisten syiden ja infrastruktuuriin liittyvien puutteiden vuoksi Afrikan maat ovat alttiita ilmastonmuutoksen vaikutuksille. Erityisesti tästä kärsivät heikoimmassa asemassa olevat. Yhdessä muiden megatrendien kanssa ilmastonmuutos lisää turvattomuutta, pakkomuttoa ja jopa konflikteja. Afrikan ilmastonmuutostietoisuuden lisäämistä ja ilmastonmuutoksen seurauksien ymmärtämistä haittaavat puutteellinen ja huonolaatuinen sää- ja ilmastotiedon tarjonta sekä vies-

tintäjärjestelmien puutteet. Näitä palveluja tarvitaan yhtäältä myrskyistä ja tulvista varoittamisessa ja toisaalta ilmastonmuutoksen hillitsemis- ja sopeutumis suunnitelmia laadittaessa.

Ilmastonmuutoksen hillitsemisessä on kaksi keskeistä osaluuetta: vähäpäästöinen energiantuotanto sekä ilmastoviisas maatalous- ja maisemamalli. Lisäksi erilaisia ilmastonmuutoksen sopeutumisstrategioita tarvitaan. Vähäpäästöiset energiantuotantovaihtoehdot, esimerkiksi tuuli- ja aurinkovoima, ovat Afrikassa erityisen lupaavia ja kestäviä ratkaisuja tulevaisuuden päästöjen leikkaamiseen. Tämä johtuu siitä, että valtaosa mantereen maista ei ole vielä lukkiutunut korkeapäästöisiin tuotantoratkaisuihin.

Maataloudessa peltometsäviljely on kestävä ratkaisu hiilen sidontaan. Samalla se tuottaa myös muita positiivisia vaikutuksia vesivarojen, lannoituksen, varjostuksen, biologisen monimuotoisuuden, energian ja rakennusmateriaalin osa-alueilla. Laajoja maapinta-aloja vaativan karjatalouden elinkeinojen monipuolistaminen puiden määrää kasvattavien elinkeinojen suuntaan torjuisi maanpeitteen häviämistä. Vähäenkin puuston määrän kasvu per hehtaari on merkittävää. Puuston

määrän lisäämistä tukee esimerkiksi YK:n REDD+ ohjelma, jossa rohkaistaan säästämään metsiä taloustukea vastaan. Energiantuotannon ja ilmastoviisaan maisemamallin kehittämiseen tarvitaan yhtäältä perinteistä tietämystä ja tieteellistä tietoa sekä toisaalta afrikkalaisten yhteisöjen ja kansainvälisten rahoittajien tukea. Suomella voisi olla rooli molempien keskeisten osa-alueiden saralla, sillä maallamme on korkeatasoista tietotaitoa ja kokemusta sekä kestävästä energiantuotannosta että ilmastoviisaasta maisemamallista.

Megatrendi: Kaupungistuminen

Toisin kuin muualla maailmassa, Afrikassa kaupungistumiskehitys ei ole tapahtunut suoraviivaisesti yhdessä rakenteellisen muutoksen, talouskasvun tai väestönkasvun alenemisen kanssa. Siksi köyhyys, eriarvoisuus ja segregatio ovat kaupungeissa yleisiä ja saattavat pahentua kaupungistumisen edetessä. Suunnittelematon kaupungistuminen saattaa suurella todennäköisyydellä johtaa inhimillisen turvallisuuden heikkenemiseen, ilmastonmuutokseen liittyvän haavoittuvuuden lisääntymiseen sekä haitallisiin ympäristövaikutuksiin.

Kiinalaisten rahoittama ja rakentama raitiotielinja avattiin Addis Abebassa vuonna 2015.
Kuva: Petri Pellikka.

*Tärkein teknologian saavutus Afrikassa on usein vielä kaivo ja vesipumppu kuten täällä Kenian Turkanassa.
Kuva: Petri Pellikka, 2018.*

Erityisen voimakkaasti haittavai-
kutukset kohdistuvat jo muutenkin
heikoimmassa asemassa olevaan
väestöön.

Kaupungeissa köyhyys keskit-
tyy slummeihin ja hökkelikyliin,
joissa sanitaation, jätehuollon,
energiajärjestelmien, terveyden-
huollon ja monien muiden pal-
veluiden puute altistaa asukkaat
sairauksille, rikollisuudelle, väki-
vallalle ja köyhyydelle. Ilmaston-
muutoksen väistämättömät vai-
kutukset, kuten myrskyt ja tulvat,
tulevat osumaan pahimmin juuri
näihin yhteisöihin.

Huomattavia sijoituksia eten-
kin infrastruktuuriin tarvitaan,
jotta kestävä kehitys olisi kaupun-
geissa mahdollista. Sijoituspää-
tösten tulee olla ilmastoviisaita,
huomioida sukupuolten tasa-arvo
ja arvioida sosioekonomiset vai-
kutukset. Kaupunkien taloudellinen
potentiaali tulee valjastaa kannus-
tamalla omavaraisia liiketoimin-
tamalle ja sen saanti tulee taata
myös köyhimmälle väestöosalle.
Parannukset infrastruktuurissa
tarjoavat myös mahdollisuuksia
ympäristön ja ilmastonmuutoksen
hillitsemisen kannalta edullisiin
ratkaisuihin.

Megatrendi: Muuttoliikkeet

Afrikan muuttoliikkeistä esiintyy
monia väärinkäsityksiä. Vaikka
Afrikasta muutetaan usein sen ul-
kopuolelle, jopa 80 % maanosan
muuttoliikkeistä tapahtuu mante-
reen sisällä.

Kuten ihmiset kaikkialla
maailmassa, myös valtaosa afri-
kkalaisista muuttaa työhön,
perhetilanteeseen tai opiskeluun
liittyvistä syistä. Samaan aikaan
yli 30 % maailman kaikista pak-
komuuttoon joutuneista ihmisistä
asuu Afrikassa. Näihin lukeutuvat
6,3 miljoonaa pakolaista ja 14,5
miljoonaa maansisäistä pakolaista,
joista viimeksi mainitut ovat erityi-
sen haavoittuvassa asemassa epä-
selvän laillisen asemansa vuoksi.

Muuttoliikkeiden päivänpoliit-
tisen painoarvon takia kaikki osa-
puolet – niin lähtö-, kauttakulku-
kuin päämäärämaat – käyttävät
asiaa sekä diplomaattisena työka-
luna että neuvottelutaktiikkansa
osana nyt ja tulevaisuudessa. Eri
toimijoiden suhtautumistapa
muuttoliikkeisiin on tiiviissä yh-
teydessä niiden vaikutuksiin Afri-
kassa ja sen ulkopuolella. Jos
vaihtelevista syistä liikkeellä olevat
ihmiset nähdään pääasiassa tur-
vallisuushuhkana, tosiasiaaperus-

taista politiikkaa on yhä vaikeampi
suunnitella ja toteuttaa. Jos taas
liikkuvuus ajatellaan ihmisyysden
luonnollisena osana, muuttoliik-
keiden positiivisia puolia voidaan
helpommin tukea ja negatiivisiin
puoliin puuttua suunnitelmallisella
tavalla. Koordinointia tarvitaan,
sillä ilmastonmuutoksen ja väes-
tönkasvun odotetaan aiheuttavan
valtavia massamuuttoja, joista
suurin osa maiden sisällä.

Kuten Afrikan unioni on koros-
tanut, parhaillaan tapahtuva muut-
toliikkeiden turvallistaminen ei saa
estää pyrkimyksiä yhä vapauttaa
maanosan liikkuvuutta. Euroopan
talousalue voi toimia esimerkkinä
siitä, kuinka rajojen vähittäinen
avaaminen, työlupien standar-
disointi ja tutkintojen yllärajainen
tunnustaminen on saavutettu as-
teittaisen lähestymistavan kautta.

Megatrendi: Teknologiakehitys

Matkapuhelinten ja mobiili-inno-
vaatioiden leviämällä on ollut
mullistavia vaikutuksia afrikkalai-
sissa yhteiskunnissa. Esimerkiksi
tiedonsaanti on parantunut, työ-
paikkoja on syntynyt, palveluiden
saatavuus on lisääntynyt, pankki-
ja finanssipalvelut ovat levinneet

ja liiketoiminnan aloittaminen on
helpottunut. Erityisesti mobiili-
pankkipalveluissa teknologiakehi-
tys on ollut nopeaa, ja moni afri-
kalainen on pystynyt siirtymään
suoraan käteistoloudesta mobiili-
muotoisiin pankkipalveluihin.
Lisäksi uusiutuvan energian inno-
vaatiot, verkkokauppa, 3D-tulos-
tus ja dronet näyttävät lupaavilta
teknologioilta Afrikassa.

Alueelliset erot ovat kuiten-
kin suuria. Mobiilipankkipalvelut
ovat levinneet laajalle Itä-Afrikas-
sa, mutta Länsi-Afrikassa kehitys
on selvästi hitaampaa. Toisaalta
Pohjois-Afrikan maissa on kehit-
tynyt tiedepoliitiikkaa, mutta
vain vähän alueellista koordinaa-
tiota.

Usea Afrikan valtio on hy-
väksynyt kiinalaista rahoitusta,
infrastruktuuria ja teknologisia
ratkaisuja. Toisinaan näin on tehty
ylivelkaantumisen riskistä huoli-
matta. Pakotettuina valitsemaan
Yhdysvaltojen ja Kiinan välillä,
monen alueen maa valitsisi toden-
näköisesti jälkimmäisen. Tämä
johtuu vähäisistä institutionaali-
sista turvallisuussiteistä Yhdysval-
tojen ja Afrikan valtioiden välillä,
jaetusta menneisyydestä Kiinan
kanssa sekä kiinalaisten ratkaisui-
den edullisuudesta ja niiden käyt-
tönoton nopeudesta. Näköpiirissä

onkin, että Afrikasta muodostuu kiinalaisten teknologisten ratkaisujen keskeisiä kokeilu- ja käyttöalueita Kiinan ulkopuolella.

Korkealentoisimmissa näkemyksissä informaatioteknologia nähdään afrikkalaisten valtioiden oikotienä loikata ohi teollistumisvaiheen suoraan teknologiapainotteisiin yhteiskuntiin. Ei ole selvää, olisiko tämä Afrikan itsensä etu. On myös huomioitava, että yhä kiihtyvä uusien teknologioiden hyödyntäminen voi entisestään lisätä jo olemassa olevia eriarvoisuuden muotoja. Toisaalta niiden potentiaali esimerkiksi vammaisten henkilöiden inkluusion lisäämisessä on suuri.

Maanosan monimuotoisuuden vuoksi yhtäällä Afrikassa tehtyjä teknologisia innovaatioita ei tulisi kopioida sellaisenaan toisaalle. Lisäksi Kiinan tarjoamaan rahoitukseen liittyviä riskejä tulisi kartoittaa nykyistä paremmin. Merkittävät investoinnit niin infrastruktuuriin, peruskoulutukseen kuin toimiviin hallintoinstitutioneihin ovat välttämättömiä, jos uusien teknologioiden tuomista mahdollisuuksista halutaan hyötyä parhaalla mahdollisella tavalla.

Megatrendi: Demokratiakehitys

Moni afrikkalainen maa otti käyttöön monipuoluevaalit 1990-luvulla. Viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana tilanne sekä poliittisten oikeuksien että kansalaisvapauksien osalta on heikentynyt niin Etelä-, Itä- kuin Keski-Afrikassa. Tilanne on pysynyt keskimäärin jotakuinkin ennallaan Länsi-Afrikassa. Tästä huolimatta monilla osa-alueilla on nähty edistystä, mm. poliittisten puolueiden ja vaalien institutionalisoinnissa, kansalaisyhteiskunnan toimijoiden lisääntyneenä poliittisena aktiivisuutena, naisten poliittisen aseman kohentumisena sekä ajoittaisina rauhanomaisina vallanvaihdoksina. Demokratian institutionaalinen viitekehys on otettu eri puolilla Afrikkaa yhä laajempaan käyttöön verrattaessa 1990-lukuun.

Useita ongelmallisia osa-alueita on, kuten syvälle juurtunut korruptio, aiemman demokratiaedistyksen takapakit tietyissä maanosissa, 'hybridijärjestelmien' kehittyminen (esim. kilpailullinen autoritarismi), etninen

äänestäminen ja poliittinen väkivalta. Lyhyesti sanottuna Afrikkan käänsi demokratiatutkijoiden jo 2000-luvun alussa löytämästä ilmiöstä: demokratia on laajemmalle levinnyttä, mutta samalla hauraampaa, ts. demokratioissa on laatuongelmia.

Nykyisen kehityskulun jatkuessa tällaisenaan afrikkalainen demokratia kulkee kohti määrällistä stagnaatiota ja hidasta laadullista heikkenemistä. Suoranaiset paluut autoritarismiin ovat kuitenkin harvinaistuneet. Positiivisemmassa skenaariossa megatrendien yhdistelmä (väestönkasvun hidastuminen, kaupungistuminen ja teknologinen kehitys), yhdistettynä eräiden maanosien hallitusten ja Afrikan Unionin yhä vahvempaan sitoutumiseen demokraattisiin hallitusmuotoihin, voi johtaa demokratian laadullisiin parannuksiin ja demokratisoitumiskehitykseen tietyissä maissa. Positiivisemmän tulevaisuusskenaarioiden toteutuminen edellyttäisi todennäköisesti vahvempaa tukea demokratialle ulkoisilta toimijoilta, esimerkiksi EU:lta kollektiivisesti ja yksittäisiltä EU-maiden hallituksilta. Tässä suhteessa pienten EU-maiden jat-

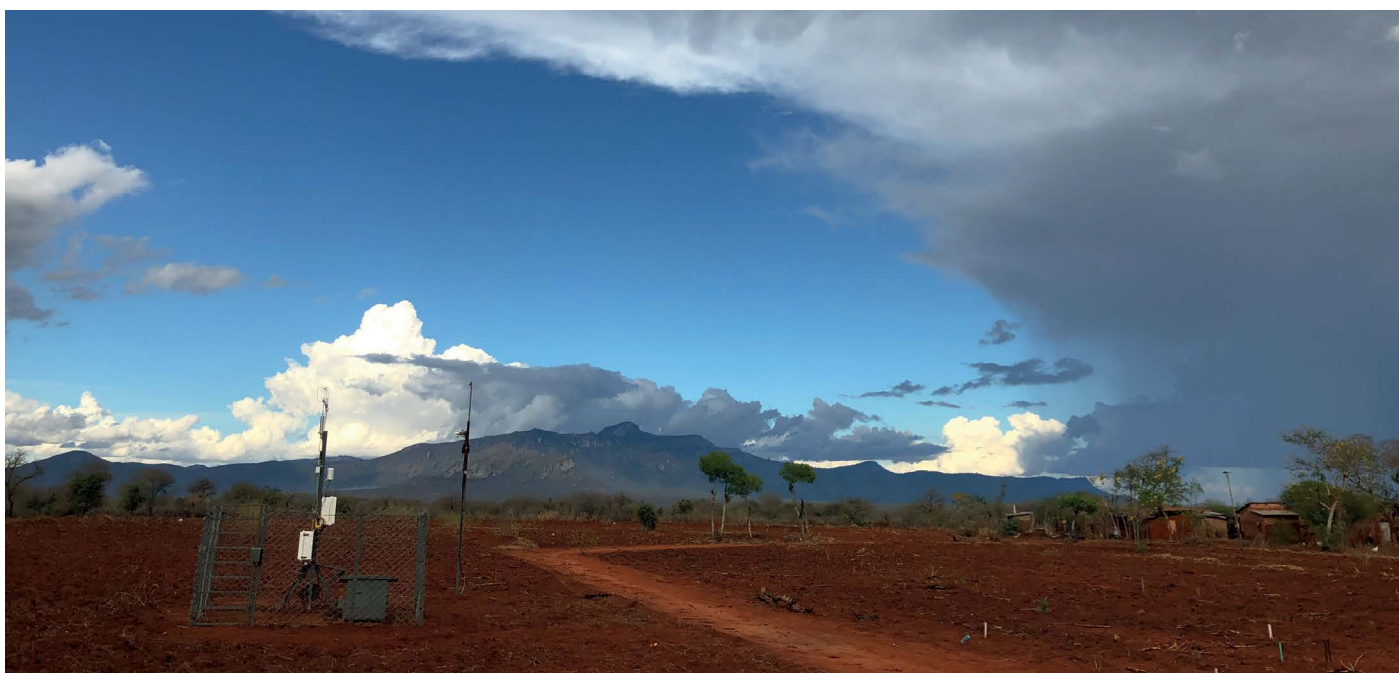
kuva tuki demokratian edistämiseksi on ensiarvoisen tärkeää.

Niiden afrikkalaisten johtajien, jotka toivovat näkevänsä maanosansa edelleen demokratisoituvan, tulisi keskittyä pidäkkeiden rakentamiseen ja pidättyvyyden osoittamiseen. Edellinen viittaa institutionaalisten pidäkkeiden pystyttämiseen vallan väärinkäytöksiä vastaan esimerkiksi korruptionvastaisen taistelun ja vapaamien tiedotusvälineiden sallimisen kautta. Jälkimmäinen on luonteeltaan poliittiskulttuurinen: pidättyvyyden osoittamista poliittisia vastustajia kohtaan ja vallasta luopumista, kun sen aika on.

Länsimaiden hallitusten nykyinen horjuva ja laimea tuki globaalille demokratisoitumiselle ei edistä Afrikan demokratiakehitystä. Samanaikaisesti Kiina ajaa mantereella aktiivisesti omia 'vaihtoehtoisia hallinnan malleja' usein höystettynä (ainakin pinnallisesti) anteliailla lupauksilla lainoista ja avusta. Keskeinen hallintakäsitysten 'taistelutanner' on afrikkalaisten tulevaisuuden eliittien koulutus.

Sylvain Rabetsaroana oli yksi 33 presidenttiehdokkaasta Madagaskarin vaaleissa vuonna 2013.
Kuva: Petri Pellikka.

Helsingin yliopiston Taitan tutkimusasema on perustanut mittausaseman ilmakehän ja kasvillisuuden kasvihuonekaasujen ja energian vaihdon mittaamiseksi Kenian Taita Tavetan piirikuntaan. Kuva: Petri Pellikka, 2019.

Megatrendien vuorovaikutussuhteet

Käsittelyn alla olevat megatrendit vaikuttavat toisiinsa, usein vastavuoroisesti. Vuorovaikutussuhteet voivat muodostaa itsestään voimistuvan positiivisen tai negatiivisen kierteen.

Negatiivisessa kiertessä nopea väestönkasvu johtaa kontrolloimattomaan ja yhä kiihtyvään ilmastomuutokseen. Kaupungistuminen vaikuttaa ilmastomuutokseen aiheuttamalla urbaaneja lämpösaarekkeitä ja lisäämällä ilmansaasteita. Näillä on maaseudulla tapahtuviin maanpeitteen muutoksiin verrattuna vähäisempi rooli ilmastomuutoksessa. Ilmansaasteet ovat kuitenkin levinneet yhä laajemmille alueille Afrikan suurkaupungeista, vaikka maanosassa ollaankin vielä kaukana Kaakkois-Aasian valtavista saastepilvistä. Ilmansaasteiden aiheuttamat pienhiukkaset toimivat tiivistymiskeskuksina ilmakehän vedelle, mutta ne eivät välttämättä kasvata sademääriä.

Vanhanaikaiset korkeapäästöiset teknologiaratkaisut kiihdyttävät ilmastomuutosta. Sekä ilmastomuutos että väestönkasvu vaikuttavat lisäksi Afrikan muuttoliikkeisiin nyt ja tulevaisuudessa. Ilmastomuutos aiheuttaa kuivuutta, kuumuusjaksoja, aavi-

koitumista, maan köyhtymistä, merenpinnan tason nousua, tulvimista, sään ääri-ilmiöitä, laskee ruokaturvaa ja kiihdyttää kilpailua yhä vähenevien luonnonvarojen hallinnasta. Odotettavissa on valtavia pakkomuuttoaaltoja, joista pääosa tapahtuu valtioiden sisällä. Köyhimmistä köyhimmät tulevat kärsimään ilmastomuutoksen ja väestönkasvun vaikutuksista eniten. Ilmastomuutos vaikeuttaa maaseutujen elinkeinoja, mikä osaltaan lisää muuttoliikkeitä kaupunkeihin niin valtioiden sisällä kuin niiden välillä. Maailmanpankin arvion mukaan vuoteen 2050 mennessä pelkästään Saharan eteläpuolisessa Afrikassa on 86 miljoonaa maansisäistä ilmastopakolaista. Tällä on myös vaikutuksensa kaupungistumiskehitykseen. Erityisesti urbaanien köyhien määrä voi lisääntyä, sillä kaupunkien menetettyjen elinkeinojen vuoksi maaseudulta muuttaneilla voi olla vaikeuksia löytää korvaavia elinkeinoja kaupungeista. Samanaikaisesti ilmastomuutoksen vaikutukset lisäävät kaupungeissa elävien ihmisten haavoittuvuutta. Tällaisissa oloissa ei ole yllättävää, jos myös demokratian tila Afrikassa taantuu entisestään.

On kuitenkin myös mahdollista nähdä vuorovaikutussuhteiden seurauksena syntyvä **positiivisen kierre**. Kaupungistuminen

on usein globaalilla tasolla yhdistynyt hidastuvaan väestönkasvuun. Tämä kehitys kuitenkin liittyy olennaisesti laajempaan rakenteelliseen muutokseen, johon kuuluvat myös teollistuminen ja talouskasvu. Afrikassa kehitys ei ole toteutunut näin suoraviivaisesti, sillä rakenteellisen muutoksen muut osa-alueet ovat edenneet hitaammin. On kuitenkin mahdollista, että tulevaisuudessa hidastuvan väestönkasvun myötä kaupungistuminen voidaan ohjata kestävämmälle uralle muun muassa paremman kaupunkisuunnittelun, perusinfrastruktuurin parannusten ja lisääntyneiden koulutusmahdollisuuksien avulla. Tällainen kehityskulku voi puolestaan edelleen hidastaa väestönkasvua.

Elinvoimaiset kaupungit, toimiva infrastruktuuri ja koulutettu väestö edistävät teknologista kehitystä ja samalla talousrakenteiden muutosta. Vähäpäästöiset ratkaisut liikenne- ja energiasektorilla hillitsevät ilmastomuutosta, kun informaatioteknologian kehittyminen tarjoaa huomattavia mahdollisuuksia ilmastoon liittyvään tiedonvälitykseen, ilmastoriskien vähentämiseen sekä ilmastoviisaaseen kaupunkisuunnitteluun. Maatalouden ilmastopalvelut ja ilmastoviisaan maatalouden kehittäminen voisivat parantaa

maaseudun elinkeinoja, hillitä muuttohaluja ja edistää vähittäistä sopeutumista. Kun taas laillisia muuttoliikemahdollisuuksia lisätään, kaupunkeihin muuttava koulutettu nuoriso voi toimia positiivisen sosiaalisen kehityksen puolesta lisäten samalla painetta kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten parantamiseen.

Entä voisiko demokratisoiminen hillitä muiden megatrendien negatiivisia vaikutuksia, kuten kiihtyvää väestönkasvua? Keskinäisriippuvuudet ovat monimutkaisia. On afrikkalaisia valtioita, joissa on alhaista väestönkasvua, mutta jotka eivät kuitenkaan asetu korkealle demokratiaindekseissä (erityisesti Pohjois-Afrikassa) ja toisaalta korkean väestönkasvun demokratioita (Benin, Senegal sekä Sao Tomé ja Príncipe). Afrikan kaikista vakaimmissa demokratioissa näyttäisi kuitenkin olevan keskimääräistä alhaisempi syntyvyys, kun kaikista korkeimmat hedelmällisyysluvut omaavat maat eivät asetu korkealle Freedom Housen indekseissä. Jonkinlaista korrelaatiota spektrin molemmissa päissä näyttää siis olevan, ja on olemassa alustavaa tutkimusnäyttöä, että syntyvyys laskee demokraatiakehityksen seurauksena.¹

1 Erään tutkimuksen mukaan syntyvyys laski demokratisaation seurauksena Saharan eteläpuolisessa Afrikassa 1,2 prosenttiyksikköä. Yhtenä syynä tähän saattoi olla muuttunut kansanterveyspolitiikka (Kudamatsu 2012).

NEGATIIVINEN KIERRE

Megatrendien vuorovaikutteisessa negatiivisessa kiertessä nopea ja hallitsematon väestönkasvu johtaa ilmastomuutokseen.

POSITIIVINEN KIERRE

Megatrendien vuorovaikutteisessa positiivisessa kierteessä alentunut syntyvyys, hallittu kaupungistuminen ja vähäpäästöiset teknologiset ratkaisut hillitsevät ilmastomuutosta, laskevat muuttoliikettä ja ottavat nuoret kehityksen voimavaraksi.

Loppupäätelmät

“Vaikka Afrikka on äärimmäisen monimuotoinen maanosa, sen mailla on keskenään paljon yhteistä. Yhtäläisyydet eivät liity ainoastaan jaettuun kolonialistiseen menneisyyteen, vaan samankaltaisiin vaaroihin ja vaikeuksiin, joita eri valtiot ovat kohdanneet. Itsenäistymisaallon jälkeisissä viidessä vuosikymmenessä erityisen merkitsevä on se, missä määrin Afrikan maat ovat ajautuneet samanlaisiin vastoinkäymisiin.” (Meredith 2006, 14)

Afrikkaa leimaa huomattava ilmastollinen, etninen, lingvistinen, taloudellinen ja poliittinen monimuotoisuus. Silti, kuten yllä oleva lainaus osoittaa, viime kädessä maanosan maita yhdistävät jaetut kokemukset, ja kenties taas yhä enenevässä määrin ajatus eräänlaisesta jaetusta kohtalosta.

Yksi megatrendien ennustamisen haasteista liittyy siihen, miten trendit ovat dynaamisessa vuorovaikutuksessa keskenään ja voivat samalla tuottaa odottamattomia sivuvaikutuksia. Suuria kysymysmerkkejä liittyy esimerkiksi väestönkasvuun. Väestönkasvu on merkittävä piilevä syy esimerkiksi kaupungistumiselle ja muuttoliik-
keille, sekä sille, ettei köyhyyttä

olla onnistuttu vähentämään nykyistä nopeammin. Väestönkasvu vaikuttaa kiihdyttävästi myös ilmastomuutokseen. Samanaikaisesti muut trendit vaikuttavat osaltaan väestönkasvuun.

Afrikan väestödynamiikka näyttää seuraavan muun maailman kehitystä viiveellä, ja siinä on tiettyjä erikoisuuksia. Yksi ja kenties merkittävin erityispiirre on se, että toisin kuin muissa maanosissa, Saharan eteläpuolisessa Afrikassa tärkein syntyvyttä vähentävä tekijä näyttää olevan tyttöjen ja naisten koulutus (etenkin yläkoulukaisten koulutus, secondary education) eikä niinkään naisten työllisyysaste. Myös muut trendit, kuten tulotason kasvu ja kaupungistuminen, näyttävät toimivan epäsuorasti koulutuksen kautta (Goldstone 2019). Tämä viittaa siihen, että panostuksilla koulutukseen ja erityisesti yläkoulukaisten tyttöjen koulutukseen voidaan vaikuttaa merkittävästi väestönkasvun hillitsemiseen ja saada aikaan myös muita suotuisia seurauksia. Yksittäisistä käytettävissä olevista keinoista tyttöjen koulutus vaikuttaakin olevan tehokkain, muttei yksinään riittävä toimi väestönkasvun hillitsemisessä. Kaikesta huolimatta nopea väestönkasvu

jatkuu Afrikassa seuraavat vuosikymmenet, sillä väestörakenteen muutokset tapahtuvat hitaasti.

Afrikalla on edessään joukko haasteita, jotka juontuvat tämän raportin käsittelemistä megatrendeistä. Vaikka jokainen trendi pitää sisällään mahdollisuuden lukuisiin haitallisiin seurauksiin – jopa apokalyptisiin tulevaisuudennäkymiin – lopputuloksen ei välttämättä tarvitse olla synkkä. Jokaiselle haitalliselle seuraukselle on myös olemassa myönteinen kääntöpuolensa:

- ylikansoitus... tai *demografinen osinko*
- hallitsemattomat slummit... tai *nuoret ja elinvoimaiset kaupungit*
- kontrolloimaton muuttoliike... tai *ihmisten vapaa liikkuvuus työn ja elämäntilanteiden vuoksi*
- hedelmätön maaperä... tai *ekologisesti kestävät elintavat*
- teknologinen sorto... tai *teknologia taloudellisen muutoksen ajurina*
- poliittiset konfliktit... tai *dynaamiset uudet demokratiat*.

Viime kädessä Afrikan hallitusten tehtävänä on varmistaa, joko yksin tai yhdessä, että myönteiset visiot tulevat toteutumaan. Ulkopuolisilla toimijoilla on kuitenkin tärkeä rooli näiden kehityskulkujen taustalla. Kuten IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2019, 23) toteaa tuoreessa raportissaan: kaikilla tasoilla tapahtuvaa kollektiivista kansainvälistä toimintaa tarvitaan “ilmastomuutokseen globaalilla tasolla varautumisessa, kestävä kehityksen saavuttamisessa ja köyhyyden hävittämisessä”. EU:n hallintojen tulisi puolestaan keskittyä niin Afrikka- kuin kehityspoliitikassaan yhtäältä yhä paremmin suunnattuihin koulutus- ja infrastruktuuri-investointeihin ja toisaalta neuvonantoon hyvien käytänteiden edistämiseksi. Afrikan tulevaisuus näyttää valoisalta, mikäli työskentelemme yhdessä kohti oikeaa suuntaa.

Vuohet matkalla kohti tuntematonta tulevaisuutta.
Kuva: Petri Pellikka, Eritrea, 2015.

Pienviljelijä Kenian Tsavon tasangolla kaivoi kuopan lapiolla ja hakulla kerätäkseen sadevettä.
Kuva: Petri Pellikka, 2018.

Lähteet

Cilliers, J. 2018, *Getting to Africa's Demographic Dividend*, Institute for Security Studies, Africa Report 13, August 2018, <https://issafrica.org/research/africa-report/getting-to-africas-demographic-dividend> [15.6.2019].

Goldstone, J.A. 2019, "Africa 2050: Demographic Truth and Consequences", Governance In An Emerging New World, Winter Series, Issue 119, <https://www.hoover.org/research/africa-2050-demographic-truth-and-consequences> [26.6.2019].

IPCC 2019, "Summary for Policymakers", https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/05/SR15_SPM_version_report_LR.pdf [13.8.2019].

Kudamatsu, M. 2012, "Has democratization reduced infant mortality in Sub-Saharan Africa? Evidence from micro data", *Journal of European Economic Association*, vol. 10, no. 6, pp. 1294–1317.

Meredith, M. 2006, *The State of Africa: A History of the Continent since Independence*, Simon & Schuster, London.

Walker, R.J. 2016, "Population Growth and its Implications for Global Security", *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 75, no. 4, pp. 980–1004.

World Bank 2019, "Fertility rates, total (births per woman)", https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?most_recent_value_desc=true [26.6.2019].

Kirjoittajat

Valtiotieteiden tohtori **Leena Vastapuu** toimii vierailevana tutkijana Tampereen rauhan- ja konfliktitutkimusinstituutissa. Hänen kirjansa ”Liberia’s Women Veterans: War, Roles and Reintegration” julkaistiin vuonna 2018 (Zed Books), ja vuonna 2019 Ulkopoliitiikan tutkimuksen säätiö myönsi hänelle Raimo Väyrysen väitöskirjapalkinnon parhaasta kansainvälisen politiikan alan Suomessa julkaistusta väitöskirjasta välillä 2016–2018. Leena on opiskellut ja/tai työskennellyt Liberiassa, Senegalissa ja Sambiassa kehitysyhteistyötehtävissä, tutkijana ja konsulttina. Tutkimustyössään hän on keskittynyt erityisesti epätasa-arvoon ja sodankäynnin sukupuolittuneisiin rakenteisiin.

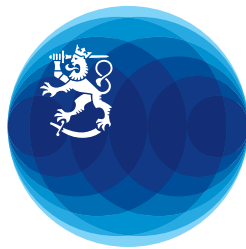
Dosentti **Mikael Mattlin** on kollegiumtutkija Turun yliopiston ihmistieteiden tutkijakollegiumissa (TIAS). Hän toimi vastikään myös Helsingin yliopiston Kiinan-tutkimuksen professorina. Sujuvana mandariinikiinan puhujana hän on neljännesvuosisadan ajan erikoistunut kiinankielisen alueen politiikkaan, ulkopoliittikkaan ja poliittiseen talouteen. Hänen pääasialliset tutkimusintressinsä kohdistuvat Kiinan vaikutuksiin globaalin taloushallinnan normistoon ja kehitysrahoitukseen, poliittisiin transformaatioihin, sekä neuvottelusimulaatioiden käyttöön kansainvälisen politiikan opetuksessa.

Valtiotieteiden tohtori **Emma Hakala** työskentelee vierailevana vanhempana tutkijana Ulkopoliittisessa instituutissa. Hänen tutkimusaiheisiinsa kuuluvat ilmasto- ja ympäristöturvallisuus, ilmastonmuutoksen geopolitiikka sekä kestävä kehityksen kysymykset. Hän on myös BIOS-tutkimusyksikön jäsen ja mukana Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa WISE-hankkeessa.

Petri Pellikka on Helsingin yliopiston geoinformatiikan professori ja monitieteisen Taitan tutkimusaseman johtaja. Hän on tutkinut maanpeitteen ja maankäytön muutoksien vaikutusta vesivaroihin, luonnon monimuotoisuuteen, ilmastoon ja ihmisten toimeentuloon Afrikassa, lähinnä Kenian Taitavuorilla, vuodesta 2003 Suomen Akatemian ja Ulkomministeriön rahoituksella. Tutkimusryhmänsä, Earth Change Observation Laboratory, kanssa hän toteuttaa myös koulutusyhteistyöhankkeita paikkatieto- ja kaukokartoitusaineistojen käytöstä ympäristön muutosten seurantaan ja aluesuunnitteluun, mm. Eritreassa ja Keniassa. Hän on lisäksi tehnyt tutkimusta ja kehitysyhteistyötä Etiopiassa, Sudanissa, Tansaniassa ja Sierra Leonessa.

Liikenneyhteyksien alkeellisuus on yksi Afrikan kehitysongelmista.
Little Scarcies -joen ylitys Sierra Leonessa tapahtuu lautalla.
Kuva: Petri Pellikka, 2014.

Ulkoministeriö
Utrikesministeriet